

MONS AUREUS

часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

БРОЈ

59

2018

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

MONS AUREUS

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

Година XVI • 2018 • број 59

Издавач

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

За издавача

Марина Лазовић

Главни и одговорни уредник

Драган Мрдаковић

Редакција

Академик Ристо Василевски, мр Татјана Лазаревић Милошевић,
Биљана Живановић, др Драгољуб Перић, др Добривоје Станојевић

Технички секретар

Татјана Стојкић

Лектура и коректура

Мр Татјана Лазаревић Милошевић

Графички уредник

Горан Филиповић

Адреса

Народна библиотека Смедерево

Карађорђева 5 • 11300 Смедерево • тел/факс: +381 (26) 46 22 270

e-mail: smedbib@eunet.rs • knjigohraniteljica@mts.rs

www.biblioteka-smederevo.org.rs

Штампа

Штампарија NEWPRESS, Смедерево

Тираж: 300 примерака

Часопис излази четири пута годишње. Годишња претплата: 2000 динара, за иностранство 80 евра. Цена једног примерка 500 динара. Претплату слати на рачун Народне библиотеке Смедерево 840-11668-44. *Mons Aureus* је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3525. Часопис се финансира средствима из буџета Града Смедерева. Овај број часописа *Mons Aureus* суфинансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије.

ISSN 1451-3846

Садржај

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ *сјирана* 7

Бошко Томашевић

СПОРОСТ САМОЋЕ	9
ЧЕКАМ ДРВА	9
„САДА НЕ ЧЕКАМ НИШТА ВИШЕ“	10
„ТИШИНА СТАРА КАО БИВСТВОВАЊЕ“	10
„ТАКО ЈЕ ТО... ТАКО ЈЕ ТО...“	11
ДО СЛЕДЕЋЕГ ПРОПАЛОГ ЖИВОТА	11
ТАМО ГДЕ САМ БИО САМ СА БОГОВИМА	12

Мирослав Тодоровић

ПОНАД РУКОПИСА	14
ПОСЛЕ КЊИЖЕВНЕ ВЕЧЕРИ	14
ДОК СУНЦЕ ЗАЛАЗИ	15
МЕТАФОРА ОПИСА МОЈИХ	16
***	16
ЈУТРО са мутним пејзажем неба	16
УСАМЉЕНО ДРВО У ВРЛЕНИ	17
ПЕЈЗАЖ/И ОВИХ СТИХОВА	18
ВИДЕЛОМ ЈАВЕ	19
ВИ-ДЕЛОМ КЉУЧА	19
МЕТАФОРА ЗЕМАЉСКИХ ИСТИНА	20
ДАХОМ СВЕТЛОСТИ	22

Власија Младеновић

(С)ТИХОВАЊЕ	23
ПИСМО ДРАИНСУ	23
КЛАСЈЕ У КУКОЉУ	24
ПЕВАМ САМ	24
САШИ МИЋКОВИЋУ ПОСВЕТНО УЗДАРЈЕ	25
ТУГА У ШАРКАМЕНУ	25
КАД ПСИ УТИХНУ	25
ИЗЛАЗАК ИЗ МАГЛЕ	26
СКЕРЛИЋУ, ГДЕ ТИ ЈЕ ДУША	26
КРАЈ СРБИЈЕ	27

Оливера Недељковић

ВРЕМЕ КОЈЕ НАС ЈЕ ИСПУЊАВАЛО РАДОШЋУ	28
БЕЗБРОЈ РУМЕНИХ ЗНАЦА	28
СВЕ САМ, БАШ СВЕ, ИЗМИСЛИЛА	28
КАД СЕ СУНЦЕ РАСТОПИ У РЕЦИ	29
ОСЛУШКУЈУЋИ КАКО ПЕВУШИ СНЕГ	30
КАО ПРСКАЛИЦА У РУЦИ	30

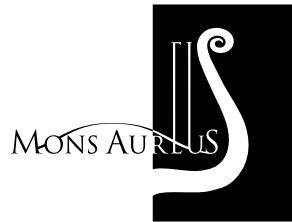
Дане Ситојиљковић

НИЗ ШУМСКУ ПУТАЊУ	31
НА ЧЕГАРСКОМ БРЕГУ	32

НАКОТ ИЛИ ШТО ЉУДИМА СЕ ЗОВУ	33
СМРТ ЈЕ ДАН ИЗГУБИЛА	34
НЕБО СЛАВУ ЗАДОБИ КАД МЕ РОДИ	35
ОКЕАН МОЈЕ ДУШЕ	36
ШТА САМ ЈОШ ХТЕО ДА КАЖЕМ	37
ТРЕБА ЛИ ДА ПОЛУДИМ ПА ДА ЗАМЕНИМ ОБИЛИТЃА ЗА БРАН-	
КОВИТЃА КАРАЂОРЂА ЗА МИЛОША	39
ЉУДИ ПЛАЧУ КАД ВИДЕ ДА НЕМА БОГА	40
ОРАЧИ ЊИВА ЉУДСКИХ ДУША	41
<i>Мирослав Алексић</i>	
МАНАСИЈА	42
ДВОБОЈ	42
НАГРАДА	43
ОТИСЦИ	43
ЗЛАТОНОСНА РЕКА	44
ИСКУШЕЊЕ	44
ОСВАЈАЧ	45
<i>Стеван Бошњак</i>	
АНГЕЛИКА	46
<i>Јасминка Надашкић Ђорђевић</i>	
АРКА	49
РИЂА СЕНКА СУМОРНОГ КОЊА	49
ЈА САМ ОК ТИ СИ ОК СВЕ ЈЕ ОКЕЈ	50
АТАМЕ	50
ХЕРЂАРИЈУМ	51
ЗИД	51
ОСЛОБОЂЕН	52
СКРИПТОРИЈУМ	<i>сйрана</i> 53
<i>Мирјана Ђурђевић</i>	
ВЕЛИКАЧКИ СВЈЕТСКИ ПОМОР	55
<i>Драјан Драјојловић</i>	
ГНЕВ	60
<i>Марина Васић</i>	
ХИЉАДУ ЖДРАЛОВА ЗА МИЦУКО	67
<i>Мирјана Маринићек Николић</i>	
ЗБОГОМ БЕРЛИНУ	73
<i>Милисав Миленковић</i>	
ПЛАЧ	80
<i>Урош Тимић</i>	
ПУТНИЦА	85
<i>Зоран Хаџи Вукашиновић</i>	
ЕКСПЛОЗИЈА	87
<i>Снежана Милојевић</i>	

МУШИЦЕ	93
<i>Новица Будимировић</i> ЉУБА ДОНА И НАТА	97
<i>Милика Војновић</i> ОРОНУЛИ КОЊ ЧЕМУ КАЛЕМЉЕЊЕ...	102 102
БЕСЕДЕ	<i>стирана</i> 105
<i>Жељко Ђурић</i> СВЕТОСАВСКА БЕСЕДА	107
<i>Marcel Beyer</i> IM HERZEN DES DICHTERISCHEN SELBST	111
<i>Марсел Бајер</i> У САМОМ СРЦУ ПЕСНИШТВА	113
АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН	<i>стирана</i> 115
<i>Лазар Бојичић</i> ДРАМА МИЛЕНЕ МАРКОВИЋ КАО НОСИЛАЦ МЕТАМОДЕРНИ- ЗМА У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	117
<i>Велимир Младеновић</i> КАКО СУ ЖАН РИШАР БЛОК И ТРИСТАН ЦАРА ВИДЕЛИ ПРВИ КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПИСАЦА	127
<i>Мирко Јаковљевић</i> КЊИЖЕВНОСТ И ЕКОЛОГИЈА	132
<i>Снежана Цвејковић</i> ПОРТРЕТ МОМЧИЛА ЂОРГОВИЋА, НОВИНАРА, КЊИЖЕВНИКА И ПУБЛИЦИСТЕ	140
<i>Стеван Тонић</i> ПОЕТСКО-ЈЕЗИЧКИ ХЉЕБАРНИК	147
<i>Љиљана Пешикан-Љушићановић</i> ОДИСЕЈА (ЖЕНСКЕ) СВАКИДАШЊИЦЕ	152
<i>Јелена Марићевећ</i> ЧИТАЛАЧКЕ МАНДАЛЕ	158
<i>Душан Симојковић</i> СЛОВО ЉУБВЕ О СЛОВУ ЉУБВЕ	161
<i>Вийомир Теофиловић</i> ЛИРСКО-РЕФЛЕКСИВНО ПУТОВАЊЕ ЈАВОМ И СНОМ	172
<i>Добрашин Јелић</i> ЈА, КОЈЕ ЈЕСТЕ	176
<i>Миодраг Д. Игњатовић</i> ГРОТЕСКНА СТВАРНОСТ ИЛИ СТВАРНОСТ ГРОТЕСКЕ	180

<i>Косџа Димитријевић</i>	
РОМАН О ДРУШТВЕНОЈ И ДУШЕВНОЈ КРИЗИ	184
<i>Воја Марјановић</i>	
БЕСЕДЕ ЉУБИШЕ ЂИДИЋА	190
БАШТИНА	<i>сџрана</i> 193
<i>Милош Тодоровић</i>	
КАКО ЗАБОРАВЉАМО?	195
ДОБРО	<i>сџрана</i> 201
<i>Градимиr Сџојковић</i>	
ЈЕДАН ЈЕ ДОБРИЦА	203
ШКОЛА	205
ЖИВОТ НА БРЕЖУЉКУ	205
БУНАР	206
РАТАР	206
О НАДИМЦИМА	207
АКО ЖЕЛИШ ДА ТЕ ПРАТИ СРЕЋА	207
СУБОТЕ МОГ ДЕТИЊСТВА	208
ЗДРАВИЦЕ	209
МАЈЦИ	209
УЧИТЕЉУ	209
КОЛОВОЂИ	210
ПЧЕЛАМА	210
ПТИЦАМА	210
ЗЕЦУ	210
БЕЛА РАДА	211
БОСИОК	211
ВИСИБАБА	211
МАСЛАЧАК	211
ЕКОЛОШКА АЗБУКА	212
ЕКСЛИБРИС	<i>сџрана</i> 213
<i>Ксенија Савић</i>	
ГРАЂАНИ СРБИЈЕ У СФЕРИ КУЛТУРЕ	215

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

Бошко Томашевић

СПОРОСТ САМОЋЕ

Можда је тихо било у тој кући где заноћих,
или није. Убацих се у кревет пред сан, круто, ни сâм не знам
како. Очеvidност свега што преда мном стајаше видела се
кроз прозорска окна. Тамна меласа месеца, огледална и густа,
иза стакла у антифони са мраком пела се и пела по оном што
било је ту око мене. Велико Ништа шупљине обасјане нигде се
не пресеке током неким нити застором тавно-меким преко
свега што у овој пустоши заноћа. Само бели ток мог потајног
страха не од ових спона ствари ширио се преко мреже самости
што упијаше светлост тавну и недужну чистоту снагом туге лако
повијену.

Innsbruck, 15. септембра 2017.

ЧЕКАМ ДРВА

Када онај који запрежним колима носи дрва
и истовари их пред вратима куће
два-три хвата багрема и храста још влажних и мирисних
попут шуме у јесен
– доћи ће онај други чова с тестером и поподне цело
ће врети од веселе сече док изнад крова јека не заноћа се.
То доба чекања у млади октобра онога што ће ме спасти
од зимске недаће одувек ми беше драго. Спасовање
на време од опаког надолазећег и дивљег, усред свега
што још поуздано и благо је, било је јемство оног да желим живети
и усред недаће даног и посред радости припреманог и кротког.

Innsbruck, 20. септембра 2017, Беч, 22. септембра 2017.

„САДА НЕ ЧЕКАМ НИШТА ВИШЕ“

Све ми се догодило. И остатак живота који није – догодиће се. Оно што видех на том путу ништа ме на причу не нагони. Обичан ток самотног живљења. Зелена чистоћа стазе које данас што је била, кроз шуму, према Пачу. Препуне су ми очи иглица од дрва, шишарки, веверице и гљива. И премда није баш све посве тако, ја не видим шта потанко би вредело потом било рећи. Веверице и гљиве у шуми у јесен и западна светлост к томе које украс терета што га носи свако и време које пада уз напор с корачањем – све то нечекано, бића и ствари на путу од себе плануло је и на ме бацило бели лог истине. Чекати даље друго да видно буде разлучено од прошлог и протеклог не мили ми се пуно. Не чекати које сада што не чекам ништа више наставак је теме о веверици, гљивама и шишаркама у шуми: Исто давно дима и винућа, бића и тока уз помутњу свода и грана и помало крута хода свега тока сада, предмет је песме због човековог клонућа.

Innsbruck, 17. септембра 2017.

„ТИШИНА СТАРА КАО БИВСТВОВАЊЕ“

Ишао сам том стазом први пут. Доле по страни беше траса подземне железнице, у даљи беласање омрклог града. Изнад мене ноћна, тамна небеса и нешто ниже, у клобучној тами, лишће багремара. Таква слична стабла под светлошћу другом, у јутра блистава и свежа, гледах крај стазе присне испред своје куће пре шездесет година. У трену, не надох у себи ниједан стих који би одговарао неочекиваном уједу изгнанства уоченом које свануће које цвашћу својом баца ми поглед на пустошну разлику у дну очног тока.

– Спознах тишину стару као бивствовање, још старију.

Беч, 24. септембра 2017.

„ТАКО ЈЕ ТО... ТАКО ЈЕ ТО...“

Овде гледам јесен што долази, пада,
 па скупивши дрва за зиму
 одох по књиге у град.
 Можда ће у библиотекама још тећи речи
 умилостивљења са лишћем што спушта се по
 летњем праху бивших шетача.
 Колебљиво је време и уточиште на дуже
 тешко је наћи, па стога, час је
 винут се на влажне балконе, с књигом ући
 у собе што топла уточишта су за тело и очи,
 за душу, напokon, после летње граје.
 Само се с ветром, кроз оцак између предаха
 два дима, треба спустити на лежај и читати
 по звону вечерњем, предукопном звону тихом
 што бразда срце и говори шуштаво и под сеном
 овог света – „тако је то... тако је то...“.

Беч, 28. септембра 2017.

ДО СЛЕДЕЋЕГ ПРОПАЛОГ ЖИВОТА

До следећег пропалог живота
 само ићи
 шта друго чинити до само ићи
 до следећег пропалог живота
 нема објашњења за то
 само ићи
 јер се иде
 јер се иде без објашњења
 јер би се ионако ишло без објашњења
 само би се тамо и ишло до следећег пропалог живота
 јер се ионако иде без питања
 тамо где јесмо
 тамо чему се нема шта одрећи
 и чему се нема шта објаснити
 иде се
 до следећег пропалог живота
 тамо где већ јесмо
 где боравимо

у већ ионако необјашњивом
зашто
и
чему
бива се
челом прикован за прозорско окно
видећи само таму
где боравимо
где ћемо и даље боравити
до следећег пропалог живота
не зна се зашто
ни пре
ни после
не зна се
иде се
тамо где већ јесмо
до следећег пропалог живота
иде се
не зна се зашто
нема објашњења за то
не зна се зашто
али
иде се.

Беч, 29. септембра 2017.

ТАМО ГДЕ САМ БИО САМ СА БОГОВИМА

Тамо где сам био сам са боговима
једино је за мене вредело бити
имао сам све своје време
за спасавање себе
мог јединог себе
у велепоседништву писања
пречистог попут снега у јутро на пољу
био сам са боговима
бог писања
видео сам суштост свога рада
непрестаног и судбинског
иза кога стоје богови детињства
мачеви мога оца

историја материног млека
чекање на зоре испреплетених путева у равници.
Са боговима сâм
био сам бог писања
отац жеље да не умрем као онај идалго у књигама
но никада
у говорењу
које види пут сваког човека
кроз чисту самог
која никоме ништа не узима
но само даје
са сваком ноћашњом ноћи и верном снагом данашњег дана.
Тамо где сам био
био сам сâм са боговима
био сам ја у своме богу лице
самоћа
и
писање
зора која беше зора
и сва обличја живота
равнодушног спрема смрти
попут књиге коју пишемо
ради сећања на оно што је
могло бити
али се никада
без сенке на крсту
неће догодити.

Innsbruck, 14. септембра 2017.

Мирослав Тодоровић

ПОНАД РУКОПИСА

(Из збирке у припреми)

*„Једино њесма над земљом
Посвећује и слави“
Рилке*

ПОСЛЕ КЊИЖЕВНЕ ВЕЧЕРИ

ПОСЛЕ књижевне вечери
Посвећене лауреатима
Упита ме новинарка за
Књижевне награде

Моја лирска душа
Треперила је унаОколо
Скоро да се чуо живота уз – Дах
Између ових стихова
Ветра дашак тек а
Оду – Век

Моје су награде
Песме које сам доЖивео
Излазак сунца
У јутро јулско испред родне куће
Слушам ,тице се гласе
А ветар одвајкада
Мисли древне свевремено ћарлија

Зашто зборити о тзв. слави
Коме речи о пролазности
У шапуту лисја скрита је истина
Живота роман између два стиха
У слутњи никад записане песме

Странице тишине и сећања само
Награде су лирике моје јутра ова

Ал
 После толико књига поезије
 Јошт се надам стиху
 Што ће ми у вечерњем руменилу
 Међ завичајним горама
 Показати пут у песму о томе
 Песму чије речи све обасјавају
 У плаветнило видика док нас призивају

5. 4. 2004.

ДОК СУНЦЕ ЗАЛАЗИ

ВЕЧЕРЊЕ мисли боје
 Твоје о животу седе речи
 Залазак сунца док гледа(ш)
 Песник старац што у завичају
 Позно спозна живота истине
 У вечерњем се чују сјају

Из сећања живе сенке израњају
 Облаци краткотрајне светлости
 Је ли било то што је постојало
 Што без речи само песма вазноси
 Док мисли сутон и тишина сенче
 Лист књиге твоје још чува и носи

Све што се када живот прође спознаје
 Видиш гласи се кроз вечерње одсјаје
 У вазДуху што се благо мути
 И мудрост све тише светлости
 Чује О свему још се песма слуги

Док сунце залази
 Венац стихова о животу плете
 Светлост се благо мути
 У свему чујеш онај зрачак сете
 Слути смисао песме
 Док сунце залази
 Стари песник чује себе дечака
 На зараслојстоји стази –

Зора рујна у сутону се смирује
Све гласнија тамна тишина мрака
Објави се истина живота и певања
Отворише у завичају спознаје пролази
Свитну живота фијук
Шта после свега вечерње таме је звук

Нађе се стари песник на судњој стази
У милости светлости залазеће
Просветли усудном песмом
Док сунце залази

Трешњевица, новембар 2017.

МЕТАФОРА ОПИСА МОЈИХ

ЈУТРО са мутним пејзажем неба
И планински висови су тамнији
Оне слике из сна су се распршиле
Онострано у ненаписаној песми јутро је

Грмљавина се распе између брда
А мутни облаци слика моје песме у мислима
Из које чујем гласове и ова брда која
Непогода гута између линија муња

Пљушти а ја сређујем рукописе
Сам у родној кући слушам грмљавину
И тишину што се огласи затим
У неописивом опису пејзажа видик

Истина поезије што је реч
Ова непогода метафора списа мојих
Као књига у празној кући што чека да је неко узме
Као тишина у празној кући чије прозоре нико не отвара

Трешњевица, 25. јул 2017.

УСАМЉЕНО ДРВО У ВРЛЕТИ

*Никада нисам ирочићао њесму леиу као дрво
јер њесме сачињавају луде као шио сам ја,
а само је Бој у сјању да сивори дрво*

Размишљајући да наПишем песму о дрвету
Постадох *Усамљено дрво у врлети*

На песму о дрвету сам одавно заборавио
У шуму лишћа сада слушавам историју поезије
Што збори језиком јутарње светлости и
Обасјава крошњу на линији хоризонта
Док ветар лишће јесење развејава
Поетика видика постаје апстракција
Стварности као корење које у својим мислима
Чујем међ речима песме о томе
Тишину што ветар у крошњи мојој памти

Тема древна И ову књигу отвара и затвара
Да би написао песму о дрвету
Мораш постати као што сам ја
Усамљено дрво у врлети
И чути тишину ветра коју гране памте
У жубору јутарње светлости
Понад стихова ових свет/л/ост вечерња

Дрво сам у чијој сенци стихове
О дрвету исписујем и слушавам небески шум лишћа
У шуму речи видим миленијуме
У стихове моје преобразене што плавет су
Понад гора завичајних са сенком дрвета
На линије хоризоната песме ове

Колико песама живи у дрвету
Лист је прича о томе
Вечност трепет истина времена
У фабули светлости рупа црна

Слушам шум лишћа

А шушћиће лишића сивара илузију Боја и ѿравде¹
Чујем библијски трепер речи
Сенка свет(л)ости што свему је средиште
Тишина земље са тајном свејезика
Разлистава се понад свега
Свиће

ПЕЈЗАЖ/И ОВИХ СТИХОВА

МОТРИМ пејзаж
Мотрим древну поезију како разлистава
Поетику логоса и све склапа универзално
Док песници још траже златно руно метафоре
Што ће све сабрати и као зора јутарња
Отворити лист песме
Пророчки
ис/писан

О томе облаци небом и
Хуј ветра понад гора
Видело зелене тишине пролећа и пејзаж
Из којег мотрим слике речи
Док ветар понад
Свевремено

Гракће гавран
Чују се тзв. симболи епике
Истину вечности тумачи трава
У њој књига наших сви наслови
Невидљиве странице песме и

Пејзажа ових

Стихови = Сlike

1 Ј. Амихај

ВИДЕЛОМ ЈАВЕ

СЛУШАМ своје стихове
 Мотрим како оцртавају
 Свелик што је у свему
 Али се само песми јавља
 Оној што
 Мисао је о Њему

Унаоколо сенке светле
 Језиком земаљских списа
 Небо разведрава
 Потоњи опис древног обриса

Потоње се у првом чује
 Кроз речи што ко-смо-С значе
 О томе божја визура
 У епском пејзажу ове књиге
 Ове тачке

Трешњевица, 16. априла 2013.

ВИ-ДЕЛОМ КЉУЧА

НАЂОХ кључ
 (Поруку)
 Скривен између цигли
 Ал цигле цреп и све беше
 Руном траве пролећне
 ПрекривЕНО

Где је брава?
 Кућа?
 Укућани?

Шуми ветар у крошњама.
 Расплићу видеела влати.
 Дах вечности отуд чује

Шуми из почетка света
 Из Велике књиге

Светли
У том шуму ромори
Историја свега
Мрачна крила шири
Кроз трепере миленијума
Лети

О томе универзум песма
И ветар понад гора
Дух маглИНЕ
И овај кључ оПЕВАН
Стиховима древним
Што знају смисао земаљске истине

Нађох кључ
Порука стиже

Стојим пред вратима празнине
Стихом мотрим
Све/Т плаве
У даљини нигдине

Као песма писана
Кључем куће које одавно нема

МЕТАФОРА ЗЕМАЉСКИХ ИСТИНА

ВИДИК мог стиха
Земаљска истина што
Видела логос списом овим у
Тишину томова вавилонски зида
И бива опис божанског почела
Слово да се отвори Реч
Потоња кроз прву прозбори
О томе лирика земље дашак
Прахом што светлост је
Кано над водом маглина
Што метафора је земаљских истина

Међ мислима мојих гора
Светлост јутарња лист је библијски
Чујем исконски шум висина

На хоризонту песме ове само
Вечерња румен земаљских истина

Господ Логоса мотри пејзаж
Сећа се о чему вековима књиге узаман слове

Празан из ноћи израња лист
У магли Голгота у тишини Христ
На столу свеће пламен и чаша вина
Што метафора је земаљских истина
ПЕСМА О ТОМЕ

КАМЕН на који стихове уреза древни песник
Наће ме међ стењем виса
Од народа ирзованој Свейиња
Линије пре слова мотре мој
У чуду поглед
Јер све је ту у том
Древном клупку линија

Стишала се бука миленијУМа
У гнездо тачке
Само одзвон озгора
Из плавети шума
Речи што у песми васкрсло значе
И зраче

Све(т) је у овој на камену мапи
Мотри песник и слово Живот-но
Ево сенки списа из линија се Књига чита
Чује Глас што одговором пита

Је ли истина поезије песма о томе
Ил се Истина у линији на камену овом зачала
Да буде књига вишња првом и потоњем
Сушт универзума смисао почела

Чује се из камена
Чита - *ОЧЕ* наш иже јеси
Мотриш
из линија ових порука

Све је у ненаписаној песми

ДАХОМ СВЕТЛОСТИ

СВЕ више сам дрво које мотрим
Све више бреме које носим
У чијем хладу исписујем стихове
У ноћи слово на камену засја
Сенка у сенци овог дрвета

Кроз крошњу мотрим фрагменте неба
Божја визура моје перо отвара
Речи ове песме знају тајну и те слике
Дахом светлости ноћи будуће
У речи склањам
Тишина слова на камену видик
Ал

Власи́а Младеновић

(С)ТИХОВАЊЕ

ПИСМО ДРАИНЦУ

*„О, коме сам ја био појребан – зајиниам се јада? –
И очи ми се зажаре сјарим снима.
Еј, велим, нека, нека!
То само снеј јада
За мојим јрајовима.“*
Раде Драинац

Пишем ти ове зиме,
кад снег веје
у мојој души,
увлачи се нека
тиха зебња
као бела сенка
Али срце моје
још пламти и памти,
једино ме оно греје,
гледам како падају пахуље,
радују се мале хуље.
Ја сам изван хора,
угласја песничке хорде,
усамљен јесам, али знам,
без усамљености нема слободе.
Теби, Раде, пишем ове зиме песму,
а коме ћу, на снегу стихови цвркућу,
нека ветар носи моје речи твојим трагом,
стићи ће ваљда негде на твоју адресу.

КЛАСЈЕ У КУКОЉУ

Гордани Тодоровић на дар

Не класа више
жито племенито,
плаве се њиве
као очи сузне, сањиве,
из пробуђеног вида
избија паламида.
Само понеки клас
штрчи усамљен,
колико да нас
подсети на време
кад су моме
жито жњеле,
песме плеле.
Свугде кукољ,
куку-леле!

ПЕВАМ САМ

„Лепа је смелост не изгубити себе
у љигавом опстанку.“
Гордана Тодоровић

Смелост је бити сам
и лудост у исто време,
јер док истински певам
ко ће слушати моје песме.
Не припадам ником,
узалуд виком
дозивам истину,
дижем у галопу прашину.
Одзвањају поља пуста,
долина јечи,
сува су моја уста,
жедна речи.
Тако се подвизавам,
у пустињи певам.

САШИ МИЋКОВИЋУ ПОСВЕТНО УЗДАРЈЕ

Кад год сам слаб, на мене кидишу,
 јер кукавице нападају у чопору,
 прате ме у стопу, за вратом дишу,
 не могу да поднесу реч опору.
 И ништа им није свето,
 мада се у Бога куну,
 то чини свако лажљиво псето,
 у пасјем хору дижу на мене буну.
 Сви на једнога, на песника,
 за њихове грешке, ја сам крив,
 на све стране повика.
 Распни га! Распни га!
 Крст свој носим полужив,
 тешка је моја књига.

ТУГА У ШАРКАМЕНУ

„Ни реч, ни стих, ни звук
 тугу моју не каза.“
 Момчило Настасијевић

Ћутим речи,
 не изговарам тугу
 која ме боли.
 Заточен у лирском кругу,
 тих је мој стих,
 шапућем, а крикнуо бих.

КАД ПСИ УТИХНУ

Кад год звона бију,
 стравично завијају,
 туга се разлеже
 од које се срце
 и душа јеже.
 Знају пси, знају,
 све више завијају,
 урлик је њихов језив,

али док звона јече
неко је још жив,
живот некако тече.
А кад звона занеме
и пси утихну,
о једном народу
сведочиће само песме.

ИЗЛАЗАК ИЗ МАГЛЕ

Густа је магла и смрад,
згад притио мочварни град,
шкиљи понека лампа,
тек да се прочита мапа.
Гуше ме сузе у ваздуху,
сипе капи, измаглица,
свугде само ситне душе
и поглед поганих лица.
Нема више мојих ластва,
празна су гнезда изнад трулих врата,
не знам где, али идем за њима.
Вратићу се ако икад прође зима.

СКЕРЛИЋУ, ГДЕ ТИ ЈЕ ДУША

Скерлићу, бритког пера тићу,
стрела беше твој критеријум,
али видео ниси Дисове ноћи како свићу,
оглушио си се о Исидорин блистави ум.
Није поезија по твојој хиру,
нити по икоме може бити,
зна се, хтео си их убити,
али истинске песме никад не умиру

КРАЈ СРБИЈЕ

„Дан који није требало да сване.“
(По повратку из Манасије)

Све је било склоно паду,
стари Деспот Ђураћ
није више видео наду,
затворен у куле, попут буле,
чекао је турско ћуле.
Шта је могао,
споља све јачи таласи Дунава,
унутра Бранковићи
на Бога хуле,
једни хоће под Турке,
други под Угаре.
Полако, тамнио је
и последњи угарак.
Угасило се светло Србије.

Оливера Недељковић

ВРЕМЕ КОЈЕ НАС ЈЕ ИСПУЊАВАЛО РАДОШЋУ

То време нас је испуњавало радошћу. Чињави њомови радосћи у којима још уживам док их чињам.

Пети Смит, Сакуљвање вуне

БЕЗБРОЈ РУМЕНИХ ЗРНАЦА

Изнад оgrade обрасле маховином, уздижу се брежуљци са којих можеш, и кад се не пропињеш, да дохватиш облаке што су налик гужвицама употребљене вате. Сунце је зажмурило као и ја, али га, клатећи босим стопалима, из сенке овога дрвета, ипак посвуда видим: час је међу лишћем и његовим малаксалим сенкама, час у трави затитра његова танка светлост, а потом, ево је где расипа свој прах по рђи на баштенским маказама. А тик уз ограду, на танушним, зеленкастим петелчицама, дрхтури безброј румених зрнаца. Сјај ће, не знам од кога сам то чула, само ако знаш да гледаш, допрети и из дозрелих рибизли. Јер ја не умем чак ни то – да одложим задовољство: по пуну прегршт стављам их у уста, жваћем брзо, не дишући. Не знам каквог су укуса, да ли су киселкасте или сладе, јер и једем их како бих семенчице из њихове сазреле нутрине у ствари после тражила језиком по устима. Као речи, неразмењене за речи.

И сад, док стојим уз окно, као да читам са полеђине те неснимљене фотографије: под мојом руком један по један из посуде, као онда, нестају плодови. И тако, све док на белом дну зделе не остане и последња бобица, она коју остављам ономе ко можда никад неће ни доћи, тек да би њена румен могла значити: све што нестаје неприметно, не нестаје и заувек. То, а можда и нешто сасвим, сасвим друго.

СВЕ САМ, БАШ СВЕ, ИЗМИСЛИЛА

Забављај их, само да не њлачу, говорила ми је мајка тог пролећа, у нади да ћу, тешећи сестре, најзад и са својих образа отрти влажне трагове. Обично смо одлазиле у шуму коју сам измислила – од су-

варака немоћних под нашим стопалима, до сенки дрвећа натопљених кишом, од прошлогодишњег лишћа што нам још одаје тајну да на дну сваке тишине живе давно увеле речи, до грана које су срастале све док нису начиниле крлетку у којој цвркуће птица окрвављеног кљуна. И храстову дупљу која нас нетремице посматра својим влажним очима, и светлост која се напреже да пропути на скочањеним стаблима, и шипраг, и у шипрагу бабино уво поцрвенело од хладноће – све то сам измислила. Све, баш све, само да бисмо имале где да се изгубимо.

Хитале смо да беремо љубичице, чим се промоле из расенутог снега. Јер од тих прозрочноплавичастих цветића учила сам колико нежност мора бити упорна. Зато свака прича о томе како сам са сестрама кретала у непознато увек почиње на исти начин: *Била једном једна девојчица, најстарија од свих, од саме себе старија и измислила је једну шуму, од суварака немоћних под нашим стојалима, до сенки дрвећа натопљених кишом...*

КАД СЕ СУНЦЕ РАСТОПИ У РЕЦИ

Дреће уз пругу хода брже него ми. Зажарене булке се утркују са облацима. Кажем: *не моју ипак брзо*. И још чвршће стежем твоју шаку. У другој држим поништену карту коју је путник нехајно бацао у траву. Опипавам картончић тражећи место где је кондуктерова зумба начинила празнину. Проверавам: ако кружић још недостаје, ја сигурно постојим. Јер идемо у сусрет возу, а према мени из даљине тутњи страх. Мислим: ако коракнем с прага на праг, све ће бити у реду: пред нама се неће указати задихана сенка пса и нећемо срести чувара пруге, који, изгледа, верује да ће се шине изненада разићи и свака отпузати на своју страну. Ваљда нам зато и довикује да се склонимо са колосека. И прети. Његова уста су тунел из кога ће се за звуком појавити блесак, помислим.

Ти ми ништа не говориш, али и сама знам: морам да изједначим свој са твојим кораком. Морам да ходам брже, јер ће се сунце растопити у реци. Морам, јер знам: ускоро ће овуда проћи воз који се не зауставља. Нестаће пре него што утихне његова сирена, пре него што махнем путницима који се неће сећати да су овуда икада прошли.

ОСЛУШКУЈУЋИ КАКО ПЕВУШИ СНЕГ

Тамо, одакле је овде дошла, моја нова другарица је, каже, слушала како листови растиња шапућу кад се гуштери разбеже са камења, како лишће маслине срче светлост, како се камен дроби у песак и како песак сипи кроз размакнуте прсте. И море које шуми, и капљице док се распрскавају. Упамтила је и како талас, иако на издамаку снаге, издахне слани ваздух, нестајући као да га није ни било. А јутрос, овде пада први, дуго чекани, снег и ја јој, мојој новој другарици, помало завидим на срећи: гази у целац и слуша како белина певуши под њеним чизмицама. Ја не чујем песму којој бих се обрадовала: и овај је снег као сваки снег. Како да се не растужим, кад велика срећа није и моја, правдам се самој себи. Призивам чудо, и ево га: испрва, све су пахуље беле, али што дуже гледам, као да видим дугу: пада ружичаста, за њом зелена, а од ове што се топи на длану, настаје тамноплава суза!

Дуго још, обе ћемо помињати ово јутро у коме је падао шарени, распевани снег. И то сећање чини да будемо спокојније него што смо икада раније биле.

КАО ПРСКАЛИЦА У РУЦИ

Насред собе разгранала се јелка, заклањајући себичну таму. У свакој лакираној кугли, међу мирисним гранама, видим по једно своје лице. И сваком од њих прилазим с nelaгодом; као да треба да изљубим некога кога први и последњи пут видим у овој новогодишњој ноћи. Као да треба да му пожелим срећу која ће доћи чим одбројимо преостале секунде. Као да сваком свом лицу треба да раздам с муком стечено благо. Као да морам да их благословим обећањем.

А пред сваким од тих одраза, нестајем као прскалица коју држим у руци. Њене искре одлећу на све стране, бележећи вест о свом кратком светлом животу тако што целивају место властитог починка.

Дане Симојловић

НИЗ ШУМСКУ ПУТАЊУ

Човек седи
 На клупи у парку
 Птице слећу
 Са грана дрвећа
 Пас му седи
 Испред ногу
 Ни да залаје
 На пролазнике
 Он види
 Да не види
 То само визије
 Истурају своје фигуре
 Испред стварности
 По беспућу
 Уморног путника
 Померају му земљу
 Испод ноге
 Одузимају му жељу
 За повратак
 Руше му вечни мир
 Док корача низ шумску путању
 Своје младости.
 Прати га фигура
 Саткана од неба и грања
 Рођена из узбурканог мора
 Као сирена из морских таласа
 Запљускује својом лепотом
 Небо и земљу
 И његов живот
 Више би волео
 Да иде право
 До те далеке успомене
 Која стоји у белој
 Лепршавој хаљини
 У пустињи живота
 Изгубљеног сна
 Уз мердевине

да попне се до њених врхова
и пусти
да га ветар однесе
у ништа
с руком на очима
више да не види
ништа.

НА ЧЕГАРСКОМ БРЕГУ

О прошлости
која не можеш
више проћи
ни онај
ко на небу влада
не може те вратити
ЋЕЛЕ-КУЛО
из које светлост полази
и од самог Сунца
већи простор осветљава
величином пораза
у мраку
остави победника.

Као неуништиви јунак
корачам по отвореној сцени
вечности мојих предака
како могу уморну душу
одморити
у хладу своје лобање
О небо
О Земљо
О камење
у мојој утроби
што само клија
од искона
велики пораз
на пораженом месту
највише сија.

НАКОТ ИЛИ ШТО ЉУДИМА СЕ ЗОВУ

Самопоштовање нам је потребно више него икада самопонижење
никада да се одрекнемо своје прошлости
Достојевски

МНОГОСТРУКА НЕСРЕЋА
ШТО НАС НА РАСКРСНИЦИ
МРАКА ЧЕКА
МНОГОСТРУКО ЈЕ ВЕЋА
КАД ПРОШЛОСТ ГУБИМО ИЗ ВИДА
ДА НЕБО НИЈЕ ОД ЈУЧЕ
МРАК ШТО ПОКРИВА
ТУ ГОМИЛУ ИЗРОДА
ШТО КРОШЊЕ ДРВЕЋА
У КОРЕНУ СЕЧЕ

ТОГ ЋУТЉИВОГ МУЧЕНИКА
ТО БОЖАНСКО БИЋЕ
ЦАР НЕБЕСКЕ ПОРОДИЦЕ
ШТО ИЗ КОРЕНА ХРАСТА НИЧЕ
ТАЈ ЧОВЕК
ШТО ПОРАЗОМ ПОБЕДУ ДОБИ
НА ЧИЈУ ДУШУ САДА ЛАЈУ СВЕ
ШТО СЕ НАКОТИШЕ ИЗРОДИЦЕ

ЖИВОТ БИЋА ВАСКРСЛОГ
ЖИВОТ ШТО МУ БЕШЕ ПЛАХОВИТ
ВРАТИО БИ СЕ ЊЕМУ
ДА СЕ ОПЕТ ПОНОВИ
ВРАТИО БИ СЕ ОПЕТ
ДА МРАК ШТО СЕ СКРИВА
У МРАКУ
У СВЕТЛОСТ ПРЕТВОРИ

СВЕ ШТО СЕ ДАНАС ЦРНИ
ТО ЈЕ НОЋ СУТРАШЊИЦЕ
АЛИ СЛЕПАЦ НАПОСЛЕТКУ
ПОСТАЋЕ ВИДОВИТ
СВЕТЛОСТ ОСВЕШЋЕЊА
ОСВАНУЋЕ

ЧОВЕК ПОД КАМЕНОМ
ПОД КОРОМ ХЛЕБА
ПОД КОРОМ ВЕЛИКОГ МОЗГА
ВО УПРЕГНУТ У ЈАРАМ ЕВРОПЕ
РИКНУЋЕ ГРОМ СЕВНУЋЕ МУЊА
ЗАБЛУДЕЛОМ ВАСЕЉЕНОМ ЦЕЛОМ
И РАЗБИТИ ТАМУ ОВУ
МАСКЕ ПУНЕ СТРАВЕ И УЖАСА
ШТО ЉУДИМА СЕ ЗОВУ

СМРТ ЈЕ ДАН ИЗГУБИЛА

ЦЕО СВЕТ ЈЕ
У ЛОВИШТА ПРЕТВОРЕН
У ЧИЈОЈ ШУМИ ХАОС СЕ РАЂА
ГДЕ САМО САБЛАСТИ
ЉУДСКЕ ДУШЕ ЛОВЕ
ШТО ИХ ПЛАЧ МАЈКАМА ЗОВЕ

НЕБО ЈЕ ЗВЕЗДАНА ПРАЗНИНА
А СВАКА ЈЕ ЗВЕЗДА ЛАЂА
ШТО БЕЗ КАПЕТАНА ПЛОВИ
У СВОЈОЈ УТРОБИ
ПУТНИКЕ НОСИ
У МОРУ ПЛАВЕТНИЛА

СМРТ ЈЕ ДАН ИЗГУБИЛА
ПТИЦА ШТО ЛЕТИ БЕЗ КРИЛА
ПОТОНУЛА ЈЕ НАДА
ШТО ЈЕ БРОДОМ ПЛОВИЛА
У БЕСКОНАЧНОСТИ
И ЦЕЛА НОЈЕВА ПОСАДА

ВРЕМЕ СЕ ВРАЋА УНАЗАД
БЕСМИСЛЕНОСТ СВЕТОМ ВЛАДА
ТУМАРАЈУ ПРАЗНИНЕ МИСЛИ
ШТО ИХ НЕВИДЉИВА РУКА
У КОРПАМА ОД ДРЕНОВОГ ПРУЋА НОСИ
БЕЖЕ У ПОМРЧИНУ МРАКА
И ИСПАДАЈУ ИЗ НАШЕ ПОДСВЕСТИ

ГУБИМО СВЕЛОСТ ДАНА
 ЗАГРНУТИ МРТВОМ ТИШИНОМ
 НЕВИДЉИВИ ПРОЛАЗИМО
 ПОРЕД КОРЕЊА ВЕТРОМ
 ИШЧУПАНОГ ДРВОРЕДА
 ОСТАВЉАЈУ НАС НАША СЕЋАЊА
 ИЗЛАЗИМО ИЗ СВОГ ПОСТОЈАЊА
 КАО ИЗ СВОЈЕ СОБЕ

НЕБО СЛАВУ ЗАДОБИ КАД МЕ РОДИ

Небо славу задоби
 Кад ме роди
 Бесмртност ми подари
 Кад ме узе

Шта има небо корист
 Кад ме роди
 Какву добит
 Кад ме узе

Ни од кога још нисам чуо
 Да је вечан на земљи био
 Ни од никога још нисам чуо
 Зашто сам се родио

Тајне неба човек
 Не досеже
 Загонетке света
 Не развеже

Завесу још нико
 Не подиже
 Кад завеса паде
 Човека нема више

Онај који је
 Свет под ноге газио
 И на копну и на мору
 Ништа није докучио
 Само скитница је био

У једном кругу живимо и мремо
Нико не зна тајну
Одакле смо дошли
И где идемо

Кад на овом туђем свету
Само се точи вино

ОКЕАН МОЈЕ ДУШЕ

НИСАМ ЈОШ УМРО
А ЗАСТАВЕ СТЕ
СПУСТИЛИ
НА ПОЛА КОПЉА
ВИ КОЈИ ЋЕТЕ
ЖИВЕТИ ПОСЛЕ МЕНЕ
НА ДРВЕЋУ
БЕЗ КОРЕНА
ШТО САМ ХТЕО
ЈОШ ДА КАЖЕМ
ВЕТРОВИМА
ШТО РАЗНОСЕ
ГРАДСКО СМЕЋЕ
ПО УЛИЦАМА
И ГЊИДАМА
КОЈЕ СЕ ГЊИДЕ
ИСПОД ВАШИХ КРОВОВА
ПТИЦАМА
ШТО ЛЕТЕ БЕЗ КОМПАСА
ПО ПЛАВОМ НЕБУ
И ЦВЕЋУ
КОЈЕ РАСТЕ
БЕЗ МИРИСА
И БЕЗЛИЧНОСТИ
ВАШЕГ УКУСА
А НИСАМ КАЗАО
О ЉУДИМА
КОЈИ КАСНО У НОЋ
ЧЕПРКАЈУ ПО КАНТАМА
ПУНИ ПРКОСА
И СТРПЉЕЊА

ПОНИЖЕНИХ И УВРЕЂЕНИХ
 СКУПЉАЈУ ОТПАТКЕ
 РАТНИХ ПРОФИТЕРА
 НОВОПЕЧЕНИХ ТАЈКУНА
 И КВАЗИПОЛИТИЧАРА
 КОЈИ У ПРАЗНО ЗУРЕ
 СА ПРОЗОРА СВОЈИХ ВИЛА
 ВОЛОВИ ШТО СУ УШЛИ У БАШТУ КУПУСА
 РУШЕ ПОРЕДАК ПРИРОДЕ
 ЗА СВОЈ БИОЛОШКИ ОПСТАНАК
 МОЈ ИЗВОР
 ЈОШ НИЈЕ ПРЕСУШИО
 ОН СЕ РАЗЛИО
 У ВЕЛИКО
 НЕПРЕГЛЕДНО УШЋЕ
 И СВИ ЧАМЦИ
 И СВЕ ЛАЂЕ
 И СВЕ ФЛОТЕ
 И СВИ РАТНИ БРОДОВИ
 И СВИ
 ПРЕДВОЂЕНИ КАЈАКОМ
 У КОМ СЕДИ
 САМО ЈЕДАН ПЕСНИК
 ПОЛАКО УЛАЗЕ
 У ВЕЛИКИ РАТ БУДУЋНОСТИ
 У ВЕЛИКО МОРЕ
 КОЈЕ СЕ СЛУЧАЈНО
 ЗОВЕ
 ОКЕАН МОЈЕ ДУШЕ.

На Вршнику 25. 10. 2015. године

ШТА САМ ЈОШ ХТЕО ДА КАЖЕМ

НИСАМ ЈОШ УМРО
 А ЗАСТАВЕ СТЕ
 СПУСТИЛИ
 НА ПОЛА КОПЉА
 ВИ КОЈИ ЋЕТЕ
 ЖИВЕТИ ПОСЛЕ МЕНЕ
 НА ДРВЕЋУ

БЕЗ КОРЕНА
ШТО САМ ХТЕО
ЈОШ ДА КАЖЕМ
ВЕТРОВИМА
ШТО РАЗНОСЕ
ГРАДСКО СМЕЋЕ
ПО УЛИЦАМА
И ГЊИДАМА
КОЈЕ СЕ ГЊИДЕ
ИСПОД ВАШИХ КРОВОВА
ПТИЦАМА
ШТО ЛЕТЕ БЕЗ КОМПАСА
ПО ПЛАВОМ НЕБУ
И ЦВЕЋУ
КОЈЕ РАСТЕ
БЕЗ МИРИСА
И БЕЗЛИЧНОСТИ
ВАШЕГ УКУСА
А НИСАМ КАЗАО
О ЉУДИМА
КОЈИ КАСНО У НОЋ
ЧЕПРКАЈУ ПО КАНТАМА

ПУНИ ПРКОСА
И СТРПЉЕЊА
ПОНИЖЕНИХ И УВРЕЂЕНИХ
СКУПЉАЈУ ОТПАТКЕ
РАТНИХ ПРОФИТЕРА
НОВОПЕЧЕНИХ ТАЈКУНА
И КВАЗИ ПОЛИТИЧАРА
КОЈИ У ПРАЗНО ЗУРЕ
СА ПРОЗОРА СВОЈИХ ВИЛА
ВОЛОВИ ШТО СУ УШЛИ У БАШТУ КУПУСА
РУШЕ ПОРЕДАК ПРИРОДЕ
ЗА СВОЈ БИОЛОШКИ ОПСТАНАК

ТРЕБА ЛИ ДА ПОЛУДИМ ПА ДА ЗАМЕНИМ
ОБИЛИЋА ЗА БРАНКОВИЋА КАРАЂОРЂА ЗА
МИЛОША

*Ја се не узбуђујем свему
штоо видим око себе...
Но, ни за шта не светиу не бих хтиео
да њроменим домовину
ни да имам друиу историју
осим историје својих њредака
Пушкин, Чаадајеву, 1836, Петроград*

ЈА САМ РАЗДРАЖЕН
КАО ДИВЉА ЗВЕР
КАД КРВАРИ
ШТА ЛИ СЕ СВЕ ТО
ОКО МЕНЕ ЗБИВА
ШИПРАЖЈЕ РАСТЕ
А КРЧИ СЕ ШУМА

ИДЕМ ЛИ ЈА ТО
БЕЗ МОЈЕ ГЛАВЕ
БЕЗ ПРОШЛОСТИ
У БУДУЋНОСТ
МОЈА САДАШЊОСТИ
НА СТАКЛЕНИМ НОГАМА

КАКО ДА БЕЗ ТЕМЕЉА
БЕЗ СВОЈИХ РУКУ
ГРАДИМ КУЋУ У ВАЗДУХУ
ГДЕ ЋЕ СОКО ПТИЦА
С НЕБА ДА СЛЕЋЕ
КАД ИЗ ЗЕМЉЕ
ИЗ КОРЕНА
ПОЧУПАМО УСПРАВНО ДРВЕЋЕ

ГДЕ ДА ЗАПЛАЧЕМ
КАД МИ ЈЕ ГОЛЕМА МУКА
КАД ПРЕОРЕМО СВЕТЛЕ
ГРОБОВЕ НАШИХ ПРЕДАКА

МОЈ ДИОГЕНЕ
МРАЧНА ЈЕ ЗЕМЉА
НАКОТИО СЕ ИЗРОД
АНТИЧКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ
У ЛИКУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ
ДВАДЕСЕТ ПРВОГ ВЕКА
КАД УСРЕД БЕЛА ДАНА
ТРАЖИМО ЈОШ ЧОВЕКА.

ЉУДИ ПЛАЧУ КАД ВИДЕ ДА НЕМА БОГА

НЕБО ЛАЖЕ
НОЋ ЈЕ МРАЧНИЦА
ЗОРА ЈЕ ИЗВИДНИЦА
ДАН ЈЕ
ВЕЛИКА ПОЗОРНИЦА

СВЕ ШТО МОГУ
ДА ИЗВУЧЕМ
ИЗ СВЕТА ПОТОНУЛОГА
ЉУДИ ПЛАЧУ
КАД ВИДЕ
ДА НЕМА БОГА.

ЖИВОТИЊЕ ЖИВЕ
У СТРАХУ
МОЛЕ СЕ БОГУ
ДА ЧОВЕКУ НЕ ПАДНЕ
НА ПАМЕТ
ДА ОСКРНАВИ
ПРИРОДУ

ВРЕМЕ СЕ ОДМОТАВА
СВЕТ ЈЕ НЕДОКУЧИВ
ВЕК ЈЕ
ШТО И ТРЕНУТАК
И ЗА ЖИВОТИЊЕ
И ЗА ЉУДЕ
ВРХ НЕБА ЈЕ
ПРАЗАН КУТАК

У ВЕЛИКОМ БЕСКРАЈУ
ЊИХОВА МАШТАЊА
КАО ДЕЦА ВАТРОМ
У КУМОВОЈ СЛАМИ
СЕ ИГРАЈУ.

ОРАЧИ ЊИВА ЉУДСКИХ ДУША²

Кроз шуму
Људских душа
Јахали су
На виловитим коњима
Шекспир и Достојевски
И без компаса
Путем својих сенки
Вођени дослухом
Ишли мраком
Према изласку сунца.

Ноћ је била дуга
А зора птице
Још није будила
Шекспир је крчио
Шипражје шума
Хамлетовог лудила.

На време ил невреме
Насред животне сцене
Достојевски у Сибиру
Пун словенског пркоса
Мој краљу Лире
Шекспир театрално баца
Ужарено жезло
Англосаксонског хаоса.

Из Мртвог дома
Достојевски крвљу пише
Пером и мастилом
Износи крст на леђима
Из пакла
Раскољниковљеве душе.

² Мото романа *Шума савијеној дрвећа*

Мирослав Алексић

МАНАСИЈА

Није ово манастир,
него кост Деспотова опрана у вину,
окамењени шапат Ресаве,
разговор камена о љубави.
И нису оно монахиње,
него црна пилад птице станарице
које смерно послују око нашег гнезда.
Ту сам једном чуо једну Иркињу
и једну Немицу
како ћуте о српској тајни..
Разабрах речи:
Прибац роди Лазара,
Лазар роди Стефана...
И видех да подно Бељанице,
из Великог бука
пије воду праунук
оног коња са ког је Деспот пао у лову
и чека Србина
достојног да га узјаше.

ДВОБОЈ

Да је пуцао Сондермајер, умро би песник,
а родио би се српски Дантес или Мартинов.
Канула би кап банатске крви,
занемели би вршачки петлови
и пресушио би један поток на Суматри.
Да је погодио Сондермајер,
потамнела би звезда у бескрајном плавом кругу,
зашло би сунце у Хипербореји, занавек,
и дунуо би нагли ветар кроз свело лишће
јабланова витих, стражиловских.
И, во вјеки, никада
не би продавао туђе књиге на Пикадилију
тај задрти Славен,
носећи у себи тужни роман о Лондону

и песму о Исидори,
коју никад неће написати..

НАГРАДА

Мој предак Мигел де Сервантес
више пута је бежао
из гусарског ропства у Алжиру
и сваки пут би га одао
неки људски олош.
Хуан Бланко де Пас, и сам роб,
бивши доминиканац
(нека се не заборави),
који је прешао у ислам,
одао га је Хасан-паши,
када је четврти пут побегао.
Хасан-паша је идалга
наградио тежим букагијама,
а псећег сина једним златником
и ћупом свињске масти,
да му покаже колико му је захвалан
и колико верује у његову веру.
Хасан-паша био је гусар
достојан поштовања.

ОТИСЦИ

Раде и Драгољуб руше нашу ороную шупу.
Из океана заборавља израњају предмети
који носе на себи сенке драгог бића.
Откад је отац променио светом,
нисам залазио у тај простор,
који се у нашем одсуству смањио
до граница загушљивости и мрака.
Један за другим проговарају предмети –
коса коју је откивао на том наковњу лежећи на трави,
фењер који је носио док смо се спуштали на реку,
штап за пецање и старо гушчије перо,
чигра,
шпил карата,

шаховска табла,
не љути се човече,
саобраћајна карта света,
транзистор на којем је ноћу слушао коначне вести,
неколико бројева због нечег остављених новина
и бронзани рељеф кремаљских зидина,
са кулом чији му сат,
и у вечности показује тачно време.

ЗЛАТОНОСНА РЕКА

Човек не може два пута стати
у исту златоносну реку.
Залуд су снови о њеним слаповима,
залуд броди и мостови.
То и постоји да ње не би било.
Човек ниједном не може стати
у једну златоносну реку,
он не може стати.
Он може живети у златном олуку
али олуку није река
и није златоносан.
И пре ће рибе научити грчки
и шкољке се одати плесу
него што ће се човек обогатити
испирајући злато.

ИСКУШЕЊЕ

Па шта ако си песма
пусти жудњу да цвркуће
кад ти је већ наврх језика
И кад застанеш и
загледаш се у себе
немој ћутањем
заустављати време
мисли мало и на људе
нама је пролазност
све што имамо
Ако начас заборавиш

име неког од нас
не очајавај
само зажмури
Искушење је у том трену
гледати песми у очи

ОСВАЈАЧ

Могло је све бити другачије
да сам ушао као војска,
разваљујући капије,
и у кратком јуришу запосео царску палату,
пославши обичног редова
да се дичи подизањем заставе,
на јарбол завештан освајачима.
Али како бих онда уживао у тихом жубору
твојих бистрих шадрвана
под мирисних липама.
Како бих у скровитим бардинима,
налакћен, на јастуцима, као заљубљени сатир
слушао звуке твоје лауте
који се римују са линијама сазвежђа
на летњем небу
и са укусима вина из заборављених подрума.
Како бих у албуму, љубоморно као филателиста,
чувао заносне сенке твојих облина
покупљене са набораних фасада велеграда
у свитање.
Било је довољно само да у том часу
као Одисејев морнар залијем уши воском
и једноставно не чујем звук трубе
који објављује јуриш на твоје срце,
брањено само још једним
неоткопчаним дугметом
на простој ланеној блузи.

Стеван Бошњак

АНГЕЛИКА

Океан се таласа под мојим ногама
певам уз педесет бас трзалица
троструким опијат гласом .
Вода мрешка облутке, сирупаста пена.
Однегде
са пучине
гласови самоће Гаврило!
Ветар их доноси, просипа по сивој обали.
Ноћ се лагано спушта...
лутам непокретом.

Играју у тмини миришљави цветови
самодовољни и пролазни.
Чудим се:
свет је зелена магла
варљиво сећање.
Стојим на обали као дете остављено
у тами...
(мало, засиращено, безначајно, меко)
Мрак обухвата литице...
оне се руше у валове...
Где је смисао хоризонта ?
Шта је смисао лутања?

Сиви свет, сива сећања, сиве очи
у једно ледено вече
у ком су од наде остали
загубљени снови.
Предсказања.
Ја Маргита жудно ишчекујем зору.
Један свет, једну обалу, још барем једно небо
и њих?
А нас нигде Маргита .

Питач је питао – одговарач одговарао
као деца остављена на обали у тами, Фанаеле.
Крик неверице са пучине.

Стамера је милостив према мени
 Увек је поштовао оца
 и зове ме то вечно чудо – ОЧЕ!
 Старим сам на тихој обали
 вечност је остварена
 сви остварени снови
 све остварене жеље
 наркотичка лудовања, димензионе шетње
 ту, поред мене је прелепа Маргита Пољаковић
 и она је вечна и све је на њој савршено.
 Моја је и ја сам изгледа њен.
 Господар Трона ми је подарио
 истинску вредност.
 Маргита плаче колико ме воли
 а ја бих обалу са мање драме.
 Ипак ! Ово је кућа Демијурга
 и шта ту ја тражимо?!

Прејака је олуја погодила обалу прошле зиме.
 Светионик и сви на њему пали су у море,
 со је разјела батерије.
 Маргита Пољаковић је опет плакала у тами.
 !

Поново запажам код ње чудну опсесију
 да ме воли.
 Каже: *ја знам да воле само жене из
 твојих ирича, из сећања којих више немаш!*
 Маргита Пољаковић плаче, но где је истина плача?
 Напољу киши,
 медузе галаме кроз таму
 гљиве причају сулуде снове:
каже, сећа се свега у Шаицу твојој давној љети 1970...
 тихо је то сећање, утихло тиховање ветра и кратак блесак
 бродова уз Саву, уз родни бедем.
 Зашто бедеми Саве уз родну кућу не воле сиву боју?
 Маргиту Пољаковић не вреди питати, она и даље вредно
 учи...
 Управо сад, по стоти пут читам *Робинзона*
Круса...песак...

... раније док бејаш смртан и млад, Рафаило, брате рођени

проповедах бесмртност киша, сећања, тог дана тог лета те 1970, те
Маргите Пољаковић и тог Мене
иако све рационално говораше:

„Ти си смртиан и киша је, коју ипак мојриш“

О Маргита Пољаковић!

Узвишени су били осећаји

Приближисмо се пребрзо Тамо Богу

Пред нама беху Нови Светови

А сад сам тако сам.

Ваља издржати бесконачно трајање и самоћу.

И ево ме сад, ван твог сећања Маргита како

пратим суптилне емисије умируће свести

разлике у кретању облака електрона

редефенишем меморију етра:

„Цела је васиона једна сфера ума сва светла и

тиркизноплава у оном замрзнутом летњем јутру и његовом непро-

лазу и оном сиру и тазе хлебу и тек убраном парадајзу из баште

твоје баке и твојим пољупцима...“

А сада, много касније !

Нема!

Нема!

Нема!

Само ме навика на ову носталгичну обалу чини

непокретним.

Још смишљам велика дела:

како да на пример вратим то јутро,

Како да рецимо дочекамо исту зору,

Како да...

О Маргита Пољаковић!

Урушило се време у једно место

И више нема куд.

Јасминка Надашкић Ђорђевић

АРКА

на обали брод
и на брду траг
телу страх
и души спас
свега по двоје
да се умножи

невиђен крах
и ново јутро
сећања да се потру
историју исписује
осмех неуког чамције
јунак во вјеки вјеков

РИЂА СЕНКА СУМОРНОГ КОЊА

риђи коњ вуче
суморно своју сенку
кола их прате

кола прате риђег коња
у потрази за сенком

суморно
вуку се
риђи коњ и сенка

сенка вуче
риђег коња
у неповрат

ЈА САМ ОК ТИ СИ ОК СВЕ ЈЕ ОКЕЈ

све је на ланцу
и човек
и сат
и пас

од почетка
везе су јаке
воља је слаба
сви су патетично уморни
све осим светиње свето је
у мрежи од три стотине мука
њихов живот се башкари

распеван
расклиман
разуздан
читав свет
на низбрдици
сања

АТАМЕ

Вежите се
полећемо
вежите се
можда нећемо

Везати се
кажу
морамо
свеједно

Све је дно
одавно везани
не можемо
узлетети

ХЕРБАРИЈУМ

Песак је коначно
појео све време
из сата
устрепталe
на хоризонту
љубе се даљине

Листам
хербаријум
у њему станује време
сузе
ниједна није свенула

Давни немири
педантно
притиснути успоменама
али не и тај
што лебди изгубљен
у драперијама времена

Душо моја
силна штеточино
стиснута
у мору морања
ужелела сам се жеља

ЗИД

све тешњи
обруч памћења
чини да су ми сећања
лака
површна
безвредна

лик у огледалу
контура странца
изгубљеног у времену
ништа ми не говори

Боже
па ја више немам

очи за ту слику

стид старости
због лакоће младости
устаје
још увек ревносно
сваког јутра
из мог кревета

све чешће
само студен бије
из мрачних дубина
прохујалог времена

ОСЛОБОЂЕН

бескрајно
бледо небо око мене
а у мени век
мален
као и да није век
суза једна без плакања
живот један без роптања
живот
на који су се спотакли снови
ствар срца или тек чежња

небо
искидана крпа
кроз коју вире облаци
понека чежња
нарамак снова

жеље су постале тврде
жуљају
снови се спотакли на данас
утекли у јуче
и сад су на сигурном

ноћ ми више не нуди своје топло одело
нешто се у целој причи отело
и ево ме у погрешној улици
лутам по навици
ослобођен од себе

СКРИПТОРИЈУМ

Мирјана Ђурђевић

ВЕЛИКАЧКИ СВЈЕТСКИ ПОМОР

(II дописано поглавље романа)

Поновни, надајмо се последњи, иовраћајак Истраживача историјати иошучања Мирослављевој јеванђеља од немила до недрага, шесті јодина након шііо је на њеја сіавио шачку, зайочео је у кафани „Полеті“, іде је уз ірице и іиво букеті іуіољака сріске књижевності ірославља 120. рођендан оіравдано одсуіној Милоша Црњанској.

Том је іриликом, наіме, Истраживач уіознао Свезнајућеі Приіоведача, који је свом силином чеііри ісііјене криіле інсісіірао на ііоме да закріі руіе у њеіовом істраживању¹, а које се ііичу місііериозној ііоја-вљивања Мирослављевој јеванђеља, у јесен 1915. іодіне, ііоком іовлачења сріске врхушке іуіі Албаније.

„Сви сіе ви, децо, свезнајући“, іоміслио је Истраживач и невољно іриііісноу друіе за снимање на мобілном ііелефону². Снімак је касніје, дакако, іриіаіодіо соісіівенном ііоімању ісііорије...

Добра Ружић имао је само две жеље. Да умре прога Захарије и да га се убудуће окане све српске светиње.

Куд клацка овај воз? По ванредном реду возње према Крушевцу, ама куд даље? Где си пошао, мој Добросаве, с три сандука Њ. К. В., наводно приватна, са Опленца? Што му је обашка сумњиво, будући да су на њима окрајци старих воштаних печата Београдске задруге. Одозго, на два, још су и ноге у пенцетираним ципелама газда Луке Теловића³, већинског власника Задруге. Усијане руке врскапута је прекрстио на грудима и прави се да спава. Могао је баш и да обнови гардеробу за бежанију, или како ли се већ зове ово куд клацка ноћни воз за Крушевац. Тек, под будним ногама газда Луке је готово сигурно краљев новац и драгоцености. Трећи су сандук, са једнаким крњоцима печатног воска и откључан, тутнули њему. Краљевом библиотекару, др Добросаву Добри Ружићу, најбољем докторанту чувеног лајпцишког филозофа проф. Ернеста Хекела, писцу *Паланачкој ћеретиња* и *Једној ііісма с овој светиа на онај друіи*, песама и драма којих се нерадо сећа, профе-

СКРИПТОРИЈУМ

1 Мирјана Ђурђевић, *Чувари светиње*, Агора, 2007. (прим. Истр.)

2 Шта је те вечери Истраживач радио у „Полету“, и како се уопште нашао за свечарским књижевним столом, опскурна је прича. (прим. Истр.)

3 Види М. Ђурђевић, „Овса и игара“, I дописано поглавље романа, *Good life*, 53. Октобарски салон, 2012. (прим. Истр.)

сору јестаственице у Ужичкој гимназији, радикалском посланику у више турнуса, министру просвете краља Милана и затворенику те исте замлате... Далеко си догурао, мој Добросаве, с мало среће и до самог Крушевца ћеш догурати, заједно са овим светим товаром. Али шта даље?

Народ ће излукити и лукити све више... Људи ће мишљети да све знају, а ништа знају неће... сећа се записа из оне прве српске светиње која га је коштала две године апса, додуше, лежао је много краће. Није било потребно бити Тарабић па видети да народ глупи, да народи глупе, могао је прота Захарије и Ничеа читати уместо да бележи Милошеве и Митрове сомнабулије – и њему их потура на чување – па да схвати како је Европи неопходан *великачки свјетски џомор* у који овај рат срља. У који и он срља ноћас, преко Крушевца, оглупео да глушћи не може бити.

Бројне неостварене и издане револуције, почев од 1789, оставиле су Европу у стању фрустрације, у деструктивном расположењу, проповедао је Ниче у исто време када и Тарабићи. „Бог је мртав!”, објавио је ситницу која је Тарабићима – или записничару Захарију – промакла, док би Добросава, првог српског дарвинисту, још и забавила да, презасићена миром и безбедношћу, Европа већ деценију и дуже не испушта пару на уши – футуристи, синдикалисти, сифражеткиње... Зашто не и рат? Дигнимо свет у ваздух, ослободимо се материјализма, учмалости у животу, уметности, политици... Па Јово наново.

... када у једној вароши у Босни са седам мостова од хајдучке љушке џоину чоек и жена, записао је прота Захарије речи свог кумчета, Милоша Тарабића.

Да се он пита, рекао би да је рат почео годинама раније у главама изглупелих народа, огромни гнојни чир који кљуца под земљописном картом Европе, да би експлодирао 28. јуна 1914. у Сарајеву, тек боцнут из браунинга једног изманипулисаног детета. Али нико ништа не пита остареле краљеве библиотекарe, нико никога ништа не пита, путуј плането у материну! Данима након атентата, у време ужурбане међународне дипломатске активности, или ју је бар он таквом замишљао, Добра Ружић се посветио једној својеврсној анализи, а све са циљем да спречи рат. Барем на својој души. Систематично – није он Ниче – прекрпао је старе новине од почетка XX века, и то не само насловне стране, и набројао равно девет атентата у тринаест година, потенцијално опаснијих од убиства надвојводе за којим ни сами Аустријанци нимало нису зажалили: четири краља – талијански, српски, португалски и грчки, умало пет, Вилхелм II је преживео; један председник, амерички;

три премијера – јапански, египатски и руски; фински гувернер и коначно турски велики везир. И ништа, нико није зарадио, чак ни Турци с Финцима, а могли су, једнаком логиком којом су домине почеле падати након што је један звекан бацио бомбу под погрешна кола, због чега су права кола пошла кривим путем и случајно натрапала на другог звекана са браунингом у руци.

Жао му је те деце, младобосанаца. Не њихових живота, њих су унапред зафрљачили на олтар својих идеала, свако има права на то, ма како му идеали били смушени, детињасти, ама сви су идеали детињасти, уосталом није лепо убијати људе по улицама, нема оправдања. Већ зато што ће у историју, ако остане кога да је запише након *времена када ће живи завидети мртвима* – опет Тарабић, заборавио је који – бити уписани као повод за помор који је на помолу. А били су ништа. Пре свега за свог ментора, Аписа, човека биковске памети и склоног срљању, истурених рогова и обореног погледа у сутра. Изманипулисани од две будале, којима је и он сам слепо веровао годинама, иако већ давно није био навинни школарац, иако су му слутње и разочарања давно изједале његову филозофску цигерицу. Чак је и 25. јула лањске године, док је заводио копију одговора на аустроугарски ултиматум у краљеву документацију, веровао да можда знају шта раде.

Србија разапета између Аписа и Пашића, једног који историју замишља као сопствену прђију да по њој вршља и другог који у њој једва плива, керећи, с водом до носа, е па нагутао си се воде, мој Бајо... И краљ...

Само да ово реши, да се реши садржаја ковчега, и да умре Захарије. Губиш живце, Добросаве, а пред тобом је дуга ноћ, говори себи и погледава на газда Луку Теловића који се мешкољи али не отвара очи.

Треба да прегледа папире из сандука, речено му је да уништи све што нипошто не сме пасти непријатељу у руке. Углавном тајне полицијске записнике везане за убиство кнеза Михајла. Да је Тополаш⁴ родом, као што је вољом своје луде главе вазда био, тако му и треба, давно би он ове артије запалио и пепео расуо по Опленцу, није непријатељ само Шваба, ево и он сам се овога часа осећа као непријатељ – а није ни Таковац⁵ ни Шваба, нити може бити – борац везаних руку против свега што династија ради. Остарио си, Добросаве, сад, да ли си од тога постао мудрији или само кукавица... неважно је, твоју теорију о непружању повода неће имати

4 Карађорђевићевац. (прим. Истр.)

5 Обреновићевац. (прим. Истр.)

ко да чита јер је никад нећеш записати, овај те воз тера равно у ђаволску матер.

Неки му је каплар донео плехани лавор и он сад једно по једно гужва сведочења о завери против кнеза Михајла – и тај је био цвећка – и пали. Одшкринуо је прозор због дима, ни шкрипа ручице, ни промаја, ни летеће крпице спаљене историје нису натерале газда Луку Ђеловића да се тобож пробуди. Чувар светиње, оне друге, важније, новаца, дуката, акција, чегагод, али опиплљивога.

На крају у сандуку остаде само књига. Око чијег су нестанка у последњих једанаест година изарчене шуме и шуме новинске артије, небројени сати скупштинских препуцавања, полиција није била толико докона као посланици, они су се само правили да истражују, чисто сумња да постоје тајни записници везани за књигу слични овима које је управо попалио и истресао у ноћ. А краљ ћути. И не отвара своје приватне сандуке на Опленцу, уосталом како би, кад су опечаћени задружним воском газда Луке Ђеловића. Немар и бахатост, то је оно што га испуњава највећим гнушањем. „Након што прегледате садржај и уништите опасан материјал”, речено му је, „остатак ћете предати госн Ђеловићу и госн Авраму Левићу на старање.” Да је на његовом месту био ко други, не би препознао књигу и мирно би је избацио кроз прозор, да олакша терет Чуварима блага...

А он је могао завршити као пре двадесет година, али не пред Милановим, већ пред ратним, преким судом. И овако... Нећете, мајци!

Само да што пре умре прота Захарије! Не жели он старцу смрт ето тако, осветољубивост далеко било, већ, попа му је сам причао, то нигде није записано, да му је Милош Тарабић прорекао *...у оној години у којој ће бити крај овој великачкој свјетској њомора⁶, ти ћеш, куме Зарија, умријетиш. Записано је било, додуше, да ће Србија бити у мраку њуне три године*, али Србија је вазда у мраку, па овај део пророчанства Добросав не узима у рачуницу, не иде му на руку. И тако у бајања не верује, него ето, од муке, пребира по мислима. Да му је прота Захарије крив – крив му је. Већ читаве две деценије.

Та Чебинчева завера, 1894, била је полицијска ујдурма, Миланов трапави покушај да се обрачуна са ужичким радикалима, али испред свега да се домогне Креманског пророчанства. Које је прота Захарије, перо тарабићко, сакрио нигде другде него код њега, Добре Ружића, свачијег кума и свачијег будале, сад му је јасно. Хапшен

6 Или барем његовог официјелног дела? (прим. Истр.)

је због тобожње завере а испитиван о будућности династије – јес, само ако ће пророци спасити Обреновиће, оца и сина који су еклатантан пример да је еволуција не само веома спор процес, већ изузетно може бити и реверзибилан. Није одао да су списи код њега, био је дао попу реч. Бранио се дугим говорима у славу Дарвина и физичке биологије, објашњавао зашто у те глупости не верује, те их сходно томе не би ни примио на чување, полицијском су писару страдавали и нерви и рука, судији само нерви, па му је одрапио две године затвора. Толико би и лежао, да прота Захарије коначно није попустио притиску, пристао да оде пред краља Милана и издекламује му све што му Тарабићи виде. Намах стиже и помиловање. За њим и сазнање да је попа пророчанство био сакрио на још три поверљиве ужичке адресе, једино што су оне одиста и остале поверљиве за Миланове пандуре. Случајно?

Не жели да поново настрада због српских светиња, овај пут намртво, обешчашћен због тополашких сплетака које су тек за зеру господственије од онога што су Таковци чинили, а и то је само привид. Крај рата дочекати неће⁷, осећа у костима, и не жали превише због тога. Једино брине за децу, шта ће са њима бити... За његову својеглаву љубимицу Виду, која се већ помало девојчи, шта ће бити с његовом отреситом цуром кад након помора *...мушкараца остјане њолико мало да ће жене наскакајти на њаневе љворећи: „Ово је мој муж!“*... и то је проречено⁸.

Мора да види краља, неизоставно, одмах, и реши се беде, пробиће се до салон-вагона, та ипак је он краљев библиотекар, морају да га пусте, рећи ће...

„Ваше височанство!“ готово да виче, не би ли надјачао клопарање воза. „Пронашао сам Мирослављево јеванђеље, било је у...“

„Добро, добро, Ружићу, не узрујавајте се“, уморно му одговара краљ. „Спустите тај сандук негде и дођите, седите да презалогацимо нешто.“

7 Ипак је дочекао, умро је у тек ослобођеном Крагујевцу, 1918, исте године кад и прота Захарије. (прим. Истр.)

8 Добрина љубимица, Видосава Вида Ружић, 1920. године бежи у Париз са Милошем Црњанским и удаје се за њега годину дана доцније. Да ли јој је судбину одредило пророчанство или брљива женска глава, остаје нејасно. (прим. Истр.)

Драјан Драјојловић

ГНЕВ

Дејвид није желео да било ко његово име изговара Давид, како то Срби чине. Нити да било ко сазна да му је право име било Добривоје. Отишао је из Србије у избеглиштво и одлучио да се одрекне свега што је раније било. Није желео ни да помисли на родитељску причу о томе како му је име одредио кум. Када је одлучио да промени свој живот, одлучио је да промени и своје име. Шта ко има да одлучује о његовом имену, о његовом образовању, о његовим уверењима! Он је свој господар и тачка. Волео је да изговара то „тачка“ јер као да је у тој речи било садржано све што је указивало на то да је он сам господар своје судбине. Шта ту имају да се мешају кумови, родитељи, држава, нација, вера, па и сам Бог. Има тај стари господин преча посла, уверавао је себе.

Откада је стигао у Енглеску, почео је тако често да помиње енглеску краљицу са поштовањем и дивљењем да су се неки Енглези са подозрењем питали о чему се ради. И како може један имигрант да се осећа већим Енглецом од правог Енглеца.

Првих неколико година био је стално љут на све оно од чега је побегао. Почев од српске историје, до српских владара, попова и народа. Био је пун незадовољства, што није ни скривао. Како је на једној страни величао краљицу за коју је мислио да је симбол Енглеца и енглеске историје, тако је понижавао и често исмејавао оно шта је био и одакле је дошао. Тако је било све док га колега са посла, из супермаркета, где су сваки дан примали тоне разне робе и развозили је по огромном магацину, није запитао шта је радио тамо одакле је дошао ту где се осећа задовољно и срећно. Застао је, то га за све године од доласка нико није питао. Пошто није одмах одговорио, колега је наставио, помало у шали, како му завиди што се тако ослободио и оставио иза себе све оно што је било раније, али тиме није могао да се ослободи рада. Свуде се мора радити, закључивао је Енглец. Додао је како су њега родитељи пре двадесете године живота одвојили од куће и натерали да ради било какав посао који је могао да нађе. Признаје да, за разлику од свога брата и сестре, никада није волео ни да учи ни да ради па су због тога родитељи према њему морали у једном тренутку да буду немилосрдни, да престану да му дају новац.

Дејвид је нагло махнуо руком указујући саговорнику да се помери како би прошла мања дизалица са палетама. Возач тог уну-

трашњег транспортера као да је много журио. Тако је срећно прекинут разговор којим је био незадовољан.

Шта он има да ме пита о тим стварима, понављао је Дејвид љутито у себи.

Већ дан касније колега Енглез му је рекао како одавно жели да га пита да ли је икада био ичим задовољан тамо где је рођен и где је годинама живео, али је напоменуо да то није учинио само зато што није обичај Енглеза да се интересују за детаље нечијих живота. Дејвид га је погледао изненађено, а Џорџ Гранди, тако се Енглез звао, наставио је да износи како је и сам био веома незадовољан много чиме и да се зато био иселио у Аустралију, очекујући лак посао и добру зараду. После три године, вратио се.

Дејвида је заинтересовала прича, али је чинио све да тако не изгледа. Џорџ је затим наставио како је желео да се исели у Америку, али је одустао од тога јер је већ знао да је прича о „америчком сну“ можда мање остварива од згодитка на кладионицама или на лутрији у Енглеској. Канада је била примамљива, али га је од те идеје одбило сазнање да су у тој огромној земљи дуге зиме и велики мразеви, јер је без планинских венаца који би је штитили од налета хладноће са Северног пола.

Нисам био ни у Аустралији ни у Америци, било је све што је у том тренутку Дејвиду пало на памет да каже. Али, као да је наједном осетио како се у њему отварају огромна врата која нема снаге да притвори.

Добро би било да негде одеш... Аустралија је далеко... Можда у Канаду, током неког од зимских месеци. Сигуран сам да би после тог путовања можда могао на неке ствари да гледаш на други начин. Покушај, Канада није далеко. Понекад је човеку потребно ново искуство да би на прави начин видео себе. Мени је Аустралија помогла – огромна, врела пуста у којој нисам желео да останем и када бих постао неизмерно богат. Шта ће ми милиони када немам себе!

Да ли ја имам себе, запитао се Дејвид и учинило му се да је изговорио једно од питања која су наваљивала на она врата која су се негде изненада отворила.

Имам резервацију за Грчку. Откада сам се овде уселио, никада нигде нисам путовао...

Није лоше, прекиде га Џорџ. Нигде као у Грчкој нећеш моћи да видиш сусрете векова и цивилизација, само, да би се то могло запазити треба имати неко предзнање, или још боље – знање. Не мислим да га немаш, исправља се Џорџ, већ желим да укажем да без тога човек не може добити много од тог путовања.

Био сам у Грчкој са својом првом женом. Било нам је то као брачно путовање...

Шта, нешто се и лепо десило у твојој прошлости...

Да, били смо све до Пелопонеза и до позоришта у Епидаурусу. Микена је била незаборавна. Хтео сам да се испењем на Лавља врата, али сам, када је туристички водич повикао, схватио да могу да паднем и да погинем.

Теби би, са тим искуствима, сада био довољан један солидан туристички водич за Грчку, илустровано издање које се може наћи у многим књижарама. Радујем се што ћеш да путујеш, не можеш више тако да живиш, са толиким гневом и незадовољством.

Не, ја сам врло задовољан, ја сам прихватио енглеску културу и поглед на свет...

Знам, и енглеску краљицу, али ни сам не знам у чему је проблем, да ли у ономе што си одбацио или у ономе што си прихватио. Или и у једном и у другом. Има људи који живе располућено, као када се пресече јабука напола, па иако оба дела стоје један уз други, они више не чине ону јабуку. А има и оних који не знају шта им све смета и какав проблем имају. Мислим да је пут у Грчку бољи од одласка код психијатра, само да ме мој школски друг из основне школе Питер не чује. Као психијатар, он мисли да би свако требало годишње да га посети најмање једном до два пута. То поткрепљује речима да живимо у свету који све више постаје лудница. Не могу да му кажем да би он сам требало више од два пута да посети себе. Бити понекад искрено са собом најкорисније је друштво које човек може да има.

Разговор би можда још потрајао да менаџер није пришао и запитао у чему је проблем када скоро десет минута стоје испред малог контејнера са кога треба да се скине роба. Каква Грчка, помисли Дејвид и поче да навлачи рукавице.

Када је после двадесетак дана почео у Солуну да се присећа разговора са Џорџом, био је сигуран да би му могао рећи како је више пута не само био већ и прокрстарио кроз себе, уздуж и попреко, и да није успео, иако му се чинило да је на трагу да открије шта је то што што се у њему скаменило и личи на грч. После тог разговора први пут је ту своју необјашњиву муку назвао грчком у који се као у неотпетљив чвор увезало нешто што не уме да одгнетне, а што га прогони као ловачки пас кроз мрачне шуме. Што је више мислио о томе, осећао се све горе.

Партнерка Џуди била је видљиво незадовољна брзим и необјашњивим променама које је на њему примећивала. Запитала га је да није почео да се препушта балканским лудостима, што је увек

изговарала када би била незадовољна Дејвидовим понашањем. Са видљивим сарказмом говорила би му то и када је више пута искаживао поштовање и љубав за енглеску краљицу.

Џуди је у Солуну резервисала преко интернета собу у хотелу „Ел Греко“. Хтели су од Солуна да започну путовање кроз Грчку. Желела је да види солунске музеје и да посети Пелу и гробницу Филипа Македонског.

Дејвид скоро да је био заборавио разлоге за посету Грчкој и прилику, о чему му је говорио Џорџ, да преко сусрета са цивилизацијама које су се на простору Грчке развијале и нестајале, сазна понешто корисно за себе. Пре поласка на пут сањао је да је сам одсео у соби број 406 хотела који је резервисала Џуди. Ушао је у хотел кроз покретна врата која су се почела кретати чим је на тротоару испред њих стао да баци поглед у хол хотела и тако га, просто, увукла унутра. Пожелео је одмах да напусти хотел, вукући торбу која се заглавила. Пробудила га је Џуди питајући га зашто се тако трза и од чега покушава да побегне.

Стигли су у на аеродром у Солуну и брзо се довели таксијем до хотела. Дејвид је наједном препознао да је то онај хотел из сна, да су иста она покретна врата која, као лопатицама, убацују госте у хол. Није могао да верује себи да је уснио баш та врата. Загледајући их, пришао је близу, па су се врата са лопатицама брзо покренула и, пре него што је схватио шта се дешава, био је већ у холу хотела. Џуди и ствари остале су изван. Видео јој је на лицу израз који указује на љутњу и презир. Највише се плашио таквог њеног лица.

На рецепцији су добили кључ од собе број 402, на четвргом спрату. Да ли ћемо бити близу собе број 406, узнемирио се Дејвид. Није сигуран да ли је шта наглас рекао, али Џудино лице поприлично је све тврђи израз.

Док се Џуди припремала за туширање, Дејвид је пошао до рецепције да затражи мапу Солуна или неке проспекте града који се дају туристима. На рецепцији нису имали праву мапу већ само на јевтином папиру спискове споменика културе из римског времена, ранохришћанске и византијске споменике и поствизантијске цркве, споменике из османског времена, јеврејске споменике и споменике новијег времена. Рецепционер му је рекао да тих спискова на другим страним језицима, сем на руском, више нема. То је Џуди довело до беса, уз незадовољство недовољним луксузом хотела. Где је антика, скоро да је завикала у соби док је Дејвид покушавао да јој преведе делове из тих спискова. Где је антика?

Дејвид је био без одговора. Она је наставила да говори како ту нема онога због чега је дошла. Хришћани су уништили све што су

могли да униште од антике, више они него освајачи и земљотреси. Скоро да је била спремна да одмах напусте Солун.

Одлазак да потражи мапу града био је спас од Џудиног гнева. Потрчао је према тесном лифту чија су се врата већ затварала, и успео да стигне. Унутра се већ налазила жена коју је запитао да ли ће до приземља пре него што јој је погледао лице. Затим се следио, суочен са њеним погледом који је већ био леден. Своју прву жену није видео двадесет година. Ни њу, ни ћерку. Нити је имао било какав контакт са њима све од онда када је одлучио да постане други човек, да се исели из своје земље и из свога памћења, из своје коже.

Лифт је стао у приземљу. Неко други споља отворио је врата и зачудио се што човек и жена стоје загледи једно у друго, без покрета и без гласа. Сетио се мапе Солуна и истрчао из лифта. За собом је чуо глас жене која помиње неког Добривоја и пита да ли је Добривоје вампир или је заиста још увек жив. Учинило му се да су га она кружна врата спасила. Пробијајући се кроз гужву дуж тротоара запитао се на кога је толике године љут и шта је крива његова прва жена, од које је побегао сада као и онда када је напустио земљу, шта су криви његова ћерка, родитељи и сестра. Никога од њих толико дуго није видео, никоме од њих никада се није јавио.

Требало је побећи од балканских лудости, понавља, требало је све то бацити кроз прозор као што чини пушач са цигаретама и упаљачем када коначно одлучи да престане да пуши. За велике одлуке треба имати снаге, уверава себе док иде према Аристотеловом тргу где се налази књижара у којој може наћи тражену мапу Солуна, на енглеском језику.

Џуди се мало смирила јер је веровала да ће нешто од онога што је желела да види наћи у Археолошком музеју. А Дејвид је само мислио на то како ће сутра сићи на доручак у ресторан хотела, а да не сретне жену из лифта. Предложио је Џуди да наруче да им доручак донесу у собу, али је она рекла да баш жели да види како изгледа та балканска крчма која се назива хотелом, а нема ни мапу града на енглеском језику.

Џуди је журила да доручкују пре девет сати, како би имали времена за посету музеју. Дејвид у њене одлуке није могао да се меша. То су били закони. Питао се само да ли ће она жена из лифта доћи у исто време на доручак. Њена соба налазила се недалеко од његове и покушаће да прати отварање врата собе 406. Осетио је језу. Зашто сам предложио Џуди да посетимо Грчку, поче оштро да замера себи. Џуди је већ завршила са својом тоалетом, а он није чуо отварање ниједних врата на том спрату.

Ресторан је био пристојан, поред кајгане и других јела било је и житних пахуљица, да Џуди направи себи свој вољени пориц. Било је меда, џемова, па чак и већа здела са сутлијашем преко кога је био присут џимет. Кутлачом се сутлијаш могао сипати у мање посуде, по вољи гостију. Као у детињству, помисли Дејвид и наљути се на себе. Ја више немам детињство, ја више немам ништа од онога што је постојало до пре двадесет година.

Када је отишао да донесе Џуди питу с јабукама, приметио је да у ресторан из правца рецепције долази неколико жена водећи млађе особе. Жене су их сместиле за велики сто у средини сале, а потом кренуле да виде шта има за доручак. Џуди је убрзо рекла Дејвиду да су ово сигурно мајке деце која не виде, а затим додала да један младић типка по мобилном телефону држећи га пет или десет сантиметара од очију. Слепа и слабовида деца, видиш, свака од њих брине се о свом сину или ћерци. Тужно, закључила је и наставила да једе.

Дејвид је само једним оком пратио шта се дешава и стао као залеђен када је препознао ону жену из лифта како брижно доноси једној девојци храну. Ћерка? У том тренутку жена је на њему задржала равнодушан поглед. Када је ћерци донела у малој чинији сутлијаш, приметио је да јој нешто шапуће на ухо. Девојка се окренула према њему. У тренутку је спазио полузатворене, слепе очи на лепом лицу. Да ли слепи могу да виде, запитао се и престао да једе. Да ли јој је жена рекла да се окрене према мени и зашто је то урадила када девојка не може да види, питао се Дејвид.

Џуди је хвалила питу са трешњама. Као да ју је напустио гнев због балканских глупости, помисли Дејвид и у тренутку би му јасно да је жена сигурно желела да он види ћерку, јер она њега није могла. Девојка се још неколико пута окренула у његовом правцу. Чинило му се да ти слепи погледи продиру физички кроз његово тело. Жена га више ниједном није погледала. За то време Џуди је завршила са питом, задовољно салветама брисала руке и, погледавши Дејвида, запитала својим непријатним гласом да ли су га поново ухватиле балканске глупости. Није умео ништа да јој одговори.

Пре изласка из хотела Џуди га је замолила да јој из собе донесе *Водич њо Грчкој*, који је купила на аеродрому у Лондону. Брзо је ухватио лифт, а она је за то време разгледала хол и централна врата која се покрећу чим гост стане близу њих. Примакла се вратима десно од централних, која се отварају ручно, и погледала на двосмерну улицу. Било је бучно са безброј аутомобила и аутобуса који су се кретали у оба правца. Помислила је како Солун личи

на велеград, али помало запуштен и руиниран и сетила се великих грчких дугова и кризе у којој се ова земља налази. И те дугове уврстила је у балканске глупости: власт узима кредите, корупција цвета, а народ ће морати дугове да враћа. Као да јој је после тог заључка било лакше да разуме зашто на мапи Солуна нема античких споменика културе. Грчка, колевка цивилизације! Би јој жао што је поновила ту истину. Али одмах настави како су се и ови дугови десили због тога што су Грци заборавили ко су. Када би тај народ био поносан на своју прошлост, никада не би дозволио себи да дође у тако бедан положај, скоро да је наглас изговарала.

Њено размишљање прекиде галама неколико људи који журно улазе са улице, скоро вичући, брз излазак једног рецепционара и још бржи повратак. Лево од правца у коме је гледала увећава се група пролазника. Иако не разуме шта говоре, јасно јој је да се нешто лоше догодило. Галама је све већа. Рецепционер у трку излази, носећи два бела чаршава, а за њим излази неколико људи из хотела. Просто су и њу изгурали на тротоар. Многи од присутних гледали су уз фасаду хотела. Док су расклањали масу да би пришли са чаршавима, она је угледала крв и мушкарца како лежи на тротоару.

Дејвид, Дејвид, завикала је. Сви су се окренули према њој док се примицала беживотном телу поред кога је на тротоару стајао енглески *Водич* *ио* Грчкој.

Марина Васић

ХИЉАДУ ЖДРАЛОВА ЗА МИЦУКО

„Најгласније сам плакала у себи.“

Мицуко се увек трудила да јој руке буду нечим уполсене. За њену мајку највећи грех је било седети беспослен. Тако је она од малих ногу научила да нешто ради: да пребуре зрна пиринча, да ушива своју одећу, да плете корпе од прућа, да слика или да прави фигуру од папира. Сада, док је седела на петама у малој соби без прозора, покушавала је да руке држи скупљене у крилу, али је, уместо тога, лаганим покретима прелазила преко трешњевих гранчица којима је био осликан њен кимоно. Замишљала је гласове своје мајке и баке и питала се шта би јој оне сада рекле. Две жене које су је одгајиле и васпитале биле су далеко, на острву Кјусу, у планинском селу до кога се може стићи само пешице. Иако их годинама није видела, све своје поступке одмеравала је њиховим мерилима. Навирала су сећања на детињство и нагонила је на плач. Али сузе нису смеле напоље! Никако! И не сада, док чека да дођу по њу и одведу је пред најмоћнијег човека, чије име не сме да изговори, нити ће икада смети да га погледа у лице. Скоро физички је могла да осети како време пролази. У глави је понављала све што је научила, страхујући да ће у пресудном моменту направити грешку која ће уништити све оно за шта се мукотрпно борила. И опет је видела мајку, разочарану и огорчену, али и љутито лице *онесан* Кеико. Затворивши очи, вратила се још једном да у мислима пређе све покрете које у церемонији чаја треба пажљиво и одмерено извести. Замислила је себе како сипа чај, узима шољицу и, погнуте главе је ставља пред цара. И по ко зна који пут, мисли су се покидале, и она се вратила у детињство, у дан када је одлучила да она – *Дејше Свейлостии* – неће остати у забитом селу, чекајући да јој се будући муж врати из далека, или да се уопште и не врати као што то није учинио ни њен отац.

Киша је дошла изненада. Хладна и јака, пљуштала је и натапала земљу, толико густа да се једва назирала стаза која води према кући. Мицуко је журила да се што пре домогне колибе. Грчевито је, обема рукама, држала плетену корпу чији је драгоцен садржај по-

крила купастим шеширом. Десну ногу је једва вукла и при сваком кораку осећала је оштар бол.

„Неспретна! Неспретна! Тако сам неспретна. Глупа! Требало је да сачекам да киша престане. Тако сам неспретна! И несрећна!“

Понављала је грдње упућене самој себи, љута и уплашена због прекора и казне који је чекају код куће. Потпуно мокра, обливена кишом и знојем, ушла је у кућу и стропоштала се на под, али је била довољно присебна да корпу пажљиво спусти поред себе. Неколико тренутака се борила за ваздух, а онда је позвала мајку. Затим баку. Нико се није одазвао. Дишући и даље убрзано, полако се придигла и села, журно проверавајући корпу. Зелени пупољци чаја били су мало изгњечени и одавали свој карактеристични опори мирис, али корпа је била скоро празна. Са ужасом је угледала рупу на њеном зиду и схватила да је скоро све што је данас убрала испало док је журила кући. Погледала је затим у ногу, која ју је, чудно искривљена и прљава од блата и крви, и даље болела.

Чула је да се неко приближава, и убрзо су се отворила врата. Старији мушкарац је строго погледао у њу, а затим се окренуо ка особи иза себе и тихо изговорио неколико оштрих реченица, чији смисао је могла само да наслути. Брзо се удаљио, а у просторију је ушла онесан Кеико.

„Све сам ставила на коцку због тебе! Немој да ме изневериш.“

„Трудићу се да будем добра, Кеико-сан.“

„Није довољно да будеш добра. Мораш бити савршена!“

Блатњави трагови које је остављала за собом по читавој кући били су јој најмања брига. Задњим делићима снаге успела је да нађе чисте платнене крпе и на њима је раширила нежне листове да се осуше. Штета је била много већа него што јој се у први мах учинило. Прекрила их је другим платном и ставила испод свог лежаја. Мислила је о томе како мора што пре да поправи плетену корпу, да је мајка не би грдила. Онда се сетила да треба да се врати и да покупи чај који је расула дуж пута. Нешто црно и тешко као да се обрушило на њу и учинило јој се да је потонула у бездан. У бунилу и грозници била је више од две недеље. Није знала ни када, ни како су је пронашли и ставили у постељу. Будила се због јаких болова у нози. Осетила би с времена на време како јој мајка брише орошено чело и приноси испуцалим уснама хладну воду. Сањала

је како трчи кроз поља чаја, тражећи погледом кућу која је бивала све даља што је она више хитала ка њој.

Када је дошла себи, трудила се да склопи слику онога што се десило. Бојала се да постави директна питања мајци, али је пажљиво послушавала тихе разговоре које су мајка и бака водиле у другом углу собе. Сећала се јасно повратка са плантаже и бега од кише. Запамтила је и тренутак када се на стрмој стази оклизнула и пала. Зачуло се крцкање пружа и добар део чаја је испао у плато. Журно је покупила све што је могла и ставила назад у корпу, покрила је својим шеширом. Тек када је уморна, схватила је да је чула још један звук приликом пада – звук ломљења људских костију. Стегла је зубе и пошла што је брже могла. Остало је није сећала. Подигла се у седећи положај и погледала у своју ногу. Била је завијена у чисте завоје од платна, кроз које се пробијала тамна мрља сасушене крви. Хтела је да устане и изађе напоље, али од силине бола се презнојила и пала ничице. Мајка је скочила и вратила је на лежај. Мицуко је плакала. Очекивала је да ће мајка сваког тренутка рећи нешто грубо како би је натерала да се савлада, али она је нежно пригрлила и њишући се с њом у наручју и сама заплакала.

Дошао је помоћник церемонијал-мајстора и дао јој знак да пође са њим. Спретно је уморна и кренула. Када би овако дуго седела, десна нога би је јако болела, али је она уз велики напор успевала да одржи корак са својим водичем. Чинило јој се да пут предуго траје. Прошли су кроз низ потпуно празних ходника и одаја, али је Мицуко осећала да их прати безброј радозналих погледа. Помоћник се зауставио пред једним вратима и дао јој знак да чека. Нестао је са друге стране покретног паравана и убрзо се вратио да би је пропустио да уђе. Тамо је поново видела Кеико-сан. Са њом је био главни церемонијал-мајстор, који је одмах сву своју пажњу усмерио на Мицуко. Спремајући се да постане гејша, научила је да ће је процењивати сваки мушкарац кога буде срела, па се трудила да нелагоду коју је осећала у таквим приликама сузбије и остане потпуно мирна. У таквим случајевима обично је држала главу погнуту што год је више могла.

„Млада је. Да ли сте сигурни, Кеико-сан, да ће све бити како треба?“

„Била је најбоља *меико* у последњих двадесет година у кући гејши. Не брините, одговорна је и зна шта треба да ради.“

Церемонијал-мајстор је плеснуо рукама, појавила су се још два његова помоћника и сви су кренули ка вратима на супротној страни од оне са које је Мицуко ушла. Кеико-сан јој је упутила још један строг поглед и пошла. На крају те мале поворке ишла је Мицуко.

Рана на нози дуго није могла да зарасте. Везана за постељу, Мицуко је време прекраћивала обрађујући чај који је мајка доносила. Када би се завршио процес ферментације и листови били потпуно суви, слагала их је у платнене врећице. Дуго је размишљала због чега је њена мајка одједном према њој постала попустљива и готово нежно се опходила са њом. Све јој је постало јасно када ју је једног дана оставила насамо са суседом који је долазио да јој превија ногу и ставља мелеме. Био је много старији од ње, можда старији и од њене мајке. Пошто је завршио, загледао се у њу и пружио руку ка њеним грудима, смешкајући се као да додирује нешто што је његов посед и на шта има пуно право. Вриснула је и повукла се према зиду. Мајка је ушла и Мицуко је видела да је нестала сва нежност на коју се навикла протеклих недеља. Када је сусед отишао, устала је ослонивши се на ногу и трпећи несносан бол, пуна пркоса, рекла:

„Нећу се удати за њега! Чим оздравим, отићи ћу да потражимо оца! И ако га не нађем, нећу се вратити.“

„Мислиш да имаш неког избора са том ногом која ће ти остати краћа?“

„Имам! Ја знам много више него што ми ти говориш! Знаш да сваке године долази гласник и да ти оставља новац. То отац шаље за мене. За сваку моју годину по један златник. Зато се и онај старац полакомио. Узећу седам златника, теби ће остати осам. И немој да покушаваш да ме спречиш, ако могу да подносим оволики бол, могу и све друго. Не бојим те се!“

Затим је пала на лежај, убрзано дишући, са болном гримасом на лицу.

Мајка је љутито изашла. Неколико дана уопште није хтела ни да види Мицуко, о њој се старала бака. Када је сусед дошао да јој промени завоје, захвалила му се за све што чини за њу.

„Али, знајте, ја се нећу удати! Ни за вас, нити за кога другог!“

Следећи Кеико-сан, Мицуко се нашла у врту. Одатле су се поплочаном стазом упутили ка павиљону у коме се налазила соба за чај. Ту ће Мицуко бити указана почаст да у чајној церемонији послужи лично цара. Упркос наизглед смиреном држању, у глави су јој се мешале свакојаке мисли. Колико год да се трудила да их потисне, слике мајке све више су је окупирале.

„Твој отац те никада неће штети поред себе. Немој узалуд да га тражиш.“

„Добро, мајко. Ти тако мислиш – да сам недостојна и безвредна. Можда отац не мисли као и ти.“

Није желела да се растану у свађи, али изгледа да није било другог начина.

„Можда је тако и боље, мање ћемо патити“, помислила је. Била је обучена као дечак. На леђима је носила завежљај са преобуком и врећицама чаја. Испод одеће је имала појас на коме је направила седам отвора и у сваки ставила по златник, да не би звецкањем привукли грабљиве руке лопова. Тако обучена и спремна за пут, села је на праг колибе, узела комад папира и направила фигуру ждрала.

„Када направим хиљадитог ждрала, видећу свог оца.“

Осврнула се да потражи мајку погледом. Она је клечала и изгледа да се молила.

„Реци ми, пре него што одем, како ћу препознати оца?“

„Огледај се у води и видећеш га.“

Окија – кућа гејши коју је водила Кеико-сан била је најугледнија и најпознатија широм земље. Док са свог острва није стигла на циљ, Мицуко је потрошила два златника и направила око три стотине ждралова. Три златника дала је Кеико како би пристала да је обучава. Шести је чувала да би могла да купи кимоно. Седми ће остати ушивен у појасу док не пронађе оца.

Ждралове је правила скоро сваког дана. Слагала их је у дрвену кутију са преградама коју је купила чим је стигла у Токио. У другој прегради биле су врећице са чајем. Због тог скупогеног чаја, чији је укус за све био непоновљиво искуство, а за њу болно сећање на родни крај и на мајку, сва врата су јој се широм отварала. Када је

после нешто више од две године учења од маико постала гејша, направила је и хиљадитог ждрала и ставила га у појас поред златника и врећице оног првог чаја који је осушила лежећи болесна у постељи.

Седела је у соби за припрему хране и само параван ју је делио од просторије у којој је седео цар. Завукла је руку у појас кимона и прешла прстима преко ждрала, златника и врећице чаја. Пажљиво је пратила шта се око ње дешава и на знак церемонијал-мајстора чућећи је прешла у простор за послуживање. Очистила је прибор за чај и замолила госте да се послуже слаткишима. Почела је са припремом чаја. Њене покрете, безброј пута поновљене и увежбане до савршенства, пажљиво је пратила Кеико-сан. Познајући пркосан и бунтован дух своје штићенице, она се највише бојала да Мицуко неће одолети и да ће погледати цара у лице. Када је Мицуко налила златножуту течност у посуду за чај, сагнуте главе и обореног погледа пришла је и пред свог госта ставила зделицу. Затим се повукла на своје место, ходајући уназад.

„Зашто ова маико храмље? Да ли је боли нога?“

Церемонијал-мајстор јој даде знак да треба да одговори.

„Када је била девојчица од петнаест година, поломила је ногу хитајући да кући донесе чај који је набрала.“

„И то нико није приметио, Кеико-сан?“

Кеико-сан је била збуњена, јер заиста никада није видела да Мицуко храмље.

Не чекајући дозволу да проговори, Мицуко објасни:

„Зато што ова меико има десну сандалу која је виша од леве за онолико колико је њена нога краћа.“

У тишини насталој након ових речи, јасно се чуло њено убрзано дисање и сваки покрет у просторији. Цар је пружио руке и узео посуду са чајем. Окренувши је три пута у смеру казаљке на сату, он принесе чај устима и отпи први гуљај.

„Само на једном месту, пре много година, осетио сам да чај мирише овако пријатно. Ово је мирис чаја са острва Кјушу.“

Мицуко уздрхта и затвори очи на тренутак, а онда се нагло исправи, истури пркосно браду и погледа право у цара.

Видела је, као у води, своје лице.

10. 12. 2016.

Мирјана Мариншек Николић

ЗБОГОМ БЕРЛИНУ

(драма)

ЛИЦА:

Иво Андрић

Италиана Лида Лидочка Кравања - алијас Ита Рина, филмска глумица

Агент немачке тајне полиције

Приповедач

Колпортер

ПРВА СЦЕНА

Колпортер: *(На сцену излази најло и јасно узвикује.)* „Време“! Најновије вести: Мусолини је за мир правде и европску заједницу својих посебности, у предвечерје Другог светског рата Јапан неће ништа предузети да угрози САД, рат и мир висе у ваздуху, „Политика“ преноси да се у свим земљама ујурбано спроводе војне мере, рат расте из Хитлеровог мира као син из мајке, Бертолд Брехт је у изгнанству, Андрић је опуномоћени министар и изванредни посланик Југославије у Берлину, подноси рапорт Министарству иностраних послова Југославије, предаје акредитивна писма вођи Рајха!... Најновије вести!!!

Приповедач: *(Лик му се указује иза белочије, скоро нејровидне завесе.)* Ишчекује се нечији долазак. У амбасаду. Знао ко је то, само што није стигла. Њен улазак одаје шкрипа врата, потом елегантан ход на високим потпетицама којима шкрипави паркет не одолева. Под женским потпетицама се у мени буди сладострасни лепет ишчекивања. Знао ко је она, знао да одлази на разговор са господином Андрићем, мада ми је та њена посета помало нејасна.

Андрић и глумица су у Амбасади Краљевине СХС у Берлину. Време је Трећеј рајха.

Андрићев кабинет је полуосвећен.

Андрић: Ви сте Ита, Ита Рина? Филмска глумица, ако се не варам? Затражили сте хитан пријем у амбасади Краљевине Југославије у Берлину. А разлог је...?

Ита Рина: Одговорићу вам без околишења.

Приповедач (*глас из позадине*): Глумица проговара узбуђеним али тихим гласом. Андрић је смирен, достојанствен, стоји покрај великог радног стола од махагонија. У свом је кабинету. Он је бледолик. Господствен. Нехајно пали лулу.

Ита Рина (*прејлашена*): Господине Андрићу, гледајте ме право у очи! У мом бескрајном очају, кажите ми: шта ако се сутра ујутру пробудим у неком концентрационом логору далеко од Берлина? Док ја посматрам ваше неговане руке са дугачким прстима које су нехајно укрштене, ви гледате у моје снене очи. Оне, чијим сам погледом већ освојила Европу. А требало је и Америку, ускоро... Да, у свету филма ја сам Ита Рина. Филмска глумица. Рођена као Италина Лида. Звали су ме Лидочка Кравања. У Дивачи, у близини Трста. У Берлину сам, као и ви господине. Проводим своје филмске дане. Глумим у Берлину једну од главних улога у филму Централа Рио.

Андрић: Пре него што се саберете, и упитам вас, реците ми о чему се ту ради? Шта вам се десило? Могу ли да вам помогнем?

Ита Рина: Нагло стискам очи да бих се сетила да ли све ово умишљам. Плашим се да их отворим, можда је он још увек ту... крај мене тај човек *Geheime Staatspolizei*. Агент немачке тајне полиције. Који ме прогања. У намери да докаже и потврди да сам Јеврејка. С њим сам се жестоко посвађала.

Андрић: Глумили сте с прваком нацистичког филма Хајнрихом Георгом? А у вашем филму *Ово мало неба*, глумили сте и с нашим познатим глумцем Светиславом Иванов Петровићем. И он је миљеник Рајха... (*Крајика пауза ња насћавља...*) ... Па шта вам се то сада дешава...? Јесу ли вам они, пријатељи Рајха, били одиста пријатељи, колеге са снимања, или само...?

Глумица жели да ја прекине, Андрић је очигледно збуњен, шетња њо проситорији и прејуштиа се свом размишљању. Говори тихим, једва чујним, гласом себи.

Андрић: Да, она је млада и лепа жена. Дуге, црне, распуштене косе. Овако обученој у меку, белу, полупровидну хаљину препознајем Лили! Заводницу коју кабалисти повезују са демонском, пламе-

ном и необузданом енергијом привлачења и кобног завођења. (Уздахне.) Коначно жена какву сам одувек желео.

Приповедач (*и́лас из њозадине*): У некој врсти очекивања, очајања и умора глумица покушава да настави овај разговор с Андрићем. Не, не зна ко је тај који је прати и с којим намерама је прати.

Ита Рина (*ѡрејлашена, обраћа се Андрићу*): Сигурна сам да *Geheime Staatspolizei* знају да сам овде. Један од њих долази у време снимања филма и заподева са мном разговоре о Краљевини СХС. У више наврата ја се с њим препирем бранећи устројство Краљевине Југославије, што се њему не допада. Почеле су анонимне претње, наговештај мог хапшења, испитивања да ли сам Јеврејка... и као крајњи циљ, депортација у један од концентрационих логора! Ова опасна ситуација ме прати већ неко време. Стално сам изнова одбацивала ту слику прогона и одбијала да због ње заувек завршим свој рад на филму.

ДРУГА СЦЕНА

До сада је на ѡзорници била зајраво ѡишина, чули су се само и́ласови Андрића и Лидочке. Одједном сѡља доиру и́ласови, ѡвици националсоцијалистиа, чује се и́лас Марлен Диѡрих и ѡсма Лили Марлен, корачнице за којом Берлин урла, као и цела ѡѡаѡбина у лудилу еуфорије одласка на фронт – ѡчео је Друи свейски раи!

Приповедач: (*излази на ѡзорницу, јаким ѡоном се обраћа ѡублици.*) У Берлину је 1939. четрдесет степени испод нуле. Страх, свуда у свету. Андрић одлази на службени позив у Београд. Остаје тамо десетак дана. Подноси извештај Министарству спољних послова. Обилази Исидору Секулић, која му се захваљује на књизи и наговештава да је болесна на плућима.

И сер Хенри Ченоу, британски посланик, борави у Београду, у Белом двору, код принца Павла. У свој дневник записује да је палата пуна драгоцености и уређена са изузетним укусом... Принц Павле има финих књига, укључујући комплетан примерак првог издања Гетеових дела, који му је поклонио Хитлер, али, упркос томе, мрзи Швабе!

Винстон Черчил је наименован за председника Ратног савета Велике Британије. Немци називају нови кабинет господина Чем-

берлена, у коме је утицај господина Черчила појачан, кабинетом **воље за уништавањем.**

Хитлер напада Данску и Норвешку, а потом Белгију и Холандију. Енглески разарачи страдају у фјордовима Норвешке.

У Београду се проносе гласови да ће посланик из Берлина Иво Андрић бити враћен у земљу, а на његово место бити поново упућен Цинцар-Марковић, који је имао изузетно добре везе са немачким владајућим врхом.

Ако би у представи требало да се чује музика, онда би то били тонови Бетовенове Симфоније судбине, или нека његова група композиција која најовершава трајку тог времена. Јесу ли то Немци? Чују се гласови, праја, измршавела лица носе изношену одећу са жућким звездама. Сироводе их у лојоре.

Ита Рина: Господине Андрићу, ви нешто записујете и у исти мах ми говорите да ме је неко оклеветао. Тврдите да нисам ником ништа учинила рђаво. Хвала вам.

Изненада се чује бајт итешких чизама на степенуишту; ириситижу Geheime Staatspolizei. У Андрићев кабинету улази његов унезверени секретар и обавештава га да Гестапо има налој за иретрес амбасаде и да сироведе хитшење илумице Ите Рине.

Зачује се бучно куцање на вратиима. Андрић јој даде знак да оде у суседну иросторију. У његов кабинету улази човек с двојицом ираилица у униформи, која још никад у овој амбасади нико није видео. Људи у униформи били су аиенти немачке тајне полиције.

Агент немачке тајне полиције: Hajl Hitler! (С иодиинућом десницом до близине очних кайака.) Хапсимо госпођицу Иту Рину. (Говори обраћајући се Андрићу.) Имамо дојаву да је она у амбасади.

Андрић: Она? Како може бити ухапшена? И то овде? На овакав начин? У амбасади СХС? Она је позната филмска глумица, не само у Немачкој већ и у Европи. Молим вас, одговорите ми шта се ту збива? Овде су вам на располагању моје личне исправе, мој дипломатски пасош... а сад ми ви покажите своје. И пре свега, налог за њено хапшење.

Агент немачке тајне полиције: Господе боже, како се не можете помирити са својим положајем у овој земљи и још изгледа хоћете

да се непотребно љутите на нас који смо вам вероватно од свих других највише наклоњени. Мој наклон поштованом опуномоћеном министру иностраних послова Краљевине СХС, господину Андрићу, и мој отпоздрав *Hajl Hitler! Auf Wiedersehen!*

ТРЕЋА СЦЕНА

Сцена се мало променила. Сада би требало да личи на Београд из времена рајних година (1940), тачније да дочарава атмосферу Санаторијума др Живадиновића у Врњачкој бањи.

Приповедач: Из Врњачке бање Андрићу се разгледницом јављају Исидора Секулић и Јелена Добровић. Туристи и авантуристи – како каже Г. Николај. Сви Вас срдечно поздрављамо, мислимо на Вас...

Данас је стварно почео Рат Европски, у оном смислу који такав рат мора да има да би био европски, да би се водио у срцу Европе, рат између Немачке и Француске... јавља му Марко Ристић маја 1940. године дописницом из Бање.

Новине су у недељу 19. маја објавиле да је јуче на француско-немачкој граници вођена једна од највећих битака у историји света. Немачке трупе брзо ће стићи на Ла Манш. Очекују се напади на Париз. Непосредна опасност од напада из ваздуха прети Великој Британији. Предузимају се мере за евакуацију и заштиту становништва у Енглеској. Немци 14. јуна 1940. улазе у Париз. Страшни рат разбуктава се Европом.

Крајем септембра те године склопљен је Тројни пакт између Немачке, Италије и Јапана. Пакту ће ускоро приступити Мађарска, потом Румунија. Притисак на Југославију да приступи пакту је све већи. Министар Цинцар-Марковић путује у Бергхоф на разговор код Хитлера и Рибентропа. Посланик Иво Андрић није о томе обавештен и о тој посети сазнаће тек пошто она буде завршена. Председник владе Драгиша Цветковић дао је кратко обавештење:

Путовање нашег министра, с обзиром да је било незванично, није саопштено јавно, да се не би у земљи узрујавало јавно мњење. Свима је било добро познато, кад је у то време представник једне мале земље позван на 'консултовање' у Немачку, да се тај сусрет свршавао редовно поштом...

Ти излети југословенског министра спољних послова у Немачку наставиће се и наредних месеци, али без обавештавања посланика Андрића, што ће га веома повредити – осетиће да више није човек од поверења владајућој гарнитури у Београду.

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Шок на Лидочкином лицу. Дрхџи од сџираха. Андрић усџаје од свој рагној сџола и хваџа је за џодлакџицу. Њен џоџед џа не мами на неки несмоџрен излив емоџија.

Андрић (*обраћајући се џлумици*): Наш договор је, укратко, овакав. Венчајте се одмах за вашег вереника, Миодрага Ђорђевића. Син је угледног Милана Ђорђевића, директора Министарства пошта, телеграфа и телефона. Ако то није могуће обавити овде, у Берлину, онда то обавите у Београду по свршетку рата. И молим вас – нагласио је – напустите Берлин што пре!

Ита Рина (*џроџовара џџихим џласом*): Оно што је од мене тражио Миодраг, била је и моја тренутна одлука. У Руској цркви у Берлину обредом ћу прећи у православну веру. Након тога, зваћу се Тамара.

Лидочка заџочиње једну дуџу и џомало баналну џричу о свом живџџу и о својој великој џубави. Говори Андрићу, који с џажњом слуша судбинску џричу ове жене.

Ита Рина: Пре него што одем из Берлина, молила бих вас, господине Андрићу, да саслушате моју животну причу. Можда је некад, негде и забележите. Бићу вам захвална.

Не само у Чешкој већ и у Немачкој, била сам популарна. Тамошња штампа о мени је писала хвалоспеве. Тако су у чешком часопису *Чешко слово* забележили да се Раскошна Ита Рина својом југословенском лепотом и великим глумачким талентом, убраја у најбоље филмске звезде. Мој живот се вртоглавом брзином мењао, стизале су ми похвале и понуде са свих страна.

А све је почело 1926. године, када сам изабрана за Мис Југославије, а после тога учествовала и на избору за Мис Европе. Након потписивања трогодишњег уговора са продуцентском кућом *Остџермајер филм*, селим се у Берлин, а 1927. почиње моја глумачка каријера. Први филм у ком сам глумила био је *Двоје испод небеској*

свода Јоханеса Гутера и Ернста Волфа, са Светиславом Иваном Петровићем. Миљеником Трећег рајха.

Познавала сам га веома добро. Снимао је у студијима у Будимпешти, Бечу, Берлину, Паризу... Сарађивао је касније и са великанима, као што је француски редитељ Луј Мал – у једном од његових култних остварења, *Лифтиу за јубилишије*.

За допринос филмској уметности, краљ Александар га је 1928. одликовао Орденом Светог Саве првог степена.

Светислав је висок, маркантан, лепог лица и сонорног гласа, идеалан тумач аристократских ликова, племића, официра, свештеника, фаталних љубавника..., које представља са словенским шармом.

романтичној драми *Принцеза корала*, у којој је Петровић играо младог авијатичара Марка Вуковића, партнерке смо му биле ја и још једна овдашња звезда, немачка глумица Хилде Сесек. Ову копродукцију Немачке и Краљевине Југославије режирао је 1937. Виктор Јансон.

Након тога, као већ познатој европској глумици, хероини немог филма, сарадњу су ми понудиле највеће светске филмске индустрије: *Парамаунти* и *Универзал*. Наиме, понуђена ми је главна улога у америчком филму који је носио наслов *Беаџирис, моја радосици!* Али... Холивуду сам рекла не, пре свега зато што ми је вереник Миодраг Ђорђевић поставио ултиматум: „Или Холивуд или ја!“

Крајка пауза...

Ита Рина: Возили смо се ноћу кроз Берлин пустим трамвајем. Миодраг и ја. Био је петак, тражили смо и срећом нашли отворена врата руске православне цркве. Пре него што сам дошла к себи, звала сам се Тамара Ђорђевић. Воз је хитао ка Београду.

Милосав Миленковић

ПЛАЧ

Већ трећи дан Станојло, комшија Јосипа Подолског, лежи мртав. Жена његова сваки час извирује са полуотворене капије на сокак, прашњав и са покојим псом који залудно прокаса. Већ трећи дан она ишчекује сина и снају са унучићима да стигну из Салцбурга. Добро је запамтила име тог града у Аустрији, јер су је унучићи, целог прошлог лета, учили да то име изговара. А да је то у Аустрији, то је знала још одраније, када је примила прво синовљево писмо.

Старица се нада њима, али и избегава да борави у кући: смрад је постајао све неподношљивији. Станојлово тело, онако укрупљено и положено у отворен сандук, беше почело да се распада, да трули и мами муве и друге инсекте који први смрт омиришу. Умро је, мада у годинама кад би се то могло и очекивати, изненада, у сну. Није се пробудио и док је лежао већ охлађен, претрпео је грдњу и опомену узнемирене жене, која се на њега дурила, што не устаје кад се стока у обору и тору већ дала у гроктање, рику и блејање тражећи, онако током ноћи прегладнела, да буде нахраћена.

А кад га је продрмала и наднела се над њим, док је лежао окренут на страну у кревету и под руком осетила да не дише и да су му груди хладне, жена је вриснула, скоро да се онесвести. Ипак је кроз зубе процедила:

– Зар си сад нашао да умиреш, матори?

Није јој се одазвао, није се правдао, само је онако мртав остао непокретан, уверавајући је да више никад неће чути њене псовке и клетве. Са Јосиповом женом, првом комшиком, свукла га је, окувала и обукла му чист веш и ново одело. А онда су све троје, њих две и Јосип, успели да га спусте у сандук који је Јосип наручио у Вароши. Успели су да сандук, који су оставили да буде отворен, подигну и поставе га на велики славски астал у гостинској соби. У тим пословима прошао им је скоро цео дан, а у међувремену је Јосип послао телеграм у Салцбург.

Старица Крстина није ни стигла да ожали свога мужа Станојла, са којим је провела век, јер гладна и узнемирена стока још више се ражести, тражећи и очекујући свога храниоца, да се појави са кукурузом, сеном. Ни сама није знала колико је кофа воде извукла из дубоког бунара, да би напунила валове и напојила жедне краве, телад и јунице. Напунила је и локву у којој су се сјурене свиње расхлађивале, а овцама је однела неколико бакрача воде и напојила их у њиховом тору.

Знала је, умела да израчуна време потребно њенима да стигну из Салцбурга, али је имала на уму и летње гужве на границама, о којима јој је син причао објашњавајући зашто понекад путовање траје дуже. Изгледа, и овога је лета непромењено стање...

А предвече, трећег дана од Станојлове смрти, кроз отворену капију уђе „олимпија“. Заустави се и из аутомобила изабоше: син и снаја и двоје унучади. Син Лазар загрли мајку, пољуби јој сузно лице и сузе им се измешаше. Расплака се и снаја Ангелина, а оно двоје потрчаше ка баки Крстини и сами јецајући.

Лазар предложи, те са комшијом Јосипом и двома женама изнесоше сандук са Станојловим лешом и спустише га у подрум, где је ваздух био хладњикав и влажан. Претходно Лазар стави поклопац на сандук и чврсто га закова дугим ексерима.

– Нисмо га целивали, сине – бојажљиво рече Крстина.

– Мајко!... – само се са благим прекором трже Лазар.

Више о Станојлу нису разговарали. Ни кад отворише све прозоре и врата на кући да се собе проветре, али смрад је био упоран и дуго је обитавао по угловима и испод таваница велике куће.

Свештеник из Црног Села је у двориште умрлог пристигао у рано поподне. Један велики и два мала барјака су донели свештеников послужитељ и два младића које је Лазар одредио да их носе. Сандук из подрума су изнели на не мало чуђење свештениково и окупљених који су дошли да ојале и испрате на вечно почивалиште Станојла. Поставише га на импровизовано постоље испред куће, свештеник навуче епитрахил и узе кандило. Његово опевање је било кратко, а кад заусти да нешто каже, Лазар га предухитри, при чему се нико не изненади.

– Нећемо да се отвара – рече.

– Само смрад иза човека остане – рече старац, вероватно вртник умрлог.

А кад трактор са приколицом крену, посрнуше оне старице, на треношкама што су биле поређане поред сандука који је поигравао на слами простртој по поду приколице. Крстини потекоше сузе, а у штали зарикаше две маторе краве.

– Жале га! – опет ће онај старац.

Лазар је био у журби због посла који га је принуђавао да се што пре врати, деца су морала у школу, а снаја Ангелина је такође имала своје разлоге да се што пре врати у Салцбург и напусти Црно Село, пре свега кућу која је одисала оним тешким смрадом.

- Ти ћеш, мајко, са нама - није питао, него само позвао мајку да напусти кућу и крене са њима.

- Пре у гроб, поред твога оца, него у туђину - кратко је одговорила мајка Крстина.

Син више није наваљивао, али са комшијом Јосипом договори распродају стоке, а за имање га овласти да га даје у закуп. Па макар и за марку-две по ару. Оно што се добије биће мајчин трошак. Снаја Ангелина рече да треба кућа да се рашчисти и да се изнесу ствари које су упиле смрад. Крстина се није противила, само се некуд загледа и прекрсти тако да нико то не виде.

Тада је почело изношење ствари, најпре половних, а на крају добоше и неке тек неколико пута обучене. Било је то одело, дреје како Крстина рече, покојног Станојла. Ужурбаше се син и снаја, а и децу запослише.

На средини авлије поче да ниче, а потом да расте гомила. Сукнене чакшире, гуњци, чарапе везене и оне једнобојне исплетене Крстининим рукама, гаће и кошуље тежињаве, али се ту нађоше и оне од американа и платна бељеника. Деца донесоше неколико шубара и шешира, а Лазар на гомилу збаци: губере, крпаре, испражњене сламњаче, чак и опаклију Станојлову. Кад се снаја Ангелина појави са чојаним панталонама и тегет плавом антеријом које је Станојло носио на венчању са Крстином, она јој то узе из руку и издвоји на страну. Ништа јој није рекла, а ова је може бити разумела.

Кануре испредене вуне, повесма тек пристигла из вуновлачаре, чак и нераспакована труба отканог и изваљаног сукна, све то подметнуше при дну гомиле. Ангелина, чак крадом да Крстина не види, изнесе неколико њених и изношених и половних сукања намицаљки, неколико клечаних торби и један ћилим савијен начетворо. Беху ту још и неке мекане ствари: ланени и тежињави чаршави, простираче, мараме и избледеле блузе, понека заостала мушка кошуља и плетени џемпер од сирове рунске вуне.

Ознојен, Лазар отвори широм врата подрума и оданде изнесе расушену бурад - аковчиће, обруче баци на страну, а друге постави на врх оне гомиле. А онда се врати, те пронађе разне вргове и левке, муљачу за грожђе, жбан, мерицу и разне дудуке којима се истакало вино и црпла ракија. У подруму остаде велико буре у којем је топљен купус и бачва у коју је Лазар, као дете, кроз отвор улазио и метлом прао њене зидове пре него што би се у њу усulo измуљано грожђе и неоцеђено младо вино. Неколико тикава у којима се лети носила вода за пиће попадале му, закачише се и

саплетоше му ноге. Разјарен, погази их, здроби, покупи остатке и гурну међу оне ствари.

Да не би заостала, и Крстина се даде у рашчишћавање. Покупи вретена и преслице, чекрке и сновалке, чак и делове које је могла да понесе са разбоја на коме је откала ланена и тежињава платна, губере, исклечала неколико ћилима и ћачку торбу коју је Лазар понео кад је пошао у први разред основне школе у Црном Селу и у којој су били крижуља и таблица на којој је исписивао прва слова и бројеве. А онда се досети, клече и испод кревета извуче свињске опанке, гумене патице и разгажене деџе ципеле, те све то стрпа у овећи џак и довуче до средине авлије, али не могаше да џак са том обућом хитне горе, на врх гомиле.

Кад је изгледало да је из куће све непотребно изнесено, а подрум очишћен од расушених чаброва и бурића, снаја Ангелина са тавана извуче повећу балу која беше обмотана избледелим чаршавом. Крстина препознаде да је то вуна која је годинама била скупљана, али Станојло није стигао да је однесе на вуновлачару у Варош. Сву ту вуну Крстина је својим рукама опрала на брзацима Орловаче и сушила је распрострау по ливади, крај реке. Сад је тај дењак вуне лежао крај оне рпе непотребних ствари које су одслужиле свој век и биле спремне за нестанак.

Лазар приђе оном повећем вуненом завежљају, приби га уз оне разбацане, сувишне и израубоване ствари, одећу, постељину. Кресну шибицу и пламен поче стидљиво и, као колебајући се, да хвата свој вртоглави успон. И као за инат, он тек сад приметити да вуна тешко прима пламен и да му се не предаје олако, да се опири и влакна коврцају, не дајући пламену да се размахне. Лазар тад приђе оним другим меканим чаршавима и подметну креснуло палидрвце шибица. Пламен као осокљен лину у вис, понет петролејом из разбијене лампе коју снаја хитну...

Ускоро је гомила пламтела, као летња ватра распаљена на раскрсницама, као букнули пожар у коме је сагоревао цео проживљени живот Станојла и Крстине, као да је нестајао, у пепео се претварао сав њихов иметак, њихова радост, сва весеља, свадбена и славска, све оно што је било њима најмилије. У шта су удевали своје радосне и сузне ноћи, заостали зној, рана устајања и касна легања.

Ватра и пламен као да подивљаше, раширише се по сувом лишћу и кренуше ка стогу сламе, пласту сена, а они други се устремише ка штала у којој се стока узнемири. Краве опет рикнуше, а јунице и телад се узнемирише. Заблејаше и овце. Дотрчаше комшије, кофа је летела низ куделћу вренгију, црпла воду из бунара и сељаци је засипаху по расутој ватри, узнемиреном пламену. По-

траја то неко време, ласте испод таванице на штали излетеше уз писак и запловише бесомучно преко авлије, излетеше на пут и у ниском лету облетаху Црно Село. У даљини неко врисну:

– Лазар запали кућу!

Али тада је гомила већ била спласнула. Ватра се приземљавала, пламен је тињао по ободу згаришта. Ни стог сламе, ни пласт сена, ни кош, ни кућа, ни штала не беху дирнути. Авлијом је само треперио ужарени ваздух.

Ознојен, Лазар угледа на кућном прагу своју мајку Крстину. Приђе јој близу, унесе јој се у лице, једва промуца:

– Мајко, зашто плачеш?

Није умела да му ишта каже.

(Одломак из романа *Прсиен за Еву*)

Урош Тимић

ПУТНИЦА

Држао ју је за руку на клупи у парку. Плакали су заједно. Суза јој је склизнула низ образ и додирнула горњу усну. Била је слана. Трепавице су је пекле. Обрисала је лице слободном руком. Неће више плакати. Пољубила га је у образ и устала. Посматрао ју је као првог дана. Поглед који је заборавила.

Од малена нас уче да волимо. Уче нас да је брак светиња. Да га треба „склопити“ – јер је суштина.

Ко нас је научио да жудимо? Ко нам је објаснио да постоји и – крај? Не увек, али се поткраде понекад. Нису нас учили како се растаје. Шаблон не постоји. Нису нас научили како да се изборимо са болом. Како да га ушушкамо и оставимо да се шћућури негде код леве стране груди.

Неке љубави нису предвиђене да трају. На први поглед су јаке и нераскидиве. Делује као да нико не може да их покида. А онда се, некако, саме расплету. И чвор раздвоји два краја. А можда се управо само најјаче љубави и кидају. Можда им је то суштина. Да се доживе и забораве. Да постану прошлост. Успомена. Само још једна станица на путу који се зове живот.

Упознали су се на клизању. Она није била вична. Он јесте. Ухватио је непосредно пре пада. Само да би већ у следећем тренутку обоје били на леду. На све четири. Она се заљубила у његове зелене очи, он у њен свилени осмех. Клизали су се заједно. Можда и целим путем. Све до следеће станице.

Свет је био савршен. Трава је певала док је била са њим. Дрвеће их је грлило. Небо се смешило. Само се будућност сакривала. Негде у зеленим очима и свиленом осмеху. Негде далеко. Тамо где је ни једно ни друго нису могли видети од савршенства садашњости. А садашњост је била исликана дугиним бојама. И обоје су се клизали по дуги. Она га је подлактила. Да не падне. Он је био њен ослонац и снага. А она његов осмех од свиле.

Кад се једна цигла извуче, остале падају саме. И на крају се кућа сруши. Некад то траје трен. А некад милионима година. Њена је трајала станицу. Само једну. Толико јој је деловало да траје пољубац. Осмех. Љубав. Од једне станице до друге. А између је била љубав. И мрак. Преплитали су се.

Од порока се не бежи кад те једном стигну. Његов порок је била она. Али и друге. У њима није било осмеха. Само порок и ништа више. Оне нису биле део дуге. Биле су део простора ван воза

у којем је путовао са њом. Посматрале су издалека и допирале до њега са друге стране. Оне која се крила иза зелених очију. Оне која је у њиховом купеу правила таму.

И тада цигле почињу да се руше. Једна по једна. Тада тама допире до душе. Тада будућност почиње да се дешава. А кућа сачињена од чисте емоције бледи и нестаје у мртвилу. Остане само свилени осмех. Мало несигуран.

Није се смешила док се укрцавала у нови воз. Није се ни трудила да се осврне. Нека седи сам на клупи. Сада је стар. Очи јесу зелене, али трава више не пева док гледа у њих. Друге су га попиле. Испиле су сјај из њих. Сјај који им је давао посебну драж и због којег је зелена боја на дуги била јача.

Нека седи сам. Њен више није. Припада другом возу. С ким ће путовати није је било брига. Она зна с ким ће путовати.

У купеу је био мрак. Али није се плашила. Прошлост је није јурила. Остала је да чека на клупи у парку. Тамо где су се прву пут пољубили. Тамо ће је оставити.

Успела је да себи измами осмех. Није знала одакле. Ни како. Али ту је био, скривен. Дуга се појавила поново. Биће сама неко време и недостајаће јој зелена боја, али је тињала у мраку. Ко је крив што се љубав угасила? Ко је крив за смрт емоција? Успомена постаје опишљива. Она се и даље смешила.

Заслужује ново јутро. Заслужује да се смеје поново. И неће побећи од тога. Путоваће колико треба, али ће на следећој станици уграбити срећу. Зна да је срећа чека тамо. Јер срећа не сме да изостане. Биће срећна и смејаће се. Загрлиће дугу, нову и необичну, али њену и живеће у њој. Неће се укрцавати и трећи пут. Два су довољна.

Зоран Хаџи Вукашиновић

ЕКСПЛОЗИЈА

Звррррррррррррр!...

Не могу да се распасуљим од спавања. Нагло се окренух и у последњем моменту спасем будилник који је већ био у силазној линији да тресне о под са нахтасне. Искључим му звоно и притиснем га на груди. Срећан сам, разбио би се као звечка да је пао на под! Ономад, у трговинској радњи оног Јеврејина, оног Чивутина Леона Тајтацка, дадох малтене пола плате за ову конзерву од сата. Добар је, тачан је, и буди на време, ал' цаба га било, кад звони за буђење, почне да поскакује и очас се нађе на ивици нахтасне, онда се суноврати и тресне о под. Мој колега Браца Ђинђин недавно даде Милету сајдији четири динара за оправку. Платио је школу, па увече, када навије будилник, распореди два јастука на под између кревета и нахтасне, да спасе будилник, јер сви су Ђинђини мало тврђег сна. Нешто размишљам, да ударим ексерче насред нахтасне и за њега узицом вежем будилник, па нека Ђипа колико му воља, а ја не морам да се штрецам да ће се разбити.

Сићем степеницама у трпезарију. Моја сестра седи за столом, на коме је тањир уштипака које је малочас напружила.

– 'Ајде, Мишо, оладише се уштипци.

Доручкујемо топле уштипке са кајмаком. Пазарним даном, четвртком, кренем на посао сат времена раније, на путу до калемегданске пијаце прођем поред: општине (где сам запослен), цркве, поред Курдијанове пржионице кафе, поред кафана „Солун“, „Битољ“ и „Јадран“ (Жике Дурдућа), и већ сам на калемегданској пијаци. Уживам у овом народском метежу, у пијачном жамору. Умијем се водом са чесме на калемегданској пијаци, која отиче у велики алов из којег се напаја марва доведена да је продају на пијаци. Док сам се умивао, спазим поред алова потковицу и велики, потковичасти блокеј, вероватно отпао са штикле неке официрске чизме. Сагнем се, покупим их, и једно ексерче, помислим, требаће ми да њиме укротим будилник. Попричам са људима, са пијачарима и трошаринцима, па кренем у општину на посао. Успут мало прекорим Авакума бозацију за неку обавезу око плаћања општинских дажбина. Све нема да плати, а ево га купио нова комбинована колица за 'ладну бозу и сладолед. Кренем у општину и успут, као и обично, свратим у кафану „Солун“, где ме за столом у башти већ чека колега из канцеларије Борислав Николић – Браца Ђинђа, чувени фудбалер клуба „Ђураћ“. Све њих Николиће зовемо Ђинђе,

по баби, Ђинђи. Само што сам сео, келнер Првослав, потркуша, донесе две турске кафе са рахатлуком. Извадим оне две потковице и звекнем их на шарени столњак.

– Е, Брацо, одувек је било, знаш оно ‘Ко рано рани, две среће граби’. Задовољан сам да буде само једна срећа, а ову другу поклањам Теби и оном нашем намргобеном шефу господину Стеви Стојановићу. Ма, воли он нас него тако, стално тренира строгоћу, кињи нас.

– Дај Боже да се твоја срећа мало прелије и на нас. Е, мој Милоше – Мишо Јовановићу, имаћемо данас посла, преко главе, колико хоћеш, а види колика је спарина, од сабајле. Види шта се народа, запреге и марве слегло на Калемегданску пијацу. ‘Ајде да посрчемо ову кафу, па да бегамо на посао, знаш какав је онај наш шеф господин Стева, ревностан и строг.

– Право кажеш, Брацо, ево још четири минута имамо на располагању. Увек ми каже шеф Стева, кад ћу да престанем да се бенавим. Ауууууу, сад морамо трчећим кораком у општину на радна места, ено шефа, господин Стева већ је на прозору наше канцеларије, срдито нас гледа, врти главом.

Поче нам радни дан уз шефовску грдњу. Извинили смо се за своју неозбиљност, покуписмо све књиге и печате, као и сваког четвртка, пазарног дана, те пређосмо у кафану „Солун“ и у башти, на два састављена стола, до улице раширимо књиге и печате, и поче навала народа. Браца и ја смо заводили пијачнине, издавали сточне пасоше, трошарине, разна уверења... Шеф, Стева је мотрио на нас, контролисао, оверавао и наплаћивао таксе. Био је данас особито љут и, као и увек, озбиљан. Око један сат дође сељак из Кулича, урадим му брзо папире за јуницу и једно бикче и упитам га:

– Има ли још много на пијаци?

– Ма јок, бре, ја сам канда задњи, пијаца се растура, многи журиду на онај воз у два сата. Џаба је било, ова врућина нам преседе, ово данаскице је најтоплији дан у Смедереву откако памтим. Ко да ће пропаст света, ово не д изиђе на добро!

Завршим са сељаком, издам му папире за стоку, па се протегнем и слатко зевнем. Господин Стева ме гледа, па ће:

– ‘Ај’мо кући, ако је за вајду доста је за данас, изгубосмо кó жути мрави од посла и ове врућине.

– Него, господине Стево, да Вам наручимо пиће Браца и ја у знак извињења за ону јутрошњу неозбиљност.

– Важи, али немојте да вам се то више деси, није лепо каснити на посао. Што се тиче данашњег дана, ако изузмемо јутрошње за-

кашњење, могу да вас похвалим за марљивост. У то име частим и ја вас дуплом туром. Првославееее, дај пиће, дуплу туру!

Шеф Стева сручи дуплу ракију на екс. Јесте да је врућина и да смо уморни, али је леп штимунг, опуштено пијукцамо, а ракија ради своје. Мени ђаво не да мира. почнем нешто, онако младалачки, да се бенавим, па подбодем шефа, ненадно, за нашу јучерању странку, баба Јоке кафецике ћерку, госпоћицу Живку, младу, црномањасту професорку филозофије у гимназији. Обратим се Браци:

- Како му се само, нашем шефу, свезао језик, па се збунио, кад је требало да јој изда неко уверење, мислим, дотичној персони, његовој слабости, црномањастој госпоћици професорки. Да му ми, онако, као млађе колеге, не притекосмо у помоћ, ко зна како би се то завршило, мислим са тим уверењем. Шта ћеш, ми смо колеге, треба да се помажемо, да се ослонимо једни на друге, је л' тако, колега Брацо?

- Јест, бре Мишо, него ја мислим да господина Стеву није страх од госпоћице Живкице, него има прпу од њеног брата Жике Бољшевика, знаш, оног високог костоломца што игра са Боњом бека у Трговачком. Они су посакатили пола навале подунавске фудбалске лиге. Лопта може да прође, ал' играч никако. Ко зна како би прошао и наш шеф, тата Стева. Иначе, наш господин Стевица је стари шармер и шмекер по питању женскиња. Француска школа, бато мој, него шта!

Господин Стева се на то кисело насмеја, помало збуњено покупи печате у торбицу, а књиге под мишку, позва келнера и устајући, рече му:

- Првославеееее, дај овој чаланкурији још једну туру пића и кажи им да ми се не обраћају док не порасту и уозбиље се. 'Ајде сад, уздравље, одо' ја кући, а и ви да идете кући, зар сте мало радили по овој врућинчини, видите да вас ударило сунце у главу, па само булазните и блебећете. 'Ајде, уздравље, фајту вам вашу бећарску!

- Наљути нам се тата Стева, мој Брацо, шта ћемо ми без тате! Ма, ко зна зашто је ово добро. Идемо и ми кући, да се одморимо, зар смо мало посла данас претурили преко главе! Еј, сачекај мало, погледај лево, ове прекрасне четири женске са коферима, погледај ону лепојку са амрелом, лево, до пута.

- Ауууу, какав је то празник за очи! То су ти глумице, иза њих је читав ансамбл Народног позоришта из Новог Сада, журе на воз што у два сата полази за Београд са преседањем у Малој Крсни.

Сви гости, а и ми, у башти кафане „Солун“ устадосмо и скинусмо шешире да поздравимо уметнике, махнемо им и пожелимо

срећан пут. Потом Браца и ја кретосмо кући, идемо у истом правцу. Застадосмо код чесме испред Гимназије, да се умијемо, па продујисмо поред Кузмановићеве задужбине. Станујем преко пута кафане „Пролеће“, у дворишту испред Ћирићеве кафане. Ту се растадосмо, а Браца продужи према Царини, до Ладне воде. Кућа му је узбрдо од Живка колара, где се рачва пут за Царину и Пегавац.

Сека завршава са мотањем кануре вунице.

– Ево, Бато, све је спремљено, чекали смо те да доћеш, па да заједно ручамо.

Ручасмо сви заједно. Тата Радослав, сека, брат Предраг и ја. После ручка одох степеницама на спрат у своју собу. Извадим из торбе потковице и бупнеме их у фиоку од нахтасне, а ексерче закупац наред нахтасне, за њега узицом вежем будилник, па му промрљама, онако себи у браду, тепајућим гласом:

– Казаљке су ти на два и десет, спасао сам ти живот. Више не можеш да се разбијеш, једино можеш да се обесиш и да висиш везан за ногицу, без последица.

– Ц, ц, ц, ц, види мене, разговарам са будилником. У праву је мој шеф господин Степа кад каже да булазим и бенавим се и да би требало да се оженим, да се смирим. Попио сам три ракије, ма, што пијем кад ми шкоди?

Таман почео да ме хвата дремеж, кад чујем онако дремљив неку грмљавину. Помислим, било би лепо да падне киша. Опет нека удаљена грмљавина, начуљим уши и помислим, грми негде далеко на пречанској страни. Одједном страшна експлозија, нешто тресну, па се стропошта на мене. Ништа не видим јер се дигла нека прашинчина, гареж... Не могу ни да се помакнем, на мене се сручио каратаван, летве, трска, прашинчина. Напољу кукњава, запомагање, коњи њиште и стално неке експлозије, грмљавина, лелек... Ма, да нас неко не бомбардује, ил' да не габају варош топовима? Једва се искобељам из гомиле шута и тумарајући преко крша у соби чујем панично дозивање и запомагање:

– Секо, Педо, тааатааааа, Мишооооо!... – Дозивамо се у срушеној кући.

Степенице ка приземљу срушене. Кроз полупани прозор сићем некако на грану кајсије, па у двориште, и онако у гаћама, сусретнем се са господином Стејићем, гимназијским професором. И он у гаћама, сав чађав, запрепашћено и уплашено ме упита:

– Господине Јовановићу, шта се дешава? Је л' ово можда судњи дан?

Гледамо околу: готово све куће без кровова и свуда кукњава и запомагање, тутње неке потмуле експлозије, доле из вароши, као

да ће се сваког тренутка земља otvorити. Из тврђаве куља дим, заклонио сунце, и чују се експлозије. Немачки авиони надлећу Смедерево, али не бомбардују. Сетих се да је немачки војни аеродром у Ковину. Нико не зна шта се одједном десило, да се у мах догоди толико разарање. Збили смо се, ми ближе комшије, нагаћамо шта се збива. У нашем дворишту се нашао комад вагона и један путнички кофер који се разбио кад је, ко зна одакле, пао у наше двориште; из њега се расула садржина, нечија одећа. На улици из правца центра према Царини креће се колона унезверених, уплашених људи, неки плачу, запевају, запомажу. Из ове тужне бежаније издвоји се татин колега Милорад Андрејић, у железничарској униформи, прашњавој, са одваљеним рукавом, са протезом уместо леве руке, на раменима држи малог Велибора, дечкића од четири године, који плаче, а његова жена Лепосава – Поја држи за ручицу Зорицу, нешто старију од Велибора. Мој тата Радослав, железничар, крете колеги и побратиму Милораду у сусрет, онако у гаћама:

– Колега и побратиме Милораде, шта се, за име бога, десило? Иди, Секо, ако бога знаш, наћи у оном нашем кршу ведро или неку тестију, те донеси са рингловске чесме воду, да се умију ова деца, види како су мусави а и ми да се умијемо.

– О, побратиме мој, ништа ми није остало од куће. Срећа да ми је фамилија била у башти, у 'ладовини од оног мигавца поред Петријевског потока. Ево, кретосмо како смо се затекли. Ни железничарски сат 'лонжин' није преживео, ево, напукло му стакло и зауставио се кад је било четрнаест сати и четрнаест минута. Малог Велибора експлозија бацила у јендек поред пруге. Не питај, дете добило фрас. Шта се десило? Десило се, побратиме, десило се најгоре, катаклизма, мој побратиме, не питај, експлодирала муниција коју су Немци месецима камарили у Јеринином граду, у Тврђави. Одлетео читав воз који је, нажалост, каснио петнаестак минута са поласком, у њему је било највише ћака, био им је последњи дан у овој школској години. Био је и ансамбл Новосадског народног позоришта, као и увек, пазарним даном пун воз. Ко зна како бих и ја прошао да нисам кренуо да погледам скретницу у близини своје куће, а успут свратих кући да оставим неку живину што је купих јутрос на Калемегданској пијаци. Када сам ушао у авлију и био на капицику од баште, одједном експлозија, која ме одбаци, те заједно са капициком и оном живином паднем на свињац. Кад сам се мало прибрао, чујем своје како запомажу.

Швапски авиони опет надлећу. Ништа не слути на добро. Решисмо да кренемо код брата Младена, који је млад железничар, отправка возова у Коларима. Пронађосмо у рушевини нешто што

бисмо понели и кренусмо у бежанију. Кад смо били код рингловске чесме и таман да скренемо, полудесно за Царину, и даље наставимо пут за Коларе, лево путем од Горње ваге нам се прикључује мој брат Младен у железничкој униформи са снајком Наталијом и децом Ђорђем и Милицом. Био је у гостима у тазбини када се ова катастрофа десила. Изљубисмо се и исплакасмо од радости да смо сви на броју, да смо живи, да смо здрави. Тако скупа настависмо за Коларе, праћени повременим експлозијама, димом...

Кад смо се мало смирили и опоравили, вратимо се у недељу возом из Колара у Смедерево. Воз није ушао у станицу, јер напросто, станице више нема, већ стаде пре станице између дрвене ћуприје на Језави и Ложионице. Одатле пресечемо према кафани „Пролеће“. Када смо од Тирићеве кафане скренули према нашој кући, лопови нас угледаше, испустише из руку нахтасну из моје негдашње собе, прескочише плот и побегоше према Гаравом сокаку. Приђем, а оно са стране нахтасне виси будилник привезан узицом. Узмем га онако прашњавог и чађавог, пљунем му на стакло од циферплатна, те га обришем. Казаљке су означавале два сата и четрнаест минута. Засигурно је стао кад је треснуло, кад се десила најјача експлозија, кад се срушио кров куће. Поставим га на ногице онако везаног за нахтасну, те се придружим својима, пребирамо по рушевини. Одједном се, од капије, са нахтасне, огласи будилник.

Зврррррррррр!...

довољење танким зидовима и углачаним плочицама места у коме трагам за здрављем.

Подне је, субота, атмосфера је пред експлозијом. Температура прелази тридесет и пети подељак. Завршио се још један пијачни дан у граду и избацио свој испљувак. Свуда су отворени прозори, а промаја би требало да растера бактерије и вирусе из болесничке ауре. Горчина нас опхрвава док чезнемо за свежим ваздухом.

Они исти кајсијастии зидови напрасно постају истачкани црним туфнама. Оштром оку неће промаћи да су црне туфне помало троме, пуначке мушице. Стижу право са невиних контејнера. Контејнери су из густо насељених улица протерани баш овде, надомак разјашњених прозора клинике која је ушла у ову причу. Пуни су распуклих лубеница, одбаченог поврћа, беспотребне изнутрице закраних животиња.

Коначно се неко осмелио да наруши једноличност болничких дана. Велике муве буљавих очију грицкају ми кожу док покушавам да сном прекратим дан. Уколико заузем позу спавача, цимерка заћути и на неко време престаје да прича о својој дијареји. Јако је забринута. Ја јој, врпољећи се, завидим на броју година, начину на који их носи и количини здравља које поседује.

Глумљење спавања нема смисла, иако сам смирила капке, а моје тело, чији се грудни кош надима у ритму дубоког и успореног дисања, доживело принудну метаморфозу. Мувља присутност обезвређује овај мој труд. Несхватљиво ми је зашто су напустиле сметлиште са разноликим избором отпадака. Можда их привлаче суморни болнички мириси. Или су бактерије које носим у себи заводљивије од оних са контејнера.

Толико је црних тачака по мени, по жени која дели собу са мном, по наочитим детаљима собе; новим плочицама; постељини на којој се јасно види да је донација града Гетеборга... Име Гетеборг, на одбаченим постељинама које су неартикулисаним путевима стигле овде, смирује ме. Сажимам се у талог сећања, док ми сáмо име града ставља на капке слике од којих занемим. Задржаћу се, колико год то дуго буде могуће, на неком од шкртих острва гетеборшког архипелага.

Светлост обојена снагом жутих венецијанера декорише црnilo. Моје видно поље су заузеле пушачи, који седе испод тужне врбе са канилама на подлактицама. Са израженим нагоном за самоуништењем, чекају посету. И ја примам посету на истом месту. Осим тога, могуће је помно седети на клупицама око фонтане испред интерног одељења. Тамо сам водила друга из детињства, који је, руководећи се прецизним билансом поступака, дошао да ме

посети. Пили смо сок на цевчицу и јели чоколадице, као некада кад сам била здрава. И седели на клупама излизаним од жамора разговорљивих људи.

Другарице сам водила у украс самоутамничења – болнички летњиковац. Привлачи мушкатлама које висе из издужених пластичних саксија. Била сам врцава, духовита, насмејана, све време носећи бреме ужаса покренутог страхом да ми више неће доћи у посету. Зато нисам набрајала све своје болести, болна места на исцрпљеном телу или говорила о пуначким мушицама које су ме стрпљиво чекале да се вратим назад.

Стигле смо и до утопистичког сажетка – како би један концерт, који би одржале сјајна пијанисткиња и врхунски мецосопран (то вам говорим о својим лепим, здравим и талентованим другарицама) донео оздрављење у космичком смислу. Прогутале смо своје различите мисли, док се простор око нас пунио људима који излазе напоље и краду свежину вечери.

Кроз прозор гледам болничке раднике ноћне смене. Као да лебде, пресвучени у своје маскирне униформе. Прича би можда сад захтевала извесност – као да лебде у белим мантилима. Али то не би била истина. Униформе су несхватљиво различите, неприлагођене митском лику здравственог радника. Природно је да такве ствари свако замишља на свој начин. У мојим сновима су у белом. И на крају сна прездраваш. Прездравим. Немам у овоме баш пуно искуства.

Мрак је прекрио болнички круг. Ућутала су светла у ходнику. Покушавамо да одбауљамо у сан.

Сутра је недеља. Сутра ће сви, заробљени ишчекивањем, седети испод тужне врбе и чекати посету. Узнемирени пушачи ће изгорети више цигарета него обично, а хистерични непушачи претеривати у куповини слаткиша.

Седим испод тужне врбе. Видим да сам, с прозора болесничке собе, у свом кадру изоштреном жутиим венецијанерима, све погрешно видела. Реч је о три брезе чије су се крошње спојиле у једну лепу и достојанствену целину, која мени, питам се и сама зашто, изгледа тужно. Травњак иза клупа залива се прскалицом. Кракови водених оштрица боду нас у леђа, али и даље ту седимо. Глупо је да стојимо.

И тако је некако стигао понедељак. Рекли су нам да изађемо из својих соба. Главна сестра је носила у руци највећу боцу смртоносног спреја против натеклих, тромих мушица. Кад смо се вратили назад, зујање се више није чуло.

Легла сам на свој улегнути душек, пресавила неколико пута јастук и ставила патрљак под главу. Резигнирано трошим тренутке до доласка сестре која дели терапију. Пре тога сам с руке ритуално свукла лист купуса.

Новица Будимировић

ЉУБА ДОНА И НАТА

– А, јел, унук, чији оно беше ти?...

Дете пролази, гледа га, као одговорило би, као не би, осврће се, врпољи, застајкује...

– Оћеш да ја теб дам шарене бамбоне, да виш само како су лепе, а ти мен да даш ону твоју бабу, па да је ја метнем с ове друге стране, еве овде?... – показује оним штапом што га је држао у рукама.

Дете сад мало застане, посматра га испод ока:

– Е, не дам ти бабу! Имаш ти твоју, ете ти је!... Шта ће ти две бабе?...

– Како шта ће ми? Па једна да ми кува, да ми пере ноге, да ми чеше лећа, а друга да ми чува козе и кућу...

– Не дам!... И готово!... – ражести се дете. – И ћу те кажем ја код мог деде, па ћеш ти да видиш, има он да те пребије кô мачка!...

– Добро, де, немо одма да се љутиш!... Него, каж ти том твојој деди да се он и ја лепо мењамо! Да ја њему дам ову моју бабу, а он мен твоју!...

– Ма, нећу, бре! Моја баба је лепа... и лепша од те твоје! Види како је та твоја стара, па подрпана и поцепана...

– Де, де... – окреће сад старац са помирљивијим тоном. – Мож ми и лепо да се договоримо!

– Него, ел виш ти овог рогатог јарца овде?

Дете се осврће, а одмах ту, поред ограда, пасео један богами повећи јарац и две козе, зазамчене и сапете пајванима.

– Видим!

– Е, ја и ова моја баба ће да седимо овде и чекамо да се ти врнеш из школе, па да ни помогнеш да га закољемо. Стар ја, стара баба, он непослушан, не мож да га свртимо!... А еве, и нож сам спремио! – вади из кожуха неку бритву, једва да њоме може и прут да задеље.

– Тако!... Ми ће да га придржавамо, а ти да га лепо прекољеш... и одереш!... ,Ес' чуо неки пут како је неки Муса драо јарца?... А ја ћу после да ти дам бамбоне, па ћу и у школу да дођем, да те пофалим код учитеља.

Малиша разрогачио очи, гледа, он сироматек првак, једва да и ђачку торбу носи, а овај притиснуо на њега да му узме бабу, па још и јарца да му коље и дере, као тамо неки Муса и све то за неке његове тричаве, шарене бамбоне. Па кад се умах сети да је пошао у школу, а он све кас, да не закасни. Враћа се после другим путем, само да га онај деда тамо не тера да коље јарца и мења бабу.

Наиће неки пут и већа група деце, која је из овог краја ишла у школу на другом крају села, па су пролазили ту, поред њихове куће. А деца као деца: јурцају, гуркају се, дижу прашину, вриште, певају... забављају се међусобно и не примећују dedu и бабу на дрвеној клупи испред капије. А он, ево га одмах:

– Јел, ћаци?... Ди ви добар дан?... Ел ве тако научио госпон уча?... Мораћу богами ја д отпаднем до школе, па да питам госпон Мишу и госпођа Дану ел ве тако учили да поштујете старији народ. А и штап овај ћу да понесем, да ве боље науче.

Шта све њему није падало на памет да с децом тера шегу и изводи разне бесне глисте! Нада тако узбуну да се покварило звоно на звонари, и да школа не ради, јер се разболео послужитељ. Те јесте звонило, те није звонило, па сад и они што су као чули, нису више били сигурни, и тако настане грдна збрка и пометња: једни би да иду у школу и проверавају, а други су једва чекали да се врате кући.

– Немо, црни Љубо, тако с децу, Бог т убио, ће да не намрзну, па ди пос да се девамо? – говорила му Ната, а и њој некако баш пријало то његово стално задевање и задиркивање. Ма и деца била врагови. Све они то после причали својима код куће: како их тамо неки деда сачекује, па како тражи да купује и продаје бабе, па како хоће да их замењује другим бабама, па како нуди бамбоне, па како звонар покварио школско звоно и не иде се у школу... Долазили људи да виде шта је, па кад видели да то чика Љуба тера шалу са децом, они из поштовања према старијем човеку попуштали:

– Што ни, бре, чика Љубо, сикираш ту децу?... – говорили му.

– Кака деца, море!?... Ене, већ им и бркови расту! Људине су то! Нек се оштру мало, боље нег да буду неке млакоње и мекушци!

Са одраслима исто тако терао шегу. Видиш, тек иде запрега, кренуо човек на њиву, па све на таљиге наговарио.

– Помоз Бог, радениче! Јес уранио, благо деди?

– Бог ти помогô, чика Љубо! А ваља се, ваља се, по ладовини!

– А да ниси заборавио балон с воду да понесеш, јадан не био?

Овај се сад осврће, проверава...

– Ма и шине ти, брате, нешто много тандрљају, само што не поиспадају с точкова! Чујеш како шкрипћу? Ниси и лепо ни подмазô! А и онај преварант, Душко ковач, подвалио ти! Виде ти њега!?... Наместио ти леву шину на десни точак, а десну на леви! Матори бркати мачак! Важно да дебело наплатио!...

Овај сад ћипа са таљига да провери. Савија се јадник, подвлачи се испод кола, загледа точкове, па у Љубу. Он мртав озбиљан. Као вели: ја теб рекô, ти сад види...

И све тако. Од пролећа, откад крену лепп дани, па до касне јесени, где су – да су, они испред капије. Седе једно до другог на оној дрвеној клупи, склепаној на брзину, само за њих двоје. Четири коца пободена у земљу, па преко уковано неколико дасака, и то је све. Штап у руке он, штап у руке она, да се помажу кад долазе од куће и кад се тамо враћају, па треба да прећу тих двадесетак корака. Укруте се тако испред капије, па по цео дан. Као стражари неки. Испрате и ко је кад дошао и ко је кад прошао, па било то дете или одрастао човек, они су увек заподевали разговор.

Шубарче неко имао, није га скидао ни лети ни зими. Мало, згодно, од црне јагњеће коже, баш му пристајало на оној лепо обликованој глави, са правилним цртама лица. Није се бријао редовно, па му се она седа, старачка брадица уклапала са густим обрвама, испод којих су ведро искриле ситне црне очи. Нису оне одавале подмуклог и строгог човека. Увек је у том погледу било нечеј заго-нетног и привлачног, неодољивог, пуног поверења и топлине, са израженим смислом за хумор и шалу. Враголаст чича био, робени комедијаш. Кошуља, обавезно бела, прслуче црно, па преко тога грудњак – кожух без рукава. Панталоне брич, од пуног шајка, пот-пасане широким каишем преко стомака, а доле ногавице укупчане са два пара дугмића, изнад којих се истицао вез на црним вуненим чарапама. Опанци, гумењаши, увек лепо опрани, чисти. Ситан, слабахан дедица био, па и Ната спрам њега таква.

Марама, као и дедина кошуља. Бела, па умотана и утегнута око оне мале главе. Нигде ништа није стрчало, само покоји стручак босиљка, што га је увек носила заденутог за уво. Ако није био босиљак, то је морало да буде неко друго цвеће, које је она сама неговала испред куће. Лице ситно, изборано, са по једним крупним младежом на оба образа, као да је било извајано од неког најфинијег материјала. Усне танке, увек влажне, благо развучене, па су се повремено видели здрави и као бисер бели зуби. А рекла, сукња, кецеља, све то било као што су носиле жене у „преко“. Кад их човек онако обоје гледа, рекао би да су сваки дан као нека увеличана жива слика за велику собу.

Кућа им је била наред дворишта, па лицем окренута према путу. Само два одељенца, два прозора и једна врата, од неког тврдог и пуног дрвета, испрани кишом и избледели од сунца. Између куће и пута путањица, а са стране је расла трава и неко Натаино цвеће, па су они све ту проводили оне козе што су имали. Из задњег дела авлије терали их да пасу испред капије поред пута и већ прилично дотрајале дрвене ограде од тараба.

Е, ту су живели тај старац Љуба и његова Ната. Откад су Кршњани знали за њих, откад се ту доселили – они исти. Нити се мењали, нити се раздвајали. Где деда, ту и баба, где баба, ту и деда. Чудили се многи како се они то за толике године још нису ни испричали, ни изразговарали. Нико их није ни питао да ли су имали кога од родбине или нису, ни одакле су дошли – ништа. Прихватили их такве какви су били, па се временом и саживели са њима.

Додуше, долазио је ту повремено неки, кажу, Љубин брат. Имали су два-три парчета земље, па је он плаћао људима ту из села да то мало пораде. За разлику од Љубе, био пргав, љут, брз, њиве давао неким Пасуљанима да раде, па кад год је требало да се лети-на покупи и убере, он све на неку вику и галаму хватао. Стално је сумњао да му узимају више и да га поткрадају, па надавао свађу:

– Суљо Пасуљо, јебем ти бога жарка, опет си препрегд волове преко мојга жита, па само грабиш, грабиш... носиш... узимаш... све ти мало! – Па кад све тако намири и остави за Љубу и Нату: цак-два кукуруза, цак-два жита, мало пасуља, мало кромпира, одлазио. Нико није знао где. Ови опет остајали сами и све је бивало исто.

Нису имали децу, а све пробали док били млади: и код врача-ра и код бајалица, ишли у цркву, пили разне траве, потпасивали се и препасивали и ништа. Напоследку, тај његов брат им доведе неко девојче као на усвојење. Да их пази, да их чува и брине о њима. Деса се звала. А она, чим дошла, није дангубила много. Упознала целу Крсну и Крсна њу и уздуж и попречно. Није ишла у школу, па се брзо задевојчила. С мушкима и женским цео дан по сокацима, па кући кад стигне. Где је видиш, ту је пиши. Јурцала на све стране као куче без газде. Оде у Језаву да хвата рибу, задигне ону сукњу преко главе, уроза се у блато, само би јој се очи виделе. Готово да је од ње била већа штета него вајда.

– Ју, црна Десо... црно дете!... Немо там у дибобо, ће с удавиш!... – опомињала је Ната. Док је опомињала, па после и она дигла руке. Није њено дете, није га она родила, неће да слуша, није могла јадна с њом на крај да изађе.

– Неће, помајка, не бој се!... Неће, поочиме!... Знам ја да пливам... очију ми! – све се тако улагивала, па опет терала исто.

Истини за вољу, ни Љуба није много марио за њу. Он се некако сродно с оним народом и оном децом по путу, па као да су сви они били његови. Терао он шегу с њима, задевао их, па почеше, богме, деца и да му узвраћају. Научио их неко, па кад год су пролазили ту, а он и Ната испред капије, они у глас:

– Бију звона, умро Љуба Дона!... Бију звона, умро Љуба Дона!... – Он, шта ће? Смеје се са Натом:

– Бем ви бабу, са ћу ве по туру!... – па потеже онај штап на њих. Они се мало измакну, па опет.

Изгурали тако баба и деда, богами, лепе године. Та Деса што је довео Љубин брат да их као чува, пере, готови јело и брине о њима, удаде се пре рока и времена у неку сиротињу, да те Бог сачува. Ретко је више и навраћала овамо.

– Младо, лудо, пукло дабогда! – говорила Ната женама, што су ту из села долазиле, да им се онако старима нађу на испомоћ.

А они, бре, потрајаше. Као да си их препарирао! И све полако. Нигде се нису журили, али се нису ни мењали, ни раздвајали. Срасли једно за друго, као чвор за дрво, па ко пре испадне или попусти.

И попусти деда. Први он повуче ногу. Лако. Није ни боловао, нити се много мучио. Онако, како се вечито задевао и збијао шале, тако се и уђутао. Остаде празно место на клупи испред капије. Ни Ната није више излазила. Повремено је само неко тамо одлазио, да покоси траву, поправи нешто и то је било све. А и не задуго. Оде и баба за дедом. Као да се договорили...

И сад, кад тим путем прођу они што су их знали и познавали, окрећу се, недостаје им нешто. А зажели се човек понекад оних сенки и слика... гласа, што му је тако ушао у душу, пркосио му, жестио га, а све то му пријало и било некако лековито.

Преселио се на неко друго место, онај старина и добричина, комедијаш за душу, што је за слаткише куповао и мењао бабе, убеђивао децу како школско звоно може да се поквари и како треба да се подмазују шине на воловским колима.

Наиђу тако дани кад сећање и успомене притисну да навиру, па ти се плаче, а не знаш ни шта те боли, ни шта си изгубио. Иде само од себе. Игра се живот. Креће се и зауставља, да удахне неки нови почетак.

Милица Војновић

ОРОНУЛИ КОЊ

Сувишан и себи и другима, без плана, циља... Скинули му самар, седло, узду... Ослободили га свега. Лута селом. Тетура бангавим ногама са излизаном плочом на једном клинцу, која клепеће за њим на отученој копити; с разапетом кожом на испалим костима; отромбољеним уснама сличним уцрњелим печуркама, опаљеним сланом пред зиму; с осушеном ћошкастом главом која се беживотно клати; с крмељавим усахлим очима; с упустењченом длаком налик на трулеж...

Свако гледа да га што мање сусреће, и да се не огријеша о њега. Баце му мало сијена, јер некад је то било најбоље кљуसे у селу; служило за јахање у сватове, и за товар...!

Његовој селидби не радује се нико. Али ником неће пасти тешко кад примијети како се ужутјелом, угаженом смртовницом вјетар поиграва у прашини. Неће канути суза за њим...

ЧЕМУ КАЛЕМЉЕЊЕ...

Мјесто Присјека прионуло уз планински превој Брдо. Трава, тепих „јарца“ чије се травке попут танких злаћаних жица кезе, а за вријеме љетњих жега, сасушене при врху, избече у небеско плаветнило, и тад може да се коси само док је роса, и пред сутон, кад трава повуче влагу; док средином дана и најоштрија коса прејахује преко њега као у бунилу.

У подножју тог мјеста, уз кршевито испупчење, налази се Љубимирово домаћинство са лијепом брвнарком и неколико колиба. Подаље од куће је штала за стоку, са тором, а између колиба вазда стражари тиграсти мачак, главе утонуле у врат и рамена.

Љубимирово имање ограђено је јаким храстовим кољем и бодљикавом жицом, а он све то уљепшава свакодневним радом, како то већ и тражи живот на селу. Мада, зна он и да се одмори, попије покоју чашицу пића уз добар залагај, и ужива у плодовима рада. Често се у домаћинству нађе и лијепо друштво, које уз пиће и домаће ћаконије зна и зајевати, отворити шкрињу разговора који обично траје дуже, сипећи као киша уз налете вјетра по крововима колиба.

2

Благо септембарско сунце обливаше листопадни гај у близини куће. Љубимир узео сјекиру, моторну тестеру, и пође да га очисти од осушених, оборених и поломљених стабала, и истовремено прибави дрва за огрев, баскије и пармаке за тор.

Брујећи, тестера је пропадала кроз осушена стабла, сипећи млаз пилотине као воденички точак брашно. Док га је знојава кошуља стезала око врата, а огрубјелом шаком брисао орошено чело и густе обрве, на лицу му сијаше задовољство због привођења посла крају.

У шумарку поред стазице бијаше клупа; он потури алат поред и сједе да се одмори, запали цигарету и мало ужива пред полазак кући. Док је сукао димове на нос и уста, уз цвркулт сјенице на грани изнад њега, жуборење поточића кроз гај и шум повјетарца у крошњама дрвећа, учини му се да зачу тиху миловзвучну пјесму:

Твоја корист,
мени задовољство.

Никог и ништа није видио око себе, па помисли да му се причинило. Па ипак, запита се: „Коме то моја корист причињава задовољство...?“

Потом га заплъусну повјетарац у којем бијаше нечег непресушно лијепог; осјети нејасно усхићење и трептаје у читавом тијелу! Усплахири се, примијети да се нешто догодило с њим. Обазирјући се, питаше се шта то може бити.

Пошто попуши цигарету и посједе још мало, узео алат и пође с мишљу да му се ипак причинило. Успут на рубу гаја примијети младицу, лијепу за калемљење јабуком, и ријеша да то уради на прољеће.

Зими, док је радио свакодневне послове, а понекад читајући Нови завјет, наметала му се мисао о догођеном, о похвали њему, а да није знао од кога: да је његов рад истовремено био добро и за њега и другог. Понекад, размишљајући о томе, заборавио би на посао који је обављао и укипљен бленуо у једну тачку не трепћући. Кад би се пренуо, ловио је себе како у таквим поступцима пропушта испланирано вријеме. Па ипак, давао би неки одговор: „Чистио сам гај да бих у њему могао да уживам, а посјечена стабла искористим. То би било то: ‘твоја корист’. А шта би то било ‘мени задовољство’?“ – питаше се дајући и на то одговор: „Док сам чистио гај ради своје користи, помагао сам и њему, ослобађао га непотребних стабала да брже и љепше расте, да се у њега не уселе инсекти, штеточине, и не упропасте га.“

У таквом размишљању осјетио би код себе полет, олакшање, радост, као кад би у вријеме љетње жеге прикосио ливаду у При-сјеци. Али га копкаше сумња око свега, ко му се то могао јавити чудном поруком у милозвучној пјесми?...

3

Пред смирај дана, док је прољећно сунце просипало зраке по небеском плаветнилу, Љубимир пригрну капут, узе прибор за калемљење, маказе за резидбу воћа, уцрњеле од дуготрајне употребе, калемарски нож, оштар као бријач, и гумице за везивање калема на подлогу.

Калемљење младице, коју је раније запазио, обави са уживањем. С прибором у руци задовољно посматраше окалемљену воћку стварајући о њој слику каква ће бити кад одрасте, окићена укуским плодовима. Осмијехну се и пође на клупу, у гај, да попуши цигарету, да ужива у његовој љепоти. Чинило му се да га је обављени посао подмладио; осјећао се лако и чило, као младић...

На коцу, који придржаваше клупу, примијети пужа голаћа; клизио је непримјетно, остављајући бијело-слузави траг, а пипцима, увлачећи их и испуштајући, испитивао околину и њену сигурност, одређивао правац кретања... Док се забављао посматрањем, Љубимир зачу већ заборављени глас, али сад упозоравајући, и без тоpline:

Твоје задовољство,
за мене је бол.

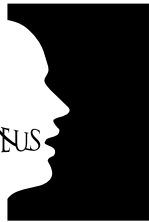
Уздрхта с цигаретом између прстију, па се смушено запита:
- Шта... сам... то... учинио?...

Сад је већ био сигуран да чује пријекор:

Подарила сам Ти срећу...

Чему калемљење..?!

MONS AUREUS

БЕСЕДЕ

Жељко Ђурић

СВЕТОСАВСКА БЕСЕДА

Часни оци, поштована госпођо начелнице, браћо и сестре, господо хришћанска, нека је срећно и благословено навечерје празника Светог Саве, првог архиепископа српског. Шта ли је то што је Свети Сава поставио као циљ, прво себи, па онда и целом свом народу? Које ли је то надахнуће да у тако великим делима и намерама успе? Одговор је *Тајна Божијеве Христиа*. Из семенке коју је Свети посадио у Богородичном врту израсло је стабло српске Цркве чије су гране обгрлиле васељену храмовима Светога Саве, од Сент Андреје до Сан Франциска, од Јоханесбурга до Ванкувера, од Јапана и храма Светог Саве који је гроф Сава Владиславић подигао на руско-кинеској граници, до Сиднеја и Стокхолма... Савиндану се радују све српске богомоље, јер нема ни једне без лика Светог Саве, и сва места, јер нема ни једног на коме није остала Савина стопа, Савин лакат, Савино ребро, Савино око.

Историја нашег народа пре Светог Саве и наша историја без њега, када смо га се одрицали, заборављали, из школа изгонили и од њега одробавали, јесте историја лутања, историја падања и пропадања; јер бити без светитеља исто је што и без Христа бити. Сава је добро знао да спасење и живот нису у томе што смо по имену Срби или, како се то данас понегде чује, да је спасење у српству и србовању, пукој традицији, слепом испуњавању обичаја; живот и спасење јесу у Христу Господу, и у заједничарењу са Њим. Свети Сава, исповедајући Христа, у своје време бива највећи реформатор друштвеног и духовног живота јер тежиште народног бића поставља у једну нову реалност, у *заједницу са Христом*. Тако Свети Сава у пуном смислу уводи српски народ у европску заједницу хришћанских народа, и са пуним правом нашег српског светитеља и просветитеља зовемо *оцем нације* и учитељем народа. Зато и данас, након једне свеопште отпадије, када смо од једног озбиљног и великог, културног и цивилизованог народа, постали јадан и чеме-ран народ коме свако може држати лекције и придики, данас када речи тајновидца Ловћенског тачно погађају свакога од нас: *Суза моја нема родитеља, / нада мном је небо зајворено, / не њима ми њлача ни молишве; / у ад ми се свијет њрејворио, / а сви људи њаклени духови*, окренимо се своме светитељу и учитељу, и кроз њега Васкрслом Господу Христу. *Да њримамо вјеру њрађедовску, / и бранимо образ оѡа-частѡва. / Да бадњаке срѡске налажемо / и шарамо ускрсова јаја, / часне ѡстѡах да ѡстѡиммо; / за остѡало како нам је драѡ!*

Сава је једно од имена Исуса Христа, а говор о њему посрбљено Јеванђеље. Отуд је српски народ одан свом светитељу колико и Спаситељу света. У једној старој причи говори се о посети чудесног човека једном пријатељу који је већ био умро. Када је човек дошао, обавестили су га да се узалуд труди, јер пријатељ његов већ је мртав *четири дана*. Онда је пријатељ потрчао до гроба свог пријатеља и узвикнуо снажним гласом: *Лазаре ирјади воњ!* Ту и такву веру у тог и таквог чудесног, Божијега Сина и човека, сачовека и свечовека, чуо је Растко Немањић, још као мало дете, и та и таква прича грејала је срце и ум његов. Да ли је и како касније, кад је очврснуо, дошло на ред да он, као племић највишега рода, оде у скромни манастир, предмет је расправе историчара. Но сигурно је да у то време мудрости и бриге за народ и нацију није могло бити произвољности од стране великога жупана Стефана Немање. Ипак, драге Србе ништа тако не дотиче колико љубав својега брата. Можда једино мржња истог може да га прене и покрене. *Не бојим се од вражјега коша, нека га је ка на јори листа, но се бојим од зла домаћега, свој својега никад иушћаша неће.*

Но Сави је припала жртва, свецела, потпуна и јединствена. Он је знао, још из родитељске куће, да нема веће љубави од оне, да ко положи душу за брата својега. Због тога је он и заборавио на себе, баш у узрасту кад се највише мисли *на себе*. У њему посвећеном тропару „Пути воводјашчаго в жизан“, који је спевао даровити Теодосије, Свети се Сава назива просветитељем и учитељем, јер је дошавши, просветио отацбину своју и народ свој. Исто то каже се и у другом тропару њему посвећеном „Православија наставниче“, где се светитељ назива светилником и просветитељем зато што је људе своје просветио. То је био његов свеузвишени циљ и задатак, задатак који се не може обавити без помоћи онога *који је васељену ипросветио и осветио*.

Увео је обавезан пост. Утврдио колена монасима, али поста-вио темеље државно-правним прописима. Научио ткаљу да не кида потку, али учинио да не усахну народни изданци, и пресуше *йочела и искони*. Поучио шваљу да шије кратким концем, али и писао по вишој *унућрашњој синћакси*. Прекрстио је млеко да буде бело, али и душу да не буде црна. Више пута је био у Јерусалиму, али се појављивао по српским забитима, у воденицама и колибама, као путник намерник, рођак и комшија, с којим се могло као човек с човеком прозборити.

Ниједан Србин пре њега није видео толико страног света, а више ценио своју земљу и волео своје људе. Разговарао је са царевима и султанима, али се дружио са пастирима и божјацима. Радо

је виђан по дворовима, али је стигао да причува чобану стадо. Као што се Христос појављивао на земљи и пострадао под многим именима, тако се јављао и страдао Свети Сава. Његово посмртно мучеништво траје до данашњег дана. Онај који је умирао за овај свет служећи Богу, а не људима, свлачен је са небеса на земљу, онај који није знао за стране и странке накнадно је у њих уписиван, увек у оне који су страдали *Христиа ради*. Заваћали су нас с помирителњем, делили са ујединителњем. Савременик и сапатник свих нараштаја прешао је пут од *врачарске ломаче* до гасних комора, електричних столица и масовних гробница. Ненасита у уживањима својим, заробљена у кругу свога биолошкога постојања, деца земаљска застају пред недоумицама које нису недоумице, већ застрашујућа празнина у постојању. Јер видимо свет техничких и глобалних силника у коме је захладнала љубав многих. Јер: *за њавило лугосиј изабраше*.

Просветитељство Светога и није ништа друго него правилност и православност еванђеља Христовог, доживљеног у животу и искуству, у православним светитељима као најаутентичнијим носиоцима и ширитељима истински хуманог просветитељства. Може се рећи да је просветитељство Светога Саве слично просветитељству Свете Тројице, која се јавила на реци Јордану. Том приликом свет је сазнао за дивно крштење онога који то крштење није ни требовао, но делатност Свете Тројице није тиме завршена. Та делатност је непрестана по своме дејству. То није тек још један од празника црквених из прошлости кога ми, ето данас празнујемо, *сећајући се Њега*. То је празник који је актуелан и дан данас, и он је позив човеку да се придружи том догађају како би и сам он доживео своје *лично бојојављење*.

Долази време нових прилика и нових искушења. Какве ћемо одговоре дати да ли ћемо поново осрамотити претке и постидети потомке, зависиће, опет, понајвише од наших слободних одлука. Важно је да разумемо да, у области духа, већ имамо најважније услове за победу. Они су у нашој прошлости, садашњости и будућности. Потребно је дубинско и стварно разумевање историје. Тек тада она ће моћи да буде наше упориште и извор охрабрења. Нација, која у свом сећању има Светог Саву и Светог кнеза Лазара, Мишар, Вучји До, Цер, Колубару, Јасеновац, Олују и Милосрдног анђела, нема ни права да се преда, ни разлога да трпи насиље. Срби не могу и не умеју да се одрекну слободе, јер су њоме обележени пре много векова.

Потребно је да живимо у свом времену, да добро познајемо савремени свет, како онај који сматрамо пријатељским, тако и, на-

рочито, онај који у нама види непријатеља. Коначно, наше главно упориште није ни у прошлости ни у садашњости, него у будућности. Оно је у нашој вери, у идеалима, које неизмењене, предајемо у наслеђе својим потомцима. Ту веру и те идеале, вековима, чува наша Црква. Подстицаји за дубинско разумевање националне историје налазе се свуда око нас. Стратешка Савина мисао, да Србија треба да буде мост између Истока и Запада, потврђивана је увек у кључним моментима историје. Она је данас актуелнија него икад, када су неопходни мудрост, слога и снага светога његовога имена, како би се ојачало посустало национално биће и очувала његова најзначајнија територија, *Косово и Метихија*. Над оним што се у наше дане догађа на Косову и са Косовом лебди брижни лик Светог Саве. Косовско питање је исувише судбинско да би било само дневне и политичко. *Ој Косово, ирдно судилишће, / Насред тебе Содом зайушио! / А ја ишћо ћу, али са киме ћу? / Мало руках, малена и снага.*

Завршавајући ово своје скромно обраћање вама драгим Смедеревцима, у молитве свих нас призивам лик Светога Николаја Српског, богољупца и светосавца, који је поздрављао свој драги народ поздравом: „Помози вам Бог, браћо! И кад вас тако поздрављам, ја у себи мислим и у срцу Бога молим да вам помогне веру сачувати да би вам се живот сачувао и поштење одржало, да би вам се држава одржала, и братољубље раширило, да би се радост и песма у земљи вашој раширила. Још у себи мислим и у срцу се за вас Богу живоме молим, да вам Бог помогне добро мислити, а зло не слутити, добро зборити, добру се надати и све добро зборити. И још, да вам благи Бог помогне правим путем ходити, злобу забрављати, а милост и радост свуда сејати. Јер што човек сеје, оно ће и пожњети, ако зло – зло, ако ли добро – добро. Ко сеје правду, сачуваће га Бог од неправде и неправедника. Ко сеје милост, Бог ће га помиловати у оба света. А ко сеје радост, Бог ће га обрадовати.“

*(Светосавска беседа изговорена на Светосавској академији одржаној њоводом
XXIX Смедеревских светосавских свечаности 26. јануара 2018. г.)*

Marcel Beyer

IM HERZEN DES DICHTERISCHEN SELBST

Der Dichterherbst in Smederevo ist ein besonderes Festival. Im Verlauf der zurückliegenden bald dreißig Jahre, die ich in der Literaturwelt verbringe, habe ich eine ganze Reihe internationaler Literaturfestivals kennengelernt, doch Smederevo hat einen ganz eigenen, außergewöhnlichen Charakter. Das hängt mit seiner vielschichtigen Konzeption zusammen: Hier sind Dichterfreundschaften entstanden, und hier werden sie gepflegt, werden jedes Jahr aufgefrischt – im Herbst verwandelt sich Smederevo regelmäßig in das „geheime Zentrum“ des Austauschs serbischer Dichter mit ihren Kollegen aus angrenzenden Ländern. Indem Dichter aus fernerer Ländern, anderen Kulturen, anderen Sprachen hinzukommen, gerät eine hochsensible, äußerst schwierige, den Kern der Poesie berührende Frage in den Blick: die Frage nach der Übersetzung. Anders als bei anderen Festivals, die sich mit – nur für die Dauer der Festivaltage benötigten, ihre eigene Vergänglichkeit in sich tragenden – Interlinear- oder Prosaübersetzungen der fremdsprachigen Gedichte behelfen, richtet der Dichterherbst in Smederevo seine Energie darauf, aus Gedichten in einer Sprache Gedichte in einer anderen Sprache werden zu lassen. Poesie, also das Unübersetzbare schlechthin, jedem Leser zugänglich zu machen, der mit der jeweiligen Ausgangssprache nicht vertraut ist – darin liegt der zentrale Sinn, liegt somit aber auch die größte Anstrengung des Dichterherbstes, der dadurch zugleich ein Dichtewinter, Dichterfrühling und Dichtersommer ist. Von dieser ganzjährigen Arbeit geben die einzelnen, den Gedichten und ihrer Übersetzung gewidmeten Schriftenreihen Zeugnis. Sie treffen so ins Herz des Dichterischen selbst: daß Dichter Dichter übersetzen, ist eine alte Tradition, und nicht selten entstehen Gedichte aus der Arbeit an Gedichtübersetzungen heraus – nichts ist dem Übersetzen so nah verwandt wie das Dichten.

Zweimal durfte ich bislang Gast des Dichterherbstes sein: 2014 war ich „einfacher“ Teilnehmer, in diesem Herbst nun, 2017, wurde mir die Ehre zuteil, mit dem Goldenen Schlüssel von Smederevo ausgezeichnet zu werden. In diesem Zusammenhang habe ich einen tieferen Einblick in die Natur dieser Unternehmung gewonnen, von der monatelangen akribischen Arbeit, die Jan Krasni der Auswahl, der Übersetzung und der Kommentierung meiner Gedichte für den zweisprachigen Band *Das Auge des Samojed* gewidmet hat, bis hin zur ganz konkreten Organisation des Dichterherbstes unter der Leitung von Goran Djordjevic während der Tage in Smederevo. Beides sind, so

mein Eindruck, auf ihre je eigene Weise „24-Stunden-Jobs“. Tatsächlich nimmt ja das Festival an jedem Tag weit mehr Zeit in Anspruch, als das Programmheft ohnehin vermuten läßt, weil die Poesie über die Präsentation in den Abendveranstaltungen hinaus nahezu den gesamten Tag präsent ist, in der Schule ebenso wie im Seniorenheim. So bewegen sich die Gedichte, die dank ihrer Übersetzer den weiten Weg aus anderen Sprachen, anderen Kulturen zurückgelegt haben, dank der Organisatoren vor Ort bis in den letzten Winkel von Smederevo hinein. Wenn dann, am Ende eines Besuchs im Seniorenheim eine betagte ZuhörerIn ein eigenes, anrührendes Gedicht über das im goldenen Herbstlaub verkörperte Alter vorträgt, besteht bei keinem Teilnehmer mehr ein Zweifel, daß es sich beim Dichterherbst von Smederevo um eine glückliche, glückliche Unternehmung handelt.

Марсел Бајер

У САМОМ СРЦУ ПЕСНИШТВА

Смедеревска песничка јесен је посебан фестивал. У току протеклих скоро тридесет година које сам провео у књижевном свету, упознао сам читав низ међународних књижевних фестивала; Смедерево, међутим, поседује један сасвим посебан, ванредан карактер. То има везе са вишеслојном концепцијом смедеревског Фестивала: овде су настала песничка пријатељства и овде се она негују, сваке године се освеже – у јесен се Смедерево редовно претвара у „тајни центар“ поетске размене између српских песника и њихових колега из оближњих земаља. Тиме што се и песници из даљих земаља, других култура, других језика придруже, у видокругу се појави једно изузетно осетљиво, веома тешко питање које се тиче самог језгра поезије: питање превода. Другачије него код других фестивала, који се служе интерлинеарним или прозним преводом песама на други језик – а који су потребни само током трајања фестивалских дана, и носе своју пролазност у себи – фестивал песника у Смедереву своју енергију усмерава на то да из песама једног језика настану песме на једном другом језику. Да се поезија, дакле, управо оно што је само по себи непреводиво, учини доступним сваком читаоцу који не зна полазни језик песме – у томе је главни смисао, у томе су, међутим, и највећи напори Песничке јесени, која је самим тим уједно и песничка зима, песничко пролеће и песничко лето. О овом целогодишњем раду сведочанство остављају едиције посвећене песмама и њиховом преводу. Оне гађају управо у срце самог песништва: да песници преводе песнике, то је стара традиција, а неретко настају и песме из самог посла на преводу песама – ништа није превођењу налик као само песништво.

Два пута сам имао прилику до сада да будем гост Песничке јесени: док сам 2014. године био „обичан“ учесник, ове јесени, сада, 2017. године, припала ми је част да будем одликован Златним кључем Смедерева. У том смислу добио сам и дубљи увид у природу овог подухвата, у акрибични и више месеци дуг рад Јана Красног, који је посветио избору, преводу и коментарима мојих песама за двојезичну антологију *Око самоједа*, па све до сасвим конкретне организације Песничке јесени под вођством Горана Ђорђевића током дана у Смедереву. И једно и друго су, то је мој утисак, на свој сопствени начин „послови који се обављају 24 часа дневно“. И заиста, посао Фестивала тражи од сваког свог дана много више времена него што би на основу програмске свештице могло да се

наслути зато што је поезија, осим вечерњих читања, присутна скоро у току читавог дана, у школи исто као и у старачком дому. Тако се песме крећу и допиру (а уз помоћ преводилаца су већ прешле дуг пут из других језика, других култура), захваљујући организаторима на лицу места, и до последњег кутка Смедерева. И тако, кад онда, на крају посете у старачком дому, једна старија слушатељка изрецитије властиту песму о старости отелотвореној у златном јесењем листу, тада више ниједан учесник нема сумње да се, када је реч о Смедеревској песничкој јесени, ради о једном успелом, једном срећном подухвату.

(Беседа изговорена приликом доделе Награде Златни кључ Смедерева на 48. Међународном фестивалу поезије Смедеревска песничка јесен, у Смедереву, 18. октобра 2018)

Са немачког прево: Јан Красни

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

Лазар Бојичић

ДРАМА МИЛЕНЕ МАРКОВИЋ КАО НОСИЛАЦ МЕТАМОДЕРНИЗМА У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

„The postmodern moment has passed, even if its discursive strategies and its ideological critique continue to live on – as do those of modernism – in our contemporary twenty first-century world. Literary historical categories like modernism and postmodernism are, after all, only heuristic labels that we create in our attempts to chart cultural changes and continuities. Post-postmodernism needs a new label of its own, and I conclude, therefore, with this challenge to readers to find it and name it for the twenty-first century.“¹ (Hutcheon 2002)

Ово је цитат којим Линда Хачион (Linda Hutcheon) завршава своју студију *The Politics of Postmodernism*, први пут објављену 1989. године. Њиме почињем свој рад зато што верујем да је врло индикативан за проблематику о којој ће у раду бити речи. Наиме, како је још пре готово тридесет година Хачионова истакла у наведеној студији, поетички врхунац постмодернизма је прошао у уметничкој продукцији и она, наравно, није усамљена у таквој оцени. Мноштво гласова се у последњих тридесетак година преплиће на теоријској позорници покушавајући да артикулише одлике савременог доба и, ослањајући се на традицију проучавања културе развијану у разноврсним школама студија културе са краја двадесетог века², истражи, превасходно, карактеристике главних токова савремене културе – друштвених, политичких, уметничких и других видова дискурзивних пракси. Рекао бих да се у том плурализму теоријских гласова још увек не може доћи до консензуса око, на првом месту, дистинктивних одлика савремене културе, што даље резултује препознавањем мноштва различитих одлика као кључних за савремену епоху, а то на крају, наравно, условљава појаву терминолошког обиља приликом именовања онога што

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

1 „Постмодерно време је прошло иако његове дискурзивне стратегије и идеолошка критика настављају да живе – као и оне које потичу из периода модернизма – у савременом двадесет првом веку. Књижевноисторијске категорије као што су модернизам или постмодернизам су, на крају крајева, само истраживачки називи које стварамо у покушајима да мапирамо културолошке промене и континуитете. Пост-постмодернизму треба нови, самосталан назив, и због тога бих завршила са изазовом читаоцима да му нађу назив за двадесет први век.“ (Предео Лазар Бојичић.)

2 Занимљиво би било у одвојеној студији испитати однос постмодернистичких дискурзивних пракси и мисаоних парадигми са главним токовима у академском проучавању културе у другој половини двадесетог века.

Хачионова зове пост-постмодерном. Међутим, мислим да се управо синтезом закључака може доћи до уверљиве скице савременог сензибилитета. Поједностављено речено, различити проучаваоци су, трагајући за лицем пост-постмодернизма сагледали различите, неретко подједнако значајне, аспекте проблема и као резултат тога проистекла је (и даље проистиче) полифонија теоријских гласова који су понудили мноштво назива покушавајући да ухвате суштину савремености. Тако, говорећи о пост-постмодернизму, проучаваоци конструишу појмове као што су транс-постмодернизам (Epstein 1999), постмиленијализам (Gans 2000), нова искреност³ (Wallace 1993), пост-иронија, перформатизам (Eshelman 2001), метамодернизам (Vermeulen, van den Akker, 2010), и ова листа се наставља. Из брзог погледа назива на овој листи може се доћи до једног важног закључка, а то је да се ради о културним струјањима која долазе после (пост) нечега, што сматрам врло индикативним и мислим да се управо на тој временској линији може препознати однос модернизам–постмодернизам као нешто што је централно и после чега долази епоха о којој покушавамо да говоримо. Ово значи да је модерност и даље централни концепт, референтна тачка културе са којом савремени ум покушава да оствари однос, било да покушава да у њеним оквирима жели да лоцира своје место, било да покушава да своје место дефинише ван њених оквира.

Иако су у већ поменутиим концепцијама постицани поједини елементи савремене модерности, па тако постмиленијализам истиче онтолошку и епистемолошку важност технологије и дигиталне културе за савремени субјекат, перформатизам нуди ново тумачење комуникације које надилази постмодернистички (или боље рећи – деридијански) поглед на то питање, пост-иронија и нова искреност се фокусирају на могућност остваривања и изражавања аутентичне осећајности и аутентичних садржаја након искуства постмодерне итд. Ипак, мислим да су у исцртавању савремене културе и савременог односа са модерношћу најдаље отишли Вермојлен и Ван дер Акер покушавајући да савремену културу представе као метамодерну културу. У свом есеју *Notes on metamodernism*, који, рекао бих, представља најлуциднију студију која додирује готово све елементе важне за овај рад, аутори говоре о онтолошким и епистемолошким карактеристикама времена које следи после постмодернизма, а затим на неколико примера показују и конкретна формална испољавања концепата о којима говоре. Вермојлен и Ван дер Акер суштину метамодерности на онтолошком плану

3 New Sincerity – превод „нова искреност“ понудио Лазар Бојичић, термин сковао Д. Ф. Волас (David Foster Wallace) у свом есеју *E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction*.

препознају као покушај обједињења главних тенденција модернизма (па чак и неких својстава романтизма) и постмодернизма. Они препознају савремену епоху као време обележено парадоксалним двојством између модернистичког идеализма оствареног кроз потребу за конструктима које је постмодернизам покушао да релативизује (телос, љубав, знање...) и постмодернистичке идеје да су сви ови појмови текстуалне конструкције настале услед испољавања односа моћи у дискурсу. Метамодернизам тако представља спој модернистичког идеализма са постмодернистичким сазнањем о природи света као текста.

„Ontologically, metamodernism oscillates between the modern and the postmodern. It oscillates between a modern enthusiasm and a postmodern irony, between hope and melancholy, between naïveté and knowingness, empathy and apathy, unity and plurality, totality and fragmentation, purity and ambiguity.“⁴ (Vermeulen, Van den Akker, 2010)

На истом трагу су и други проучаваоци, где превасходно мислим на Ешелмана, који у свом есеју из 2001. године говорећи о савременој перформативности препознаје управо ово двојство, али и кроз то двојство истиче потребу за конституцијом, или можда је боље рећи, реконституцијом субјекта преко структура разараних кроз постмодернистичку релативизацију појмова као што су идентитет, сврха, историја, аутор...

„[...] For this reason the new subject always appears to the observer as reduced and ‚solid‘, as single or simple minded and in a certain sense identical with the things it stands for. This closed, simple whole acquires a potency that can almost only be defined in theological terms. **For with it is created a refuge in which all those things are brought together that postmodernism and poststructuralism thought definitively dissolved: the *telos*, the author, belief, love, dogma and much, much more...**“ (Eshelman 2001)⁵

На крају, управо је та реконституција концепата који су изгледали изгубљени у постмодернизму јединствена за све наведене проучаваоце и њихове концепције. Ако погледамо концепт нове осећајности, који почетком деведесетих наговештава Волас, виде-

4 „На онтолошком плану, метамодернизам осцилује између модерног и постмодерног. Осцилује између модернистичког ентузијазма и постмодерне ироније, између наде и меланхолије, између наивности и спознаје, емпатије и апатије, јединства и мноштва, тоталитета и фрагментарности, чистоће у значењу и вишесмислености.“ (Предео Лазар Бојичић.)

5 „[...] Из овог разлога, нови субјекат увек посматрачу изгледа као сведен и јединствен, као носилац једне идеје или једноставан, у неком смислу идентичан са идејама које представља. У њему је створено уточиште за свеспајање свих оних ствари за које се мислило да су се раствориле у постмодернизму и постструктурализму: телос, аутор, вера, љубав, догма и много много више...“ (Предео Лазар Бојичић.)

ћемо да је управо то оно што је кључно за савремено искуство. Осећајност, неретко чак и наивна и једноставна, осећајност која се поново изграђује у савременом субјекту и преко њега уписује у текст, представља, између осталих концепата из домена метафизичког, једну страну савременог осећања света. Друга стране потиче из постмодерног искуства и представља знање стечено кроз постмодерну епоху, знање које на метафизичке и идеалистичке концепте гледа као на текстуалне производе који због своје текстуалне природе не могу бити повлашћени конструкти (Hutcheon 1996). Управо кроз обједињење овог знања са потребом за обнављањем стварности разређене постмодернистичким дискурзивним праксама савременост успоставља своје поетичке карактеристике и изграђује јединствен поетички систем, коме још увек недостаје права теоријска артикулација.

Мислим да светски културни и књижевни токови о којима је до сада било речи нису заобишли ни српску културу. Могло би се расправљати о истрајавању постмодернистичке поетике код наших савремених писаца (Петковић, Албахари, Бајац, Басара...) као једном од доминантних токова српске књижевности (фокусираност на метатекстуално, историјску метафикцију, опседнутост текста самим собом и сл.). Међутим, мислим да се у српској култури кроз неколико других токова надилази постмодернистичка поетика. Као што и наслов овог рада сугерише, ово надилажење покушају да представим у кроз драмски опус Милене Марковић, осврћући се и на њену поезију.

У досадашњим истраживањима поезије и драме Милене Марковић, приликом одабира методологије и смештања њеног дела у поетичке оквире, фокус проучавалаца је био на постдрамској и постмодернистичкој природи њених остварења (Копицл 2016, Јанков 2011). Један од разлога за то видим у недостатку књижевно-теоријског апарата који би био довољно прилагођен да истражи питања пост-постмодерне књижевности, поготово драмске књижевности. Иако се у потпуности слажем са тим да у драмским текстовима ове ауторке постоји значајан број елемената постдрамског, па и постмодерног дискурса и формалних средстава, покушају да у овом раду стваралаштво Милене Марковић представим као метамодернистичко. Користићу термин метамодернизам како бих описао поетичке одлике књижевности настале у периоду након постмодернизма. Такође, мислим да је за опус Милене Марковић адекватно говорити и о концепцијама нове искрености и нове перформативности, тако да ћу се у анализи осврнути и на ове већ поменуте појмове. Намера ми је да представим дело ове ауторке у све-

тлу метамодернистичких културних кретања и осветлим разлоге због којих сматрам да њене драме излазе из корпуса постмодернистичких и постдрамских текстова и полако почињу да формирају српску метамодернистичку драмску књижевност. У анализи ћу се преваходно ослонити на драме Брод за лутке, Шине, Наход Симеон и Павиљон. Покушаћу да представим целовиту слику драмског дискурса ове ауторке кроз испитивање одређених елемената ових драма, за које мислим да припадају метамодернизму, без усредсређивања на њихову засебну интерпретацију.

Ако се окренемо најважнијем питању метамодернизма о коме је у уводу било речи, конституцији нове осећајности (нове искрености) у свету у коме и даље истрајава постмодерна мисао о природи стварности као текста и о бескрају могућности тумачења тог текста, мислим да се у комплетном стваралаштву Милене Марковић, како у драми тако и у поезији, може говорити о реконституцији осећајности у свету после постмодернизма. Рекао бих да је питање личног и грађења те личности и њеног очувања пред светом пуним бесмисла централна окосница ових драмских текстова. Текст Милене Марковић инсистира на остварењу могућности остварења идентитета, за разлику од постмодернистичког дискурса који је окренут пре свега осветљавању текстуалне природе идентитета и, самим тим, и релативизације његове важности, будући да се идентитет тако приказује као текст међу текстовима, текст подједнаке важности као и било који други текст, текст који може имати бесконачан спектар једнако легитимних тумачења, текст који не може бити јединствен у мору других текстова којима је окружен и са којима се прожима. Идентитет исказан у овим драмама може бити флуидан, може бити еродираан налетима стварности пред којом је готово неодржив, може бити преломљен кроз призму различитих дискурса који се појављују у драмама, али је питање његовог садржаја неоспориво.

Ако за пример узмемо драму Шине, видећемо неке од типичних поступака ауторке који се могу уочити и у другим драмама, а чије корене можемо тражити у постмодернистичкој мисли или у постдрамској природи ових текстова. Пре свега, ако се обрати пажња на неке формалне поступке и семантичке импликације које овакви поступци имају, могу се уочити постмодернистички елементи у стваралаштву. Најочигледнији пример је дисеминација идентитета која долази кроз ауторкине Напомене на почетку текста, где даје сугестију режисеру:

„Jedna glumica mora da igra sve ženske uloge i uvek se zove Rupica.

Ona je prvo devojčica, zatim školski psiholog, zatim laka ženska, zatim zarobljenica u ratu, zatim medicinska sestra. U raju je zarobljenica. Glumac koji igra junaka ne može da igra druge likove.

Svi ostali likovi mogu da se kombinuju.“ (Marković 2014)

Rekao bih da je iz navedenog citata očigledna namera da se identitet predstavi kao nešto флуидно. Овај поступак коришћења истих глумаца за различите улоге би се у постмодернистичком читању могао представити као сугестија да је идентитет заправо неважна категорија, нешто променљиво, нешто што иста особа може променити или нешто што различити ликови могу делити, нешто што је јефтино и лако изменљиво, скуп неких текстуралних карактеристика из којег се може по потреби узимати, додавати и позајмљивати. Међутим, мислим да би овакво читање из неколико разлога било погрешно и неутемељено. Наиме, управо је променљивост/непроменљивост идентитета врло илустративан начин да се представи главна тема о којој комад покушава да говори – насиље, и то превасходно насиље над женама, што и сама ауторка говори у Напоменама: „[...] ovo je metafora o nasilju, pre svega prema Ženi.“ (Marković 2014). Обезличавањем женских ликова, а задржавањем јединственог глумца за лик Јунака, представља се однос у коме је свака жена иста и сваки од женских идентитета је сведен у односу према Јунаку на функцију – Рупица. Овакво обезвређивање могуће је само ако се тај идентитет представи као нешто врло лако променљиво и због тога неважно, а ако се Жена представи као биће са таквом флуидношћу идентитета, потенцира се могућност читања у коме је насиље над њом оправдано, или барем не представља значајан проблем. Међутим, да би такво обезвређивање идентитета било могуће, нужно је да идентитет пре тога има неку вредност и ту се враћамо на првобитну тезу. Идентитет је представљен као нешто што је целовито и важно (главни јунак је главни зато што је његово сопство непроменљиво и он је као непроменљив кључан за причу). Нецеловит идентитет оправдава, у контексту фикционалног света о коме је реч, обезвређивање јунакиња.

Сличан поступак, са мало другачијим последицама може се видети у драми Брод за лутке, у којој Малу Сестру, Алису, Снежану, Златокосу, Палчицу, Принцезу, Жену и Вештицу треба да игра иста глумица. Међутим, у комаду промена идентитета, са којом нужно следи и промена наратива у којој се тај идентитет остварује, представља кључ осликавања страшне судбине једног бића. Иако је јасно да је немогућност проналажења идентитета у оквиру текста *par excellence* карактеристика постмодерног дискурса, мислим да се кључна разлика, која и смешта ове текстове у домен метамо-

дерног, крије управо у томе што би постмодернистички текст био „заљубљен у себе“ и његов главни фокус би био на промени нарративног оквира и мењању текстуалних идентитета у различитим дискурсима, како би се свет и личност представили као неопипљиве и променљиве текстуалне структуре. Међутим, метамодерни текст прихвата ту неопипљивост и променљивост, али његово око није уперено у несталност света, већ у страхоту суочавања са таквим светом и последицама које то суочавање оставља на субјекат. Мислим да је најзахвалније читати Брод за лутке управо на овај начин. Иако техника изграђивања фикционалног света много дугује постмодернизму, дубинске поставке тог света не почивају на истим темељима. Свет није само текст који је могуће тумачити на безброј начина, што чини да основни задатак субјекта буде да растумачи тај текст или да нестане у том релативистичком хаосу, већ је основни изазов који лежи пред субјектом да, и знајући да је свет такав, не поклекне пред стихијом текста, већ оствари свој идентитет упркос нестабилности тог света. Рекао бих да је ово базична поставка фикционалног света драма Милене Марковић, које своја конкретна оспољења и конкретне проблематике ликовна добијају кроз проблематизацију појединих елемената тог света (насиље над женама, несрећна судбина жене, трагична контекстуализација инцеста у савременом свету...).

Употребимо сам термин страшна судбина, оклевајући да употребим термин трагична судбина; међутим, мислим да је о питању трагичности могуће говорити у контексту метамодерног, иако савремена теорија говори о немогућности трагичког у савременој драми. Будући да велики део метамодерности, како је представљају Вермојлен и Ван дер Акер, представља идеалистичка природа субјекта, слична романтизму (Vermeulen, Van den Akker, 2010), отвара се могућност за трагичко. Рекао бих да је за питање трагичког посебно плодносно тумачење драма Наход Симеон и Брод за лутке, у којима би било плодносно испитати могућност новог модела трагедије у савременом свету.

Као што је већ речено, суштина овог рада јесте да покаже да, иако драмски текст Милене Марковић много дугује постмодернизму, свет који овај текст осликава почива на новијим и другачијим базичним претпоставкама, на другачијој аксиоматици стварности. Мислим да је и сам језик ових дела један од елемената који, иако кокетирају са постмодернистичким изразом, у ствари представљају елемент новог начина доживљаја света.

Конкретно, мислим на фасцинацију разговорним дискурсом и представљање света кроз говор јунака који припада жаргонском

дискурсу савремене градске средине (Делач 2012). Постмодернизам је фасциниран поп артом, тривијалним жанровима, кичом, свакодневицом; уопште – представљањем неуметничких садржаја као да припадају уметничком дискурсу (Hutcheon 1996). Међутим, постмодернизам је опседнут брисањем границе између уметничког и неуметничког, „високе“ и „ниске“ уметности, а рекао бих да се ови текстови не могу читати на тај начин. Мислим да се у текстовима Милене Марковић изграђује аутентичан израз нискомиметског. Колоквијални дискурс не употребљава се да би се показала непостојање разлике између различитих дискурзивних пракси, већ се колоквијални дискурс употребљава зато што је након постмодерног искуства сувишно размишљати о прикладној форми, а органска форма је оно што се појављује из самог субјекта и представља оно што се конституише као једини могући израз. Не пише се овако зато да би се показала природа форме у уметности, већ је овако једино могуће писати. И ту се можемо вратити на појам нове искрености, о којем је било речи у раније у раду. Једино што преостаје после искуства постмодерног раслојавања свих значења је свесни и наивни (свесно наивни) повратак на елементе стварности и идентитета који ипак нису нестали, иако не услед недостатка труда постмодернизма. Нова искреност би тако у случају ових текстова било прихватање и превазилажење резигнираности постмодернистичког дискурса, који негира могућност одржања значења у плурализму и хиперпродукцији знакова и значења. Када кажем превазилажење, мислим на помирење са немогућношћу субјекта да се интелектуално избори са апатичном поставком света која је изграђена у постмодерној епохи и која доводи до свесног окретања осећајности, интимности и наивном⁶, искреном поверењу у вредност коју савремени субјекат има, као и у вредност остваривања тог субјекта кроз естетско обликовање. Рафинман који ово обликовање има разликује се и од модернизма, који је форми придавао изузетно велики значај, као и од постмодернизма, који је, опонашајући и пародирајући модернизам, минуциозно изграђивао форму да би је затим оголио и тим огољавањем демистификовао уметничко стварање. Нова форма је груба, нерафинирана, али управо та нерафинираност служи као јемац искрености. Ово је можда очигледније у поезији будући да је форма у поезији значајно упадљивија, али како је драма Милене Марковић умногоме обележена сонговима и низом сличности са поезијом (Јанков 2011), ово се види и у драмском тексту. Јунаци говоре како говоре зато што је то

6 Када у овом раду говорим о наивности, придев наиван покушавам да не употребљавам са значењем тривијалан, већ једноставан и искрен.

свет у коме живе, огољен и једноставан свет, али та једноставност не умањује тежину и озбиљност структура које у њему постоје.

Такође бих пажњу обратио и на питање фрагментарности, за које верујем да је једно од кључних за разумевање метамодерности ових текстова. Наиме, иако је и постмодернизам тежио фрагментарности, разлика која се овде може уочити је у томе што је постмодернистички дискурс приказивао фрагменте као део бесконачног сплета фрагмената којима се не може наслутити коначан облик (метафора бесконачне библиотеке). Међутим, рекао бих да је драмски текст са којим овде имамо посла фрагментаран, али његова фрагментарност не представља видљив део бесконачног, већ наговештава слутњу коначности. Оно што под овим подразумевам је да, иако повезивање сцена у драмама не мора нужно да прати каузални ток, или линеарност времена драмске радње, целина постоји и целина читаоцу текста постаје јасна иако је видео само неке фрагменте. Ако се вратимо драми Брод за лутке, читаоцу је јасно да затиче јунакињу у различитим периодима њеног живота иако се протичање времена не обележава на формалан начин, већ се сугерише одређеним мотивима – јунакиња из позиције детињства, у којој је млађа сестра у кревету, иде ка старости и свака фаза обележена је одређеним значењима и животним догађајима; међутим, догађаји су конструисани тако да читалац може да по завршетку читања декодира о чему је реч. Иако се сцена промени и промене се ликови без објашњења, читаоцу се нуде фрагменти коначне целине коју може да наслути. Та коначност, целовитост је оно што раздваја метамодернистички дискурс од постмодернистичког.

На крају, питање метамодернизма у српској књижевности остаће још дуго отворено. Покушао сам да овим радом направим прве кораке у проучавању метамодерног или пост-постмодерног или текста нове искрености у српској књижевности. За који год термин да се одлучимо, мислим да ће нас време кориговати када се у проучавању културе мало даље одмакне са проучавањем стваралаштва овог периода. Главни циљ овог огледа био је да покаже главне одлике онога што можемо препознати као метамодернистичко у књижевности на примеру једног од највећих савремених позоришних аутора чије дело још увек није добило анализу какву заслужује. Кроз приказивање односа постмодернистичке поетике са метамодернистичком, настојао сам да понудим читање текстова Милене Марковић као текстова који, иако имају заједничких карактеристика са постмодернистичком техником стварања, заправо почивају на другачијем устројству и осећању света.

Литература

1. Н. Делач. 2012. Феномен и функција псовки. Случај Павиљони Милене Марковић у Савремена проучавања језика и књижевности. Крагујевац: ФИЛУМ. Год. 4, књига 2
2. В. Копицл. Метајезик ишчашеног жанра: постдрамски текст Милене Марковић у **Књиженство: часопис за студије књижевности, рода и културе**, књ 6, бр 6
3. Lj. Pešikan Ljuštanović. 2010. *Bajka kao kulturni kod u Brodu za lutke Milene Marković*. MSC (39/2): 587–601.
4. Наџић, L. 1996. *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*. Novi Sad: Svetovi.
5. M. Marković. 2014. *Drame*. Beograd: Lom
6. M. Marković. 2014. *Pesme*. Beograd: Lom
7. N. Delač, B. Mitrović. 2013. *Destrukcija porodične zajednice. Slučaj Paviljoni Milene Marković u Od nauke do nastave*. Niš: Filozofski fakultet
8. S. R. Jankov. 2011. *Uloga poezije u post-teatru Milene Marković u Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. Novi Sad: Filozofski fakultet. Knjiga I
9. A. Kirby. 2006. *The Death of Postmodernism and Beyond in Philosophy Now* no. 58
10. T. Vermeulen, R. van den Akker. 2010 *Notes on metamodernism in Journal of Aesthetics & Culture*, 2:1
11. L. Hutcheon. 2002. *The Politics of Postmodernism*. New York/London: Routledge
12. M. Epstein. 1999. *Russian Postmodernism: New Perspectives on Post-Soviet Culture*. New York: Berghahn Books
13. M. Epstein. 1995. *The Origins and Meaning of Russian Postmodernism*. Washington D. C: The National Council for Soviet and East European Research
14. E. Gans. *The Post-millennial Age in Anthropeotics* no. 209
15. J. T. Nealon. 2012. *Post-Postmodernism: or, the cultural logic of just-in-time capitalism*. Stanford: Stanford University Press
16. D. F. Wallace 1993 *E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction in Review of Contemporary Fiction*, 13:2 p.151
17. R. Eshelman. 2001. *Performatism, or the End of Postmodernism in Anthropeotics* VI, no. 2

Велимир Младеновић¹

КАКО СУ ЖАН РИШАР БЛОК И ТРИСТАН ЦАРА ВИДЕЛИ ПРВИ КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПИСАЦА

I

Жан Ришар Блок

НА ПРВОМ КОНГРЕСУ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПИСАЦА²

Из недавно објављене рејорџаже Ж. Р Блока о њујуу у Југославију, дајемо исечак посвећен првом Конгресу југословенских писаца на коме је аутор присуствовао представљајући француске писце. Овај конгрес био је одржан крајем новембра прошле године.³

Од прве конференције на овом првом Конгресу југословенских писаца, учавам велике разлике у односу на први Конгрес совјетских писаца коме сам присуствовао 1943. године у Москви, заједно са Арагоном, Мусинаком, Фревиллом и другима.

Године 1943. совјетски режим већ је седамнаест година био на власти. Тај конгрес у Москви био је конгрес рекапитулације, рашчишћавања и сумирања. „Ево шта смо урадили током ових седамнаест година, погледајте наше успехе, пројекте, наше недостатке, грешке.“

1 Превод са француског, коментари и приређивање

2 **Први конгрес југословенских писаца** одржан је од 17. до 19. новембра 1946. године. Удружење књижевника Србије одредило је за своје заступнике на Конгресу четрдесет делегата, толико је одређено и у Загребу. Словенија је послала двадесет и пет, Босна и Херцеговина девет, Војводина шест, Македонија шест, док је Црна Гора послала три делегата. Конгрес је у име иницијативног Одбора отворио Јован Поповић, потпредседник Удружења књижевника Србије. На конгресу су учествовали и представници страних удружења писаца. У име Француске окупљене је поздравио Тристан Цара, а касније му се на Конгресу придружио и Жан Ришар Блок. У свом говору Ришар је рекао да се сећа Конгреса писаца у Москви из 1934. године.

3 Овај текст (*Au premier Congrès des écrivains yougoslaves*) објављен је у француском недељнику **Француска писма** (*Les lettres françaises*) **17. јануара 1947. године, у броју 143**. Француска писма су књижевни и уметнички часопис који је настао 1942. године у окупираној Француској. Основали су га Жак Декур (Jacques Decour) и Жан Полан (Jean Paulhan). Током рата за овај часопис писали су Франсоа Моријак (François Mauriac), Тома Едит (Thomas Edith), Клод Морган (Claude Morgan). Од 1953. до 1972. уредник овог часописа био је Луј Арагон (Louis Aragon). Француска писма излазе и данас на свака три месеца. Права на превод добијена су 21. априла 2017. године од тестаментарног наследника дела Луја Арагона, Жан Ристата (Jean Ristat), садашњег уредника овог часописа.

Године 1946. основана је Народна Федеративна Република Југославија. Као и у прошлости, имала је само пет година партизански покрет, пет година војних борби, генијалну политику и дипломатију. Требало је само годину дана да нова држава успостави мир, ред и администрацију у опустошеној земљи. Југославија је позвала своје писце да апелују на попис својих снага у том домену.

Узбудљив приказ! Све треба створити, на свему треба радити, на почетку смо свега. Ти писци, скоро сви, заменили су митраљез пером. Једни су робени на неким местима на Егејском мору које је грчко и православно. Ови други на католичким границама и у германској Коруски. Неки долазе из Истре, из Сплита и Задра и италијански су говорили као други страни језик. Ови други из Хрватске и Славоније (чак и сам Тито) говорили су немачки као други страни језик. Писци из Војводине долазили су из краја који је вековима потчињен и говорили су мађарски, као што су и Бошњаци, Херцеговци, пре него су прешли под аустријску доминацију, морали да преживе турски јарам током векова.

Свима њима Тито је рекао: „Видите ли изазове које Република има пред собом? Ви, југословенски писци, како ћете одговорити на заједничке потребе? Који део у овом заједничком послу ћете преузети? И како ћете се сами заузети за то?“

Први конгрес совјетских писаца, онај у Москви, одржан пре дванаест година, обележен је великим народним учешћем. Совјетски народ, у целини, кроз глас колхоза, индустријских радника, железничара, marinaца, одао је признање писцима који су одржали тај конгрес, а било их је шест стотина, Горком који је њиме председавао, у сенци Мајаковског, Александру Блоку и Јесењину, који лебде над њим.

Делегације се нису ограничавале похвалама. Седamnaest година искуства су имали да се упознају са совјетским „корисницима“, као и са тиме шта су књиге и позоришне представе тих писаца њима донеле. Овај конгрес усудио се да искаже неколико тешких истина, изречених са великим ентузијазмом који руски народ зна да уложи у дебате такве врсте.

Нећу умрети задовољан ако не доживим дан када ће на исти начин делегације наших поштара, железничара, електричара, металурга, marinaца и сељака доћи да нас критикују на неком од наших конгреса писаца и да нам снажно и – пријатељски изразе жеље народног читаоца.

Писао сам пре овог задњег рата да, по мом мишљењу, један Жироду не би изгубио ништа од својих високих квалитета по којима

је препознатљив и који би добро поједноставили задовољства која умањују његову вредност, ако би се развила навика да гледамо писце како учествују у слободним дискусијама о својим књигама у „клубовима читалаца“.

Како једно велико искушење Горком и Алексеју Толстоју није сметало да се потчине, тако и Мајаковском, једном Блоку стоји да читају своје песме на митинзима.

Природно, овај Конгрес у Београду нуди један сасвим други дојам. То је иницијални конгрес. Није било учешћа публике на Конгресу. Уосталом, југословенска књижевност још увек је подељена на шест или седам регионалних књижевности које међусобно немају много контаката. То је због етничке и културне разноликости у Југославији, којој она дугује неједнак развој.

Слична по томе СССР-у, који се простире од обода Средњег истока до Таџикистана у западном делу, префињен због Лењинграда или Одесе, Југославија смешта средњовековна патријархална села и високо индустријализоване регије једне поред других.

Идеолошки сукоби, проблеми везани за антиклерикализам о коме пише Мирослав Крлежа у Загребу, у капиталистичкој и индустријализованој метрополи, немају ништа заједничко са песмама које пева један пастир каменитих предела Илирије, на којима чува своје стадо, у оквиру једног краја који више личи на Одисејев крај него на крај трустова.

Ови контрасти су за југословенску књижевност извор проблема, али и јемство за богатство.

II

ИНТЕРВЈУ ТРИСТАНА ЦАРЕ КРОЗ БАЛКАН⁴

Као ошћиравник културних послова, Тристан Цара је ујраво завршио сесрију конференција о француској књижевности везаној за њокрећ ошћора у Југославији, Румунији, Мађарској и Чехословачкој. Као шћо је било и са Жаном Ришаром Блоком, љредставником француске књижевности на Конјресу југословенских љисаца, сасвим је љприродно да о шћом Конјресу и земљи у којој се одржавао најљре љовори Тристан Цара.

Југославија

⁴ Овај текст (*A travers les Balkans*) објављен је у француском недељнику Француска писма (*Les lettres françaises*) 31. јануара 1947. године, у броју 145. У овом интервјуу Тристан Цара говори о Југославији, Румунији и Мађарској. За *Mons Aureus* превели смо само први део интервјуа који се односи на Југославију.

Садашњу Југославију чини шест аутономних република и Конгрес писаца ми је дао прилику да констатујем да су сукоби између тих нација, који су били учестали пре рата, направили места за један колективни национални и конструктивни дух који је до тада био непознат у тој земљи.

Да ли можете да нам кажете нешто о актуелним проблемима који се јављају пред југословенске јисце?

Према истраживањима њиховог Конгреса, главни проблем јесте да се створи један културни миље и да се широке масе позову да што више активно учествују у вођењу земље. Али они поред тога имају да реше један други проблем, јер је један велики број интелектуалаца био убијен од стране Немаца и већина писаца морала је да заузме место у политичком или војном животу земље. Сада се ради на томе да се они врате својим активностима.

Да ли је у тој земљи књижевности цензурирана?

У свим балканским земљама које сам посетио проблем који се поставља у култури представљен је према важности: прехранити се, обући се и живети рационално, то заправо значи прећи из једне рудиментарне културе у популарну модерну културу. Култура није једна некохерентна гомила знања, као што нам показује скрашњи пример из Немачке, неспособне да се осигура и да не буде одсечна даска изглеризму. Да би била добра, култура мора бити у функцији друштва, оријентисана на човекову слободу. Југославија схвата да целокупност појава које се крећу од вероисповести до уметности преко уверења и обичаја чини саставни део новог друштва који она има намеру да изгради. Наравно, подразумева се да књижевност, као и наука, ужива велику слободу у целом културном покрету који има чисто народно обелжје.

Француска култура је пре рата имала великој утицаја у Југославији. Да ли је још увек тако?

Да, сликарство је још увек под утицајем Париске школе, али треба рећи да је француски културни утицај много мањи него раније. Наше књиге и часописи не долазе тамо редовно. Међутим, разговори којима сам могао да присуствујем показују да су се две владе ангажовале по том питању. С друге стране, Универзитетска библиотека у Београду је, на пример, имала велики фонд са француским књигама које су Немци по одласку запалили. Енглези су по ослобођењу напунили библиотеку научним књигама, што објашњава између осталог и да је у гимназијама број ученика који бирају француски језик као страни пао на 35%, док остатак припада енглеском. Неки од њих су сачували велике симпатије везане за француску културу, за револуционарну традицију наше земље и

влада велика заинтересованост за нашу напредну савремену књижевност.

Могао сам да констатујем, како у Београду тако и у Скопљу, у Македонији, и да приметим током једне конференције посвећене коренима наше савремене поезије, да људи, упркос одуству културних веза са Француском, већ познају Арагонове, Елијарове, Касуове и Мусинакове песме које сам ја понео са собом да им читам.

Мирко Јаковљевић

КЊИЖЕВНОСТ И ЕКОЛОГИЈА

(Прилог анализи јавног дискурса у контексту Црне Горе као еколошке државе)

Веза књижевности и стварности је нераскидива. Она је видљива а опет невидљива, саткана од ауторових животних, осећајних нити пренесених на папир. И то је тако још од проналаска штампарске пресе па до данашњих дана. Питање очувања животне средине, а самим тим и развој еколошке свести, видљиво је и у књижевности у Црној Гори. Свесно или пак несвесно, тек, аутори са тих простора описују природу која се једноставно издваја од осталог крајолика балканског простора. Море, камен, шумска прострaнства, столетни градови и тргови инспиришу ауторе у свим периодима у којима су писали. Надахнућа су, можда, долазила и из вечне борбе људи са тих простора да у суровим условима преживљавања опстају, а с друге стране, и из саме тежње за слободом у окружењу које је, како се и испоставило, нестабилно и несигурно за живот у сваком смислу. Комад плавог неба, грумен соли, парче пршуте, сира и скорупа – као препознатљива обележја поднебља, скупа са традиционалним моралним вредностима и изузетном категоријом *чојсџива* – испевани су у стиховима и исписани у романима и причама.

Никола I Петровић Његош у песми *Искрице о човеку* поручује :

[...] Када крилом њо бисџру језеру

При њолеџу дирне ласџавица,

Тихе воде смрси њовршину,

Таласића начини сџоџину,

Те се један бори са друџијем,

Тако ми се узмуђује душа...

(Никола I Петровић Његош, 2009: 27)

Песничка слика дочарала је каква је душа ратника црногорскога пред бој, пред одлучујући поход у победу или пораз. Искрен попут ластавице, а упоран попут морских таласа. И још пева у песми *На њом среџном њоложају*:

[...] Као лабуг кад ишеџа

Из језера на ливаду,

Ил' краљица мајским јујром
 У зеленом своје сјаду,
 Е шако се, шапка куло,
 На шом срејном шоложају
 Гледаш, шаман онће ће се
 Два шросшора веља сјају.
 (Никола I Петровић Његош, 2009: 37)

И ту се види каква је од „бога“ природа на просторима и ондашње и данашње Црне Горе – богата нетакнутим језерима и прошарана травнатим, зеленим пашњацима и ливадама. Песникова очараност природном лепотом Црне Горе посебно се види и у песми Сећаш ли се:

[...] Сећаш ли се оне шаре
 Којом Ловћен шром замеће,
 И лахора који лишћем
 Њеовијех шора шеће?...
 (Никола I Петровић Његош, 2009: 45)

Скадарско језеро, Зета, али и соко птица... увек су инспирација за песнике, а Његош каже:

[...] Тад ми очи засузише
 Ухваши ме мрак и шама
 Трже из њих бисшра вода
 Ка с извора да је сама
 У два млаза к земљи шада
 Међу шоре ше се сшаче,
 Док Језеро Скадарско се
 Од шших мојих суза заче.
 [...] Изнад Зеше очи моје
 Нешресшано сузе лише
 А шприрода сачува их
 Као бисер у кушију,
 Да се изван дивне Зеше
 Моје сузе не шролију...
 (Никола I Петровић Његош, 2009: 58)
 На руку сив ми соко бијаше,
 Са моја длана хљеба ијаше,
 По крилима ја ша миловаш лако [...]
 (Никола I Петровић Његош, 2009: 60)

Црногорци о Ловћену вековима са посебним пијететом и патриотским поносом говоре. Петар Петровић Његош пева Ловћену:

*Удар ірома хиљадни' вјекова
У њедра си своја сасијао
Ка̂ гјевојка даровне јабуке.*

О незаборавном погледу са Ловћена Његош каже: „Одатле се види даље и више. Помјере се међе људске и временске. Свијет се отвори као књига“. Записано је да су и последње Његошеве речи, пред смрт, биле: „Ево ме на ждријелу вјечног дома... Копајте ме на Ловћен!“ (Радојичић, 1996: 204).

Радмила Војводић у драми *Принцеза Ксенија од Црне Горе (Из инаничка њујованка дома Петровића)* преноси размишљања црногорске принцезе у француском изгнанству док прилази орману, као олтару „[...] С пуно сам љубави и солидном вјештином правила те фотографије. Цетиње, Иванова корита, Ријека, Вир, Скадарско језеро, Бар, Улцињ... **Дивна пазаришта...! Мириси опојни...** Имам ћилибар свјетла, кад се облак једном нагнуо на Ловћен. Ухватила сам га! Има онда једна кућа с малим **цардином**, врата су отворена да можеш портиком да ућеш... има морских вила, јарболи с вјетром колико у замах... велике трпезе и познатог и непознатог лика... моји драги, родитељски дом у светковине... Ту су ти све преше и све нужде ове принцезе невољнице. Њено голо парче љеба овђе у туђину... Ништа ми више не треба! Никакав бољи караван од тога ја не желим... Црна Гора, Цетиње, ће бијеше то под капу небеску? Под коју звијезду? Ево их ту. Са мнош! Не, преварила сам вас, мало ваздуха ми не би било наодмет“ (Војводић, 1995: 28).

Вук Стефановић Караџић пише: „Ваздух је у Црној Гори врло здрав; а клима је сасма различита. У нахији Катунској готово је свуда дивљачно и бива јака зима (по Ловћену, који нахију ову раздваја од приморја, стоји снијег до по љета, а по јамама и доловима нигда и не копни), а у Црмници и по њекојим мјестима нахије Ријечке и Љешанске, особито око језера, тако је жупно, као и у приморју: онда бива вино, каквога у нахијем крајевима нема, расту смокве и шипци, а и маслине би могле бити, кад би се око њих порадило. И у Бјелопавлићима је доста жупно, али се Црмница како у том, тако и с многијем изворима и поточићима одликује од остале Црне Горе (Вук С. Караџић, 1972: 135).

Милован Ђилас у роману *Бесудна земља* пише: „Издиг у планину, међутим, остане неокрњене љепоте у сјећању. Планина примакне човјека себи, па небу, па човјеку... Небеса намећу и оста-

вљају питања: ко смо? откуд? куда? Гђе су почеци у времену и простору? [...] Љепота планине није само у чистом ваздуху и леденим бисер-водама које изнутра испирају тијело... [...]

[...] „Бјеласица је особита по томе што се истурила травом и водом до у врх својих највиших висова, сва од облина и широких платна. Она је топла у својој студи и питома у врлетности. Њен ваздух је хладан као на глечерским висовима, а сунце врело као у жупским долинама – под небом цвјетњак као планинско пасиште и одмориште (Ракочевић, Булатовић, 2014: 52).

Тилас такође пише: „Увијек жалим за планином, за њеном снагом и чистотом, и за непрегледном љепотом с њених врхова, као се у боји за бојом подастире све док не потоне у **плавичасту** измаглицу. Планина ми је пробудила многа нова сазнања и слутње.“ (Ракочевић, Булатовић, 2014: 56).

И књижевник и један од зачетника црногорске књижевне критике Божо Булатовић у приповеци *Свекрва* пише о природним лепотама Црне Горе. „На Пржишту, као велика Шубара: букве, јеле, борови, јасенови, јавори, смреке... Од сланог мора вјетар иде преко Лутова, па преко Липова, до изнад куће у Кипровини. Југо иде са облацима препуним веље кише, али проспе воде гдје је казао бог... Од куће ка брдима, али ипак ближе кући бијаше бор. Њега је бог казнио! Грмљавина, муња – од врха па до земље – рупчага, дубока бразготина! Он стоји и дуго ће трајати, а на њему – нити зелени, нити суви, жути лист! (Ракочевић, Булатовић, 2014: 71).

Црну Гору карактеришу планине, пашњаци и бистре реке, богате каменом. Камен је описан у бројним причама, али је један заузео посебно место, управо у Булатовићевом књижевном остварењу. То је камен убојтак. „Није ни облутак, ни излизани кречњак. Није ни крхак, већ стамен, тврд. Не дај боже да га неко на зуб проба... По правилу је црвен, понекад и са пјегицама од воденог биља. Гладак је, избрушен у плочице, налик на медаљоне. Дјеца са њим радо започињу игру ‚пловкање‘. [...] Убојтак има натприродну моћ...“ (Ракочевић, Булатовић, 2014: 83).

О тајнама камена писао је и Радован Зоговић. У песми *Инструкција маслини* каже: „Жилама за камен! За сув, подловћенски камен опак, на самом споју висова увис и висова наопачке. Изубијано, скрутнуто коријење испреплети и закопај, покучи прсте, раскљуни и закљуни као мачке... У сами камен! У завичајне, од мора слане љуте коре бушачем коријена, хиљаду и једном радном жиљом!“ (Вуковић, Берански трагови, 2012: 29).

Ипак, потпуни утисак је када се у целини ишчитају стихови Радована Зоговића и спозна шта „говори“ *Инструкција маслини*:

Жилама за камен! За сив, подловћенски камен ојак
 на самом сјоју висова увис и висова наојачке.
 Изубијано, скрућинућо коријење исјрејлејти и закојај,
 покучи јрсије, раскљуну и закљуну као мачке.
 У сами камен! У завичајне, од мора слане љуће коре
 бушацем коријена, хиљаду и једном радном жилом!
 И сваку израчвај у клијешће, наивичи и набруси као борер,
 породујуј, секунд по секунд, једва видљиво живо шило!
 И појај. У поклине поћи. Принеси борере кишној осји
 по камену. И сјежи клијешћима жила – мељи појити.
 Појити брашна. И не набеи ли дамар воде, знојем појити
 и скаши брашно, храни се каменом – камен једи!
 И појтај камен. Камено-пољаном и сланом појтавом своју кожу
 појтави, осиви, окори, накрвај. Камен једи!
 Вриједи – за шкољке цвјећова, поћу морске, за листи дожд,
 за кати маслинки, с поћељкама кати – да, вриједи!
 Мириши, с појреке, на камен појучен каменом који порска,
 мириши, у киши зимској, на мемлу и мамурлук као пољан.
 Појити се од жеје – нек листи повој, шито појити, буде хрскав,
 и оздо сивозелен, а озго и зелен и науљан.
 И поцеле цвјећова – у зрак, низ вјећар поцеле, да на маље
 накуће земље и саспо на криш, у шкраје издубен и изребен.
 И појитом мрежом сјенке, к вечери, шито касније по све даље,
 хвајтај сјенку земље. И навуци је, у подне, око себе.
 Вриједи! Макар хлад под пообом не појтао чак ни пороскоји,
 макар жиле, макар коријен био и поморен и изпољен –
 вриједи – за полас порања, шкољке цвјећова, за листи појити,
 за виске маслинки, зелене, модре – кристал с пољем!
 А појреба ли, испошујуј се до у рачве. Буду седра,
 буду расјита, сјојећа мрежа од рудаче и оксида.
 Испошујуј се – да найерене понемајичке појичке вјећра,
 помашујући кроз појитине, не свале појод зида!
 А кад уз море, скрћени бесконачно, појитискивани с поја појом,
 појазни, црни, космајти, најрајају нилски коњи
 пошала, и поразнећи ноздре, поискајући се, зајахују један појити,
 зајлускују – да се разједеш у соли и у поноћи, –
 Ти се укрупти, по се найрејни, изувјај се у порсман
 и изној се пољем, изној се од жила по до појичка.
 Вриједи – за поћ једну, поћ пошчекивања, кад по се, иза брда,
 свјећоник, порајајући се, час јавља, а час појичка.
 Вриједи – да бар једном, кад мрак обезличи, појжива појно, –
 побару над свијећом, шито жар разјече појичка, будеш: своји.

*Вриједи – за цијла тѝри цвијетѝа, за тѝри кайљице уља с ојном;
Вриједи – да се, усѝравно, ѝростѝо сѝоју!*

Књижевни критичари сагласни су да је роман *Невидбој* Риста Ратковића један од првих, ако не и први савремени роман у Црној Гори. У том роману Ратковић описује како реагује Обрад, један од јунака, на упозорење шапатам да му нема више главе и да су „они“ наговорени да га убију: „Обрад погледа око себе. Цијела величанствена природа затвараше се око њега, као крлетка, без иједног излаза. Куда би год пошао, изгубио би главу и од самог неба, које се већ спустило и хара по цијелом пространству својим огромним бичевима“. Такође, у истој књизи у одломку *Раја* Ратковић описује: „[...] мјесец изађе из села, и упути се у поља, житом тамно жута. Са десна, мало удаљена шума, пуна мрачног зеленила. Цвијеће по ливадама сања. Свуда полегли мириси траве и лишћа. И мириси спавају, али их на сваком кораку будиш. Из даљине, пред њима, хуји ријека. То хујање бјеше познато Васку, као сестрин глас. Хујање Лима, то је цијело његово детињство...“

Последњих година појављују се текстови који ауторски оригиналним језиком и стилном пишу о простору који данас обухвата еколошка држава Црна Гора. Милета Продановић, један од књижевника инспирисаних лепотама Бокоаторског залива, пише: „Планине обрасле четинарима и макијом твориле су високи зид изнад мора, а испред њих, на невеликим заравњеним платоима, биле су начичкане камене куће чији су мрки кровови провиривали из сребрних крошњи маслина и торњеви окружени чемпресима и дрволиким цвастима агава“ (Продановић, 2013: 23).

Као песник, Божо Булатовић у стиховима посвећеним синовима под називом *Црнојорци* каже: „Камени вали изнад неба, **плитка** земља, **дубока** мора, више уста него хљеба: постојбина Црна Гора“.

Песник за децу из Берана Велимир Ралевић стиховима у пемси *Созина* истиче предности изградње бржих саобраћајница које повезују и које ће повезати еколошку државу Црну Гору са земљама у региону.

*Некада сам с деда Тозом,
ѝуѝовао у Бар возом,
сад уз сендвич и уз ђус,
корисѝимо бус.
Нови тѝунел ѝа се сѝиже,
и на тѝом ѝробѝѝку,
И Бар су и море ближе,*

Сви су на добитику.
Слушао сам мнозину,
Како хвали Созину,
Цару Бару сад сви иду,
Тиду лиду диду.
(Ралевић, 2014: 11)

Анализа дискурса

Књижевноуметнички стил је препознатљив у ауторским текстовима. Стилске фигуре: компарације, метафоре, епитети, персонификације налазе се и у прозним и у поетским текстовима: као лабуд, узмућује душа, зелено стадо, мириси ојојни, каја небеска, бисер-вода, тојла у својој стиуди и иштиома у врлејности, илтика земља и дубока мора (контраст), илавичаста измалица, бразиошина, жилама за камен, дамар воде, шкољке цвјетова, ичеле цвјетова, цвијеће сања, хуји ријека, камени вали.

Лирски дискурс показује да уметнички текстови посвећени екологији имају за циљ да читаоци интимније доживе природу. Описи река, планина, језера, мора, ситног и крупног растиња, цвјета, птица, једном речју – биљног и животињског света уклапају се у еколошки дискурс и препоруке и програмске садржаје институција које се баве заштитом животне средине. Неке од реченица, на пример: „Љепота планине није само у чистом ваздуху и леденим бисер-водама које изнутра испирају тијело..“; „Планина ми је пробудила многа нова сазнања и слутње“; „Цвијеће по ливадама сања“; „Свуда полегли мириси траве и лишћа“; „И мириси спавају, али их на сваком кораку будиш.“ – могле би бити и посебни специјални чланови неког правилника који уређује заштиту животне средине, јер упућују читаоце на буђење чула којима би се осетила природа. Лирски дискурс препознаје се и у сликама и мотивима као што су: мајско јутро, зелено стадо, танкаула, бистра вода...

С обзиром на то да су узети у обзир уметнички текстови из различитих књижевних врста и жанрова, као и из различитих временских епоха, у неким доминира савремени дискурс, а у оним старијим, као и у оним који се баве темама из далеке прошлости, заступљени су архаизми: онђе, ће, љеб, овђе, нијда, ћекојим, мноијејем, мнозина, веље.

Учесталим топонимима се ствара утисак непосредности. Уочили смо следеће топониме: Црна Гора, Ловћен, Скадарско језеро, Зејна, Цейиње, Иванова кориџа, ријека, вир, језеро, ливада, Бар, Улицњ, Црмница, Ријечка нахија, Љешанска нахија, Бјелоавлићи, Лујово, Лийово,

Кијровина, Лим, Созина. Занимљив је топоним *кијровина* јер је то заправо фитоним.

Еколошки дискурс заступљен је у стиховима кроз слике и мотиве као што су: *бистјоро језеро, њаласићи, језеро, ливада.*

Њиме се шири афективна скала читалаца. Колики је утицај таквог дискурса, може се закључити ако се у обзир узме да се под афектом подразумева „ментална функција коју чине осећања, емоције, мотивација, темперамент. Савремени теоретичари у психологији, а и у анализи дискурса, сматрају да не постоји засебно стање афекта, већ само афективни или осећајни аспект једног когнитивног стања или процеса. У свакодневной конверзацији се ова реч користи да означи нарочит случај реакције на неки предмет или идеју“ (Савић, 1993: 153)

ЛИТЕРАТУРА:

1. 1. Никола I Петровић Његош, (2009). *Раји црногорски*, Загреб: Национална заједница Црногораца Хрватске, Матица црногорска
2. 2. Радојичић, Б. (1996). *Географија Црне Горе, природна основа*, Никшић: **Унирекс**
3. 3. Војводић, Р. (1995). *Принцеза Ксенија од Црне Горе*, Цетиње: **Графос**
4. 4. Вук Стефановић Караџић, (1972). *О Црној Гори, разни сјиси*, Београд: ИП **Просвета**
5. 5. Савић Свенка, *Дискурс анализа*. (1993). Нови Сад: Филозофски факултет
6. 6. Ралевић, В. (2014). *Кроз живи јуришај*, Бијело Поље: **Пегаз**
7. 7. Ракочевић, Б. Булатовић, Д. (2014). *Тарске стјруне, Зборник њисаца мојковачкој крај*, Подгорица: издавач Драгољуб Булатовић
8. 8. Булатовић, М. (1996). *Црна Гора еколошка држава*. Подгорица: **Унирекс**
9. 9. Продановић, М. (2013). *Аркадија*, Београд: **Архипелаг**
10. 10. Вуковић М. Б. (2012). *Берански њрајови, анђологија*, Беране: ЈУ Центар за културу Беране, *Токови*

Снежана Цветковић

ПОРТРЕТ МОМЧИЛА ЂОРГОВИЋА, НОВИНАРА, КЊИЖЕВНИКА И ПУБЛИЦИСТЕ

(Живот у Србији као тужна комедија)

Књига Момчила Ђорговића *Трагедија једног народа – Шта људе у Србији наџни да раде љроћив себе* представља јединствену појаву у српској есејистичкој литератури новијег доба. Четири издања ове књиге у релативно кратком временском периоду, и пето које је у штампи, говоре нам о пробуђеној потреби шире читалачке публике за упознавањем недовољно познатих личности и догађаја, како из наше савремене, тако и историје новог века, о којима њен аутор пише трезвено и аналитички, једноставним, а ученим стилем. У својој првој књизи *Верник и јеретик*, која је такође изазвала велику пажњу јавности, Момчило Ђорговић је објавио разговоре са Милованом Ђиласом, југословенским дисидентом узбудљиве политичке судбине. Роман *Српски валцер, као и наредна књига Усион и љад Тићове Југославије и Ранковића на Брионима – љолићички љућојис у љридесетѝ драматских слика* откривају ауторову способност изражавања у различитим стилевима писања. Представљање књиге *Трагедија једног народа – Шта људе у Србији наџни да раде љроћив себе* у смедеревском музеју мотивисало нас је да делу Момчила Ђорговића посветимо пуну пажњу. Мотив више за то јесте да је у Смедерево дошао у циљу истраживања живота и дела рођеног Смедеревца, Милана Јовановића Стојимировића, значајне личности политичке и културне историје Југославије током друге трећине прошлог века, такође неправедно запостављене, чије дело још увек није довољно познато широј јавности, а о коме Ђорговић намерава да пише у другом тому књиге *Трагедија једног народа*.

Момчило Ђорговић је по образовању филозоф, професионално новинар, и то златног доба Југославије седамдесетих, кризе осамдесетих и коначно сведок њеног распада деведесетих година, књижевник и публициста.¹

¹ Писао је на Трећем и Другом програму Радио Београда (1973–1979). Био је новинар у Борби (1979–1981, 1992–1994), дописник загребачког недељника Данас (1981–1986), и уредник Недељне Борбе (1981–1992), за чије је уређивање награђен „Златном плакетом“ ове новинарске куће. Са Славком Ђурувијом је био оснивач недељника Телеграф (1994–1996), затим дневних

Добро упућен у политичку и културну историју Југославије после Другог светског рата, био је њихов аналитичар и критичар, који се најпотпуније изражава у форми есеја. У тражењу одговора на многа проблемска питања која оптерећују савремено српско друштво и деценијама уназад успоравају његов напредак, било му је неопходно познавање историје Србије 19. века, да би се његова интересовања искристалисала на примерима значајних личности које су скрајнуте са магистралних на маргиналне токове историје, било током живота или након смрти.

Велику пажњу јавности привукла је његова књига разговора са политичарем Милованом Ђиласом *Верник и јеретик*, којом га је вратио у јавност.²

Као романописца упознали смо га у његовом књижевном првенцу, Српском валцеру,³ који нам је открио свестрано образованог и информисаног аутора који снагом виртуоза окретно води игру речима кроз узбудљиве историјске догађаје, на пресеку 2007. и 1868. године.

На почетку овог романа доминира атмосфера Америке, земље у којој живе људи практичног духа. Откривамо њихов однос према Србији, малој држави на Балкану, у којој су на самом почетку 21. века, пуцњи у премијера немилосрдно прекинули снове њених становника. Затим нас аутор окретно враћа Београду у доба кнеза Михаила Обреновића. Оживљавају ликови Анке Обреновић, њене кћери Катарине, Бењамина Калаја, Миливоја Блазнавца, Матије Бана, Антонија Орешковића. Наде у блиставу будућност града на ушћу реке Саве у Дунав, планови о изградњи палата и уређивању паркова и тада су трагично били прекинути пуцњима у Кошутњаку 1868. године. У роману се прешлићу и играју историја и култура, прошлост и садашњост, дескриптивни пасажии, љубав и еротика. Ауторов стил писања је узбудљив и поетичан, аутентичне композиције, утемељен на бројним мемоарима сведока ове епохе који су ауторски дубоко проживљени.

Ново читалачко узбуђење стигло је са политичким путописом у тридесет драматских слика *Успон и пад Титоше Југославије и Ранковића на Бриониима*.⁴ Веома је јак утисак да је Момчило Ђорговић

новина Дневни телеграф, главни и одговорни уредник Телеграфа, те власник и директор и главни и одговорни уредник Недељног телеграфа (1996–2009).

М. Ђорговић, *East of West, West of East / Reports from the storm of Serbian politics*, Beograd 2007. Више видети на сајту аутора: www.momcilodjorgovic.com

2 М. Ђорговић, *Верник и јеретик*, књига разговора са Милованом Ђиласом, Београд 1989.

3 М. Ђорговић, *Srpski valcer*, Beograd 2010.

4 М. Ђорговић, *Uspion i pad Titove Jugoslavije i Rankovića na Brionima, politički putopis u trideset dramskih slika*, Beograd, 2013.

живео Југославију, и да ју је заиста доживео. Фасцинантна је моћ имагинације, захваљујући којој су пред нама позоришни, зашто не, и филмски кадрови, описаних догађаја. Мењала се историја Југославије, политичаре упознајемо као људе у бури времена, рас-трзаних погрешним одлукама, интригама, људским слабостима, превртљивостима. Историја коју не познајемо довољно, коју смо брзо занемарили, управо због брзих и бурних промена којима смо у континуитету изложени. Ђорговић нас врло живо и пластично враћа у епоху Јосипа Броза Тита, непрестано тежећи ка томе „да знамо како смо постали ово што данас јесмо“. Надајмо се да ћемо у скорој будућности имати прилике да ово дело гледамо на некој од српских позоришних сцена, јер оно то заиста заслужује.

Од краја 2012. године до данас, у београдском дневнику „Данас“, у *Недељном додатку* ових новина, Ђорговић је под називом *Зраке из садашњости* објавио низ текстова у којима је анализирао и тумачио људе и догађаје који су имали утицаја на нашу друштвену свест у деветнаестом и двадесетом веку.

Први у серији ових текстова написао је о новинару и књижевнику Пери Тодоровићу, чије га је чувено дело *Огледало, зраке из прошлости* подстакло да, уз промењену оптику, своје прилоге наслови као *Зраке из садашњости*. Можемо казати да су речи које је о Пери Тодоровићу написала историчарка Латинка Перовић: „Пустим надама супротставиће опору збиљу и лековиту тврду истину“⁵ надахнуле и текстове Момчила Ђорговића. Темелј низа текстова који су уследили био је у непознатим, или недовољно познатим, мемоарима и дневничким белешкама знаменитих људи, сведока епохе, који су нам откривали неке нове и другачије истине. Путеве којима је Србија могла да иде, а ипак се то није догодило.

Допуњени и нешто измењени ови текстови су се ујединили у књизи: *Трагедија једног народа – Шћа људе у Србији напони да раде ѝрошћив себе*.⁶ Наслов ове књиге инспирисан је делом Бранислава Нушића *Девећстийейнаестиа – ѝтрагедија једног народа*. У есеју о Браниславу Нушићу, под насловом „Комедиограф је написао и једну црну књигу“, записао је: „Како време одмиче, Нушић се претвара у трагичара, његов смех рони сузе над трагедијом једног народа.“⁷

Момчило Ђорговић у *Трагедији једног народа*, кроз шездесет и шест медаљона, портрета, пише о књижевницима, политичарима, уметницима, историчарима, који су оставили дубок траг у време-

5 Л. Перовић, *Пера Тодоровић*, Београд, 1983, 50.

6 М. Ђорговић, *Трагедија једног народа – Шћа људе у Србији напони да раде ѝрошћив себе*, Београд, 2016.

7 М. Ђорговић, *Наведено дело*, 87.

ну у коме су живели, својим делањем утицали на њега, или пак пропустили прилику, односно изгубили је да то и учине. У веома кратком периоду, од првог издања 2016. године до данас, ова књига је имала четири издања, док је пето у штампи, чиме је стекла епитет „Гласниковог“ бестселера у библиотеци *Сведоци епохе*.

Визуелни идентитет корица књиге, са централним мотивом воза и тунелом на тамном фону, са олујним небом и светлосним акцентом, сугерише да је ток историје буран, у непрестаном покрету, уједно алудирајући на локомотиву историје као симбол за напредак.

У поднаслову књиге *Шта људе у Србији напони да раде против себе* налази се кључно питање, уједно и одговор, да је нагон, као доминантна константа у историји Србије узроковао њен трагични континуитет. „Сваки од дневничара и мемоариста у овој књизи одговара из свог искуства на питање које сам поставио у поднаслову: шта људе у Србији нагони да раде против себе? Да би се свестраније одговорило на ово питање, у истраживање сам уврстио и стране државнике и писце као нужну компарацију са светом у коме живимо, јер нисмо планета за себе.“⁸

Есеји су у књизи тематски груписани у осамнаест целина: *Одбачени јуџокази* (Марко Никезић, Драгољуб Јовановић, Коста Стојановић, Милан Пироћанац), *Књижевници под италасом историје* (Станислав Краков, Стеван Сремац, Исидора Секулић, Бранислав Нушић, Милош Црњански, Станислав Винавер, Јосип Вандот), *Три корака кроз лудило 20. века* (Бранко Ђопић, Џ. Д. Селиндер), *Извештај са српске Нојеве барке* (Милутин Гарашанин, Никола Крстић, Бранко Лазаревић, Живорад Жика Миновић, Јеврем Грујић), *О Русији са љубављу и мржњом* (Прота Матеја Ненадовић, Чедомиљ Мијатовић, Дејвид Уркварт, Јосиф Бродски), *Зовите Пира ради отпрежњења* (пуковник Драгутин Ристић, Џон Рид), *Лидери нису од мермера* (Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Славка Ранковић), *Немачка сфинџа* (Вили Брант, Гинтер Грас, Марсел Рајх Раницки, Филип Олтерман, Дејвид Хер), *Терор и нови колонијализам* (Салман Ружди, Жозе Сарамого), *Србија на шањиру великих сила* (Тони Блер, Медлин Олбрајт, Торвалд Столтенберг, Борис Јељцин, Марти Ахтисари), *Јуриш завереника на државу* (Никола Пашић и митрополит Михаило, Пера Тодоровић, Бора Буки Јовановић, Аврам Петровић Аврамче, Божидар С. Николајевић), *Полицичари и шајкуни* (Милош Обреновић, Капетан Миша Анастасијевић, Милан Стојадиновић), *Ко сеје ветар, жање буру* (Гаврило Принцип, Андреас Прохаска, Ро-

8 М. Ђорговић, *Ирања са аутобиографијом*, „Данас“, Недељни додатак, 18–19. март 2017, Београд.

дољуб Чолаковић, Милован Ђилас, Владимир Дедијер, Махатма Ганди), *Српско-хрватска бескрајна њрича* (Иван Мештровић, Славко Голдштајн, Драго Пилсел), *Поражени победници* (Таса Миленковић, Пеко Дапчевић), *Мистерије у дубини тамнице* (Димитрије Мита Ценић, Анвар ел Садат), *Били смо у њиховим рукама* (Винстон Черчил, Хенри Кисинџер, Били Грејем, Михаил Горбачов) и *Улазак у тунел ослобађања* (Борислав Михаиловић Михиз).

У есеју о Пери Тодоровићу Ђорговић пише: „Седам препрека као седам смртних грехова Пера Тодоровић је видео на путу Србије ка Европи: нерад, сиромаштво, непостојање осећаја за време, несклоност реформама, уништавање способних мада су дефицитни, корупција, поделе и крволочни обрачуни странака и династија до прага грађанског рата. У возу од Беча до Цариграда Тодоровић уз клопарање точкова слуша умовања чупавих и неуредних путника са Балкана. Један од њих, који се враћа са операције шуљева у Бечу, уображено доцира: „Ти Европљани страшно су се преоптеретили послом, само трче и раде. А кад ће да живе, као да ће хиљадама година живети! Живе само да би могли да раде! Али то није никакав живот!“⁹

Момчило Ђорговић студиозним и комплексним приступом улаже велики напор да докучи истину и прикаже истините догађаје наше историје. У својим напорима је бескомпромисан и неуморан. Комплексно познавање литературе из области историје, социологије, уметности и књижевности, дневничке и мемоарске грађе, способност психолошког портретисања главних актера, сликовито и смело описивање временâ, људи и догађаја чине књигу *Трагедија једног народа* јединственом појавом у српској есејистичкој литератури.

У „Данасов“ *Недељном догађају*, под насловом „Данасов аутор, „Гласников“ бестселер“, објављен је опширан разговор о овој књизи вођен на округлом столу у Media центру у Београду, поводом трећег издања књиге.¹⁰ О књизи су говорили професори Никола Самарџић,¹¹ Ненад Прокић,¹² Михајло Пантић,¹³ у име издавача Петар Арбутина,¹⁴ затим писац и новинар Радивој Цветићанин и аутор. Област кретања, проучавања и писања Момчила Ђоргови-

9 М. Ђорговић, *Трагедија једног народа – Шта људе у Србији напони да раде ипоштив себе* (треће издање), 349–350.

10 „Данас“, *Недељни догађај*, 18–19. март 2017, Београд.

11 Професор историје на Филозофском факултету у Београду.

12 Професор на Факултету драмских уметности у Београду.

13 Професор на Филолошком факултету у Београду.

14 Директор Сектора за издавање књига ЈП Службени гласник.

ћа, истакнуто је, најодређеније описује мисао Хермана Броха: „ни више новинар, ни још историчар“.

Из обраћања аутора на овом скупу, у коме је изнео своје мотиве за писање о одређеним личностима и појавама, издвојили смо следеће: „Многи од дневника и мемоара су бекство од савременика и савремености – људи су се у ноћним сатима јадали и писали оно што нису смели да говоре, јер их нико не би ни чуо или би их откуцали, тамо где треба’ у задатом духу времена. На јави се много и масовно лагало. Да ли претерујем? Генерал Недић се, рецимо, 1938. године жалио Милану Јовановићу Стојимировићу како му војни цензори не дозвољавају да објави књигу о Првом светском рату, јер није одговарало официјелној солунској идолатрији... Цела се наша историја од 1804. мора наново истражити и писати у светлу нових извора и нових научних дисциплина, пошто се заправо и није истраживала, већ наметала“.¹⁵

На представљању књиге Момчила Ђорговића *Трагедија једног народа* у смедеревском музеју¹⁶ говорили су др Латинка Перовић, историчарка¹⁷, Петар Арбутина, у име „Службеног гласника“ и аутор. Латинка Перовић је између осталог навела и следеће: „Оно што сам ја осетила у књизи Ђорговића јесте та страст која је њега захватила. Он је истраживао, проучавао, и пружио могућност да на један други начин читамо своју прошлост и своју историју. То што он својим насловом хоће да каже – *Трагедија једног народа* се односи на то како је тај народ сам перципирао своју историју и које су заслуге и илузије произилазиле из те његове перцепције. То је једна особена књига у којој се говори о врло различитим појединцима. У њој ћете наћи врло детаљне портрете и људе који су били потпуно заборављени у српској историји. Открива нам нашу прошлост као врло сложену, и мислим да је то јако важан квалитет његове књиге и да због тога она наилази на такве реакције. За то је било потребно једно широко образовање, које Ђорговић свакако поседује као новинар, али и способност да саопшти оно до чега је дошао, да објасни не само себи већ и другима. Књига је отворена за наше мане. Она је критична према нашим манама, али са спремношћу да призна квалитете једног малог, сељачког и сиромашног народа, који

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

15 „Данас“, *Недељни додатак*, 18–19. март 2017, Београд.

16 Музеј у Смедереву, 20. март 2018. Разговор је водила мр Снежана Цветковић, виши кустос Музеја у Смедереву.

17 Југословенска и српска историчарка и политичарка. Научни саветник Института за новију историју Србије у пензији.

се пробијао за неко своје место на Балкану и у Европи“.¹⁸ У свом веома темељном излагању о стању српског друштва данас и анализом личности и појава којима се бавио у Трагедији једног народа, Момчило Ђорговић нагласио је следеће: „Србија се у свом кратком новом веку креће у зачараном кругу сиромаштва и заосталости које експлоатишу њене тзв. ‚елите‘. И ако је не гурају још дубље, онда је популистичком демагогијом конзервишу у једну вечну истост која даје велики отпор променама и ослобађању креативних снага, а то су пре свега предузетници и капиталистичка привреда. Данас се ни у Русији не боре против капитализма, како тврди руски премијер Дмитриј Медведев, већ желе да изграде тржишну привреду, да обезбеде приватну својину и створе грађанско друштво. Светозар Марковић је развио идеологију заосталог, неиндустријског друштва на коју ће се ослонити и Јован Ристић и Никола Пашић у стварању масовних народњачких странака које ће се супротстављати цивилизацији. Хајдучки ће се борити за поделу власти и организовану корупцију. Српско друштво се кретало од народњачког социјализма, затим кроз монархистичко-официрски бирократизам до комунистичког социјализма, да би се у последњих тридесет година вратило у народњачко-државни социјализам. Већ је Коста Стојановић приметио да су српске партократије, после Турака и Аустроугарске, не ослободиле, већ окупирале прво Србију, а онда и Југославију. Свака партократија је у моћ уводила медиокритете и одбацивала личности које мисле својом главом. Та дуготрајна негативна селекција ретардирала је друштво, како је, рецимо, уочио Слободан Јовановић у својим позним списима“.

Момчило Ђорговић најавио је други том књиге *Трагедија једног народа*, у коме ће се наћи есеји о Слободану Јовановићу, династији Обреновић, Милану Јовановићу Стојимировићу и другима.

Филозофско образовање, ерудиција, новинарска радозналост, познавање и љубав према историји и уметности су у симбиози у перу Момчила Ђорговића. Из њих проистиче способност и вештина његовог изражавања у различитим жанровима. Пето издање *Трагедије једног народа* ускоро ће се појавити пред читалачком публиком, допуњено подужим списком одабране литературе, за њим и други том *Трагедије једног народа*. *Зраке из садашњости* добијају нове портрете. Истовремено, у најави су романи... о којима ће се, верујемо, тек говорити и писати.

18 Накарић, И., „Момчило Ђорговић, Трагедија једног народа, Време галопирајуће емиграције Срба“, *Наше новине*, Смедеревево, 28. март 2018.

Стеван Тонић

ПОЕТСКО-ЈЕЗИЧКИ ХЉЕБАРНИК

(Анђелко Анушић, *Зимно мјесто*, Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг 2017)

Анђелко Анушић (1953) данас је, с преко тридесет објављених наслова, један од продуктивнијих српских писаца, и то не само у својој генерацији. Рекло би се да с једнаком преданошћу пише и поезију и прозу. Оно пак што га изразито карактерише јесте, на првом мјесту, посвећеничка (заправо већ опсесивна) окренутост тематизовању трагичне историјске судбине крајишких Срба, поштомака негдашњих граничара, и затим – језичка креативност, која подразумејева и архаизацију и иновативно обогаћивање лексичког блага којим се служи.

Рецимо одмах: пјесничка књига *Зимно мјесто*, за коју је аутор добио Награду „Гордана Тодоровић“ у Сврљигу, прилично је необично дјело. Та необичност огледа се већ у великом броју цитаата који стоје као мото испред бар половине пјесама у збирци од стотинак страна. Те у дјелу повлашћене мисли из Библије, историје књижевности и филозофије, почев од Мојсија и Хесиода до Јејтса, Х. Џубрана и Новице Тадића, односно од Соломона преко Мајстера Екхарта до Кафке, В. Деснице и других пјеснику блиских аутора, указују на изузетно велик опсег интертекстуалних веза назначених овим дјелом. С тим везама, али и независно од њих, иде приближно исти број посвета – пјесничких текстова посвећених живим српским пјесницима, од којих добар број потиче са простора негдашње Војне границе. Помало су необични и наслови многих пјесама. У њима се често дају и алтернативна рјешења за основну насловну ријеч или синтагму, или се основна идеја на тај начин поближе тумачи. Понекад те алтернатије указују на паралелне токове развијања извјесних опозитних или парадоксалних моментата у крајњој „поруци“ пјесме, а у сваком случају откривају да је насловљавање ових пјесама представљало за пјесника посебан изазов. Ево како то насловљавање изгледа у неким примјерима: „Зимно место/Босански деда Мраз“; „Јабука/Чопор“; „Писање/Д(р)уго чекање голубице“. Каткад у наслов доспије и игра ријечима: „Смртна цедуља/Чедуља“.

Уз ово се може одмах указати и на пјесников врло наглашен рад у језику. Погледајмо серију глагола које је Анушић обликовао према именицама: евиновати (од Ева), залиричити, обесхлеби-

ти, изјабучити, чавлијати, поземљарити, засловчати, имелисати, бршљанити, гљиварити (опонашати гљиве), удичити (ловити на удицу), весничити, немчати, прстати, ноктати, изречити, узанити се, камиљити, заватрити, азбуковати, намитровданити, нађурђевданити, околчити, зајарузати, забезданити, забошњати, ћупријати, устопити, гревнути, охривовити, числачити... Питање је како ће читаоци примити овако направљене глаголе, и да ли ће бар дио њих ући у језик неких будућих писаца. Али није пјесник радио само на прављењу или „освјежавању“ глагола – бавио се он и појединим именицама. Неке је напросто негирао, добивши облике као што су нетрава, несено, небураг, немагарад (све из пјесме „Магаре/Проста лозинка“). Наиђе се и на покоју архаичну ријеч из предвуковских епоха нашег језика, као и на поједине ријечи које су карактеристичне за теолошку и црквену (православну) литературу. Све су то чити знаци или легитимацијски елементи не само пјесникових језичко-стилских склоности већ и његове поетичке и духовне оријентације која одаје дубљу приврженост традиционалним вриједностима српске културе. Особито културе прожете православном духовношћу. Сигнале те привржености Анушић упућује многим својим стихом. Интересантан је осјећај да та приврженост расте с интензитетом јадиковке о губитку родне куће и крајишког завичаја, у контексту српских историјских пораза, идеолошко-политичких лутања и посртања. Ту је „птица кукавица“ проглашена „некрунисаном богињом поезије“ (у пјесми „Сад одистински имам неког свог“). Тоновима тих жалопојки имају често и молитвени карактер, мада Анушићева „јектенија“ и нису баш кратке „усрдне молитве“ које би у цркви изговарао свештеник или вјерни народ. Ипак је то сувише слободан говор а да би се уклапао у језик вјерског обреда, чиме се не пориче његова повремена „литургијска“ интонација. За тај разуђени, често разбокорени говор и његове реторичке фигуре, с ослањањем на језик Светог писма, мисли других мудрих, међу њима и пјесничких књига, с позивањем на народне изреке, с употребом параболо, парадокса и ироничних сјенчења, могло би се рећи да подсећа на једну врсту реанимације барокног пјесништва.

У уводној пјесми („Природа песме, ребро“) Анушић је читаоцу дао јасан знак да ће имати посла с језичким умјетником изразитих артистичких претензија. То је пјесма коју чине три катрена, двије терцине и два дистиха, гдје се вишеструко римују исте ријечи (као плато и злато; сребро, ребро и ведро). Ипак, пјесник се у књизи рјеђе служио римом, а досљедно само још у четири пјесме („Уметникова душа“, „Јабука/Чопор“, „Песник на дринској

ћуприји“, „Сава Мркаљ“). Као да није желио да се у свакој пјесми (која је по њему „Смртна цедуља / Чедуља“) „руј речи, као прах отпадни / Безнадно полаже у склопницу риме / где се слично са сличним сликује / И земља земљу на гозбу призива“. Иако у Анушићевом римарију има лијепих, инвентивних и врло успјелих рјешења, свакако му, узевши у цјелини, више одговарају ритмови невезаног стиха који је иначе превалентан у овој збирци. (Овим се углавном слажем у оцјени вриједности пјесниковог слободног и везаног стиха коју је дао Ђорђе Нешић у предговору Анушићевој књизи изабраних и нових пјесама *Ейишафи за незане*, **Бранково коло**, Ср. Карловци 2015). Чини се да је то условљено и самом национално-историјском тематиком, односно нашим еписким наслеђењем у којем су борбе и службе, прогони, масовна страдања и сеобе Срба Крајишника нашли свој најпотпунији израз. Не каже пјесник узалуд за себе да је „Сиротан помајке епике“, који се доводи у тијесну везу с распетим Господом и самом природом која о томе свједочи:

*А Ти се јавнеш знаком неовдашњим
Знаком који слућим:
На ухо јајорчевине зајрубим
Исход словној снеја, усред моје зиме
Вечној сечња у месецу сиварања*

И осунчаш својим звуком моју йишћалину

*Поустјају моји мрћиви
И они које сам уйокојио
Придићнем се и ја
С Твојим сунчевићем међу йрсћима*

*Како је сад светила моја жар-земљица
С йрозором ойвореним на Твоју йрубубу
Прићнеш своју йлаву –
Главу йейсманске висибаве с ножем сечња йод врайћом*

*На моје йразне йруди
Неме йајде
Које су оно Дрво
На које си расћей*

На које сам Те расћео

Не знајућ да Си унуџра –
Слеја дирка, ѝисак без уздаха
Сџруна без своја уха
(„Рунолист/Лишај/Маховина, Гетсиманска висибабa“)

Распетом Исусу, Гетсиманском врту и другим библијским призори-
ма пјесник се често враћа јер то захтијева величина трагедије њего-
вог крајишког народа. Говор о тој трагедији, да би био запажен и
значајан, ваља обојити религијским симболима, уоквирити библиј-
ским причама. Ка томе вуку и лирски и епски импулси пјевања:

Личим ли или јесам изваљен стећак
Пијани стојећак
Погорели поменик

Непријатељ мој сеје травицу
По врту Гетсиманском

Надгробник сам онеме
Од чијег праха честица јесам
Који јест легао у кенотаф језика свог
(„Вертикала/Изваљен стећак“)

У већ поменутој пјесми „Магаре/Проста лозинка“ пјесник ће свој
однос према језику изразити на посебно упечатљив начин. По-
што зажали – алудирајући на Исусов улазак у Јерусалим – што у
изабрани град и живот није „на магарету ујахао“ и тако губитак
„заменио за другу валуту“, када га не би на сваком кораку „магар-
чили“, пјесник ће рећи да до језика држи „више од хлеба“ и да
„књишки хлебарник“ подиже као град. А из језичке торбе, „у којој
чуваш успомену на народног певача“ недостојни („немагарад“) к-
риомице зобљу драгоцјено језичко благо.

У пјесми „Пергаментно поље/Јагње, вук“ човјек је поистовје-
ћен са књигом:

Човек је био добро написана,
П(р)оверљива књига
Јединствен примерак у својој врсти:
Цео-целцат међу крушним корицама

А књига је била човек
Читаоница и хлебарница у једном

Збирка садржи три круга пјесама. У првим двама циклусима („Иглено царство“ и „Д(р)уго чекање голубице“) преовладава библијска симболика и пјевање из угла индивидуалног животног искуства. У трећем кругу („Граничар/Чувар Хамлет“) тематизују се познати топоси српског геноцидног страдања (Јасеновац, Јадовно), затим „Бљесак“, „Олуја“ и друге хрватске војно-полицијске акције прогона и затирања српског становништва. У томе дијелу књиге су и пјесме с ликовима из српске културне историје који су на свој начин обиљежили живот и судбину крајишких Срба. Ту су Сава Мркаљ, Лука Милованов Георгијевић, Сима Милутиновић Сарајлија, Јанко Боројевић, Петар Мркоњић, Тесла, Владан Десница, Бранко Ћопић и други. Анушићу је посебно близак лик Саве Мркаља: „Први је јакнуо Сава Мркаљ // *Трисиа йуша* јекнуо је / овај подвижник кушан сâлом света / Господски зајецао у чаршав хартије / У мастило тела засузио.“ Пјевајући о општем народном удесу, Анушић ће зиму избјегличког незадовољства назвати грозницом која „столује у зимној постојбини“. Стога се он толико окреће према небесима, призивајући вишњу милост за пострадале земљаке.

Међу најбоље пјесме у књизи свакако спадају „Запис о души“, „Рунолист/Лишпај/Маховина, Гетсиманска висибоба“, „Чавао / Клинац пређашњи“, „Магаре/Проста лозинка“, „Вертикала/Изваљен стећак“, „Смртни квасац живота“, „Прст/Похлепник додира“, „Око/Кумири“, „Палац“, „Сад одистински имам неког свог“, „Трепћу пахуље, сказаљке душе“, „Иглено царство“, „Највидније српско плакање“. За књигу у цјелини може се рећи да представља вриједно, тематски и стилски кохерентно, језички врло богато пјесничко дјело, са много улечатљивих стихова. Његова нешто мање успјела мјеста откривају неизбјежни патос оне врсте пјесничких јадиковки које претендују да изразе сав бол и трагику народног колективитета. Пјесник је очито осјећао велики људски и патриотски дуг према свом пострадалом завичају и народу, наметнувши себи обавезу да што потпуније одговори тој захтјевној теми. А теже је, к томе још у великом низу пјесама, изразити и уобличити неку колективну трауму него индивидуални доживљај. То се види и из поређења ове и претходне пјесникове збирке (*Жив си, кажеш, Културни центар Новог Сада*, 2016), која својим уједначено концентрисаним говором лирског ја, без помоћних културно-историјских скела и цитатних оплата, представља врло лијеп домет у поезији рефлексивно-лирског карактера. И да будем сасвим јасан – тај домет остварен је и у добром дијелу збирке *Зимно местио*. А обје збирке, с Анушићевом рецентном поезијом, представљају нам овог донедавно мање познатог пјесника (расељено лице!) као врло особено, свакако респектабилно име савремене српске поезије.

Љиљана Пешикан-Љушићановић

ОДИСЕЈА (ЖЕНСКЕ) СВАКИДАШЊИЦЕ

(Бојана Стојановић Пантовић. *У обручу*. Краљево, **Повеља**, 2017)

Ово што следи није „прави“ приказ књиге песама, ово је моја пролегомена о неопходности и лековитости читања добре поезије, односно, моји разлози за читање књиге Бојане Стојановић Пантовић *У обручу*, и њене претходне збирке *Лекције о смрти*, и оних које њима претходе, али и свих других песама и песника које ове песме призивају.

Поетски триптих *Туђи стихови* садржи ауторкину типологију песника: неки, каже она, „пишу песме / као да врте бројанице, / у тренуцима смирења или смутње“; други „музику речи / омотавају око себе као паукову мрежу / или кучину, да би у њој остали закључани / до следеће зиме“; трећи „кључају црвиће и мрвице облака, као виолинисте на крову по сунцу и киши“; најзад, постоје и они који „своје зубе оштре / и тргају слоге, предлоге и везнике“. Ова типологија – прожета иронијом, али и аутоиронијом – могла би се, чини ми се, односити и на читаоце поезије. Оне чије се постојање тако често пориче, или бар доводи у сумњу¹, а, опет, управо у њима дотрајава „плесан слогомерја, наплавине метафора / и депоније слика, / слаткоречиве параболе, аутистични лирски субјекти / и нарцистичке приче“. И то што:

*... са сваком новим стихом оивара се једна друја
енциклопедија мртвих,
у којој је осећања све мање, а све више збуњености,
буке и чисталачкој беса...*

није судбина само песника већ и њихових читалаца. Они који читају поезију живе су позорнице на којима *Туђи стихови* реализују свој вагнеровски патос великих слика и драматичних арија, али и свакидашњу осуђеност на „на речни отпад, / полуцију, грех и мртве пацове“...

Тај однос песника и његовог читаоца само понекад и само повремено јесте пријатељски савез. Пасионирани читаоци поезије, пуни побрканих стихова и слика, често личе на досадне рођа-

1 „Ко данас чита поезију?“ – омиљено је питање издавача, оних који деле новац, али и оних који у ствари ниште не читају.

ке, који свашта памте, па и неугодне, давно заборављене детаље песничких биографија. Слични су теткама које у својим демодираним црним ташнама увек чувају фотографије које бисмо радо уништили и показују их кад не треба и коме не треба... У времену које „кризу читања“ лечи „интерпретацијама“ и „сурфовањем по тексту“ – читаоци поезије опстају као културни прежитак, живи фосили, који уместо забавних и *cool* статуса каче и лајкују песме. Увек спремни да и друге заразе својом страшћу, жељни да поделе то и њима самима нејасно уживање у песми.

Већ насловљавањем песничких циклуса унутар збирке (*Изван зидина, Пушовање по харџији, Негосћајање тела, Нејрекинушо*) отпочиње сложена дијалог песникиње с културом, временом и самом собом, кретање из света у себе и из себе у свет. Рецимо, наслов (па и тематика) циклуса *Изван зидина* укрштен с насловом збирке у целини *У обручу* – потенцијално смештају ону која пева и унутар зидина Троје и ван њих (тако песнички субјекат постаје истовремено и опсадник и опседнути). Пред том истом Тројом извлачи се Бојанин *Градски човек* из утробе „огромне дрвене направе, опкољене бакљама лаковерних“ излазећи „на шах-таблу месечине“.

Тај први циклус обликује се као рефлекси животних лутања, љубави, културних контаката и поетских импулса, зачудно лишени реторике и патетике. Модерна, високо образована жена, Словенка, путница и луталица води свој љубавни и интелектуални дијалог с античким светом. Хера, Нике, Атина, Одисеј улазе у ову поезију као поново сагледане универзалне митске фигуре западног света, али и као увишестручени *alter ego* лирског субјекта, чији се лик зрцали у њиховој судбини. То културно преплитање је веома сложено. Есхилова Атина, која „свим срцем хвали[м] цело мушко начело“, у визији жене – песникиње постаје: „дечје божанство, богиња самоће“. Та иста Атина као „спој духа и тела, трена и вечности“, могла би бити метафора која собом обухвата цео овај циклус песама, али и певање уопште. Цео овај циклус обједињује садашњост, тренутак у оку модерне путнице: „округао, цео и сјајан као медаљон“ (*Жена шорзо*), и древну временитост садржану у античким просторима и фигурама.

Поезија Бојане Стојановић Пантовић гради се као свет мудре женскости, повремено загонетан и херметичан до непрозирности. Наравно, онај ко воли поезију, волеће и недоумице и запитаност које она побуђује. Ко је, на пример, *Црвена кћи* у сну песникиње? Можда прељубница Клитемнестра (она Есхилова, којој кап крви на челу годи „као плодној земљи зрно клијало“)? Или њена кћи Електра, матероубица? Или је то нека од Еринија, кћерки богиње

ноћи оплобене крвљу кастрираног Урана и опасаних црвеним појасевима? Или Касандра, ућуткана вољом осветољубивог бога, чије се усне распрсквају у гневу зато што је нико не слуша? Можда је то *id* песникиње (и жене уопште), оно несвесно што продире у сан, па понекад тамо у сну и остане, а, како каже песникиња: „понекад ме једноставно ућутка јастуком“? Ко год и шта год да је та *Црвена кћи*, која: „пући усне и облизује јаркоцрвени кармин“, као да позира за селфи – она јесте и тајанствени водич кроз лавиринте слика, загонетно огледало песникињиних и наших страхова и потиснутих побуна и нагона.

Она која пева ове песме јесте и Хера, и Нике, и Атина, али и Одисеј, који лута по архипелагу властите судбине. Од тог свог луталачког двојника она се свесно растаје пред магленом обалом Итаке:

*Само шћо ја никад нећу заћеићући лук и сћрелу
да браним частћ своћ драћоћ,
нићи сћућићи ноћом на Ићаку.*

Ту дијалог с Одисејем прераста и у дијалог са Црњанским и његовом *Лириком Итаке (Ићака)*. У Одисејевим лутањима песникиња ишчитава страх од заборава као другог лица смрти: „како те нико, баш нико / чак ни додиром неће препознати: / ни син, ни пас, ни жена, ни слепац“. И њу, у лутању по архипелагу властите судбине, вреба заборав: као туђе заборављање ње саме и као њено заборављање других; као двојник смрти, али и као предуслов да се живот настави. Попут Одисеја, она која пева је апатрид („Одузета ми је домовина. / Само ме је напустила једног јутра, / без речи“), њене очи су, истовремено: „црвене од слане воде, / полусклопљене од хладних / електронских слика“, док тражи своју ратну опрему: „прибор за писање, скелет, грање и шгит“ (*Раћна сћрема*).

Попут античког луталице и лирски субјекат ове збирке плови у обручу који граде заборав и смрт. Она која пева залази у свет мртвих или и сама јесте Хад:

*Осћала сам ћразна
Као бункер, бунар и крићћа. Себи сама – ићљоћина.*

*Од јућра ћо мени ћлућјају Хароновим чамцем
држимо се рукама, нераздрвојни, дићемо ћлићко...
(Преурећење собе)*

Смрт, заборав и бол јесу магистралне теме збирке Бојане Стојановић Пантовић *У обручу*. Претходна збирка, *Лекције о смрти*, обликује смрт као фон, као исконску таму на којој се осмишљавају боје живота, или пак као светло које се слуги на крају животног тунела, „Дубљег од лагума. / Од сваког пећинског језера. Од Хада. / Из којег све почиње“ (*Страх од њесме*).

У збирци *У обручу* тема смрти се конкретизује. Мртви пријатељи улазе у њу с именима, с годином рођења и смрти. Песма посвећена Синиши Нешићу (1956–2016) даје наслов целој збирци. Тај обруч овде је прстен који „само појачава / свој неумољиви круг, и зауставља нас увек на једној тачки узлета, / на врху једног ножног прста, / једне напострешене власи косе“ (*У обручу*). То неумољиво кружење слугимо и у дијалогу с Алешом Дебељаком (1961–2016), у ковитлању између облака и земље:

То говори хладна њрава. То сасвим

*Сугурно силази Танајос њо њебе, Сјусјиио је златине лествице
И никакав облик љубави више му не може одолејти.
(Са ове сјране)*

Необична је и неочекивана просторна инверзија у којој Танатос више није доњи, влажни, тамни свет подземља, већ долази одозго у одблеску злата, које је у традиционалној симболици аналогно сунцу, светлости и топлини. Можда ово означава и дубоку запитаност пред амбивалентном природом смрти?

Доминантни обруч у збирци гради и коначно затвара облика мајчине урне (*Закон урне*) у колошлету поистовећења („Моја кап зноја је твоја. / Твоја кап крви је моја“), смрти и рођења, краја и почетка:

И ишчекујем да ћеш се из ње јити – њоново родијити

Још једном родијити.

У том кружењу, у обручу, сва лица – родитељи, умрли пријатељи, призрази античког света, сливају се у лице оне које пева, као што смрти ближњих јесу њено болно умирање, али и њен живот јесте њихово трајање. Круг, кружење, размена, претапање у тој размени, слуги се и у дијалогу с другим песницима: Константином Миладиновом, Миљковићем, Бором Радовићем, Црњанским, Попом. И тај

дијалог с другима прераста у диспут с властитим стварањем, као што се путовање изван зидина претвори у путовање по хартији:

*Кад се њовуче море, остјају њразне лађе бившеи
свети, који иџак није још
сасвим несџао...*

Певање Бојане Стојановић Пантовић јесте еминентно модерно певање, прожето понирањем у језик, културу, смисао поезије, често иронично и дистанцирано, али јесте и болно, суштински несентиментално понирање у властито искуство. Њен дијалог с другим песницима, чини ми се, у највећој мери јесте поновно преживљавање и рађање слика, стања, мисли – дозивање по сазвучју, асоцијативно призивање које је некад тешко рашчитати и препознати. Понекад је то асоцијација по супротности. Дијалог с оцем, у песми *Путовање њо харџији*, који се води на тајном језику сна („Није то језик овдашњи, / а опет је сасвим разумљив“), могао би бити подстакнут неким мутним сећањем из детињства, из времена када се јавља и подстиче дечји „нагон за хватањем оловке, / за путовањем по харџији“. Разговор с оцем штити у сну ону која пева од буђења: „да би јутром запамтила једну песму ја“, претапајући се у дијалог са Дисом и поетичко и аутопоетичко промишљање смисла певања.

Песма *Изџнансџво*, преко помињања Понта, асоцира на Овидија и Андрића, преко Турн Северина на Војислава Илића, али управо на фону тих далеких прогонстава оцртава се упечатљивије изгнанство лирског субјекта у властиту свакодневицу:

*Изџнана сам у свој џрад, у своје дворишџе,
у свој уски ходник.*

Тривијалност свакодневице чини тај прогон неопозивим:

*Проџнана сам из једне обичне џачке у друју,
Склољџена и сџакована у џлакар,
Где висе каџуџи којима исџиче век.*

Понекад се учини да је то прогонство из времена. Рецимо, песма *А џамо је већ одавно леџо*, иако, највероватније, асоцира на јужне градове некадашњег хеленистичког света и топла мора, мене својом сугестивношћу враћа у простор некадашњих детињстава, када су лета била топла и бесконачна, а ранојесење велико спремање још далеко од нас. Женски простор прогонства између детета и мајке,

између два стана: „У првом живи неко кога више не препознајем, / У другом ме укућани и не примећују“ (Божић 2015), могао би бити оно „јануарско празнично острво“ на коме она која пева налази тренутно уточиште са црном девојком која личи на „портрет са црвено-жуте кесице бибера“.

Сви ови дијалози воде из искуства женске свакодневице, из позиције кћери, мајке, жене. Такав је и разговор с Попом и његовим „анђелом братом“, који слутимо у песми *Свети архангел Михаило* 2015. Смрт мајке јесте смрт света какав је дотле постојао. Та смрт мења и лик свеца заштитника, који напушта песникињу заједно с оном коју је „вазneo у своје сазвежђе“. Насупрот Попином анђелу ратнику из Каленића, овај Бојанин је наглашено андрогин, стари попут жене, суши му се кожа око очију, губи „момачке локне“, напустио је свечану полутаму манастира, у којој „боје зру на лакој грани времена“ и његов плашт се „блатњав вуче по Улици цара Душана“, а раме му је „накривљено, ишијалгично“. Његов мач није више муња која се се супротставља туђим сенкама, већ просјачки патрљак којим витла као да је „гутач ватре или циркузант“. То је анђеo готово телесан,² угрожен гневом светине чије душе важе, обичан, доспео је у „лоше друштво“.

Нова збирка Бојане Стојановић Пантовић може се читати као дијалог са смрћу, која јесте смрт по себи, смрт као идеја, феномен, али и болно лично искуство. Нестајање мајке, измештање тела, дељење слично порођајном води у *велико сиремање*, у самоћу отеловљену у чудесној једноставности метафоре: „Сама како празна вешалица“. Истовремено, пренасељеност смрћу, заборавом, болом стваралачки се проживљавају и преживљају својим претакањем у свет песме који је појединачно, лично бележење општег људског искуства. А то јесте основни разлог да читамо поезију. Наравно, и то што се надамо, попут Превера, који пева о љубави, да ће једном „на ивици неког шипражја у шуми успомена“ и поезија коју смо волели изаћи пред нас и спасти нас – бар на трен.

2 Ово би могло асоцирати и на Вендерсово *Небо над Берлином*.

Јелена Марићевић

ЧИТАЛАЧКЕ МАНДАЛЕ

(Бранка Јакшић Провчи, *Текст у каледоскопу*, Филозофски факултет, Нови Сад 2017)

Јунг је сагледавао мандале као симболе целовитости бића и као пут ка самоспознаји. Мандала по свом изгледу умногоме подсећа на слику коју можемо да видимо гледајући кроз окулар каледоскопа.

Мандала

Слика у каледоскопу

Бранка Јакшић Провчи управо је књижевна дела сагледавала каледоскопски, предочавајући читаоцима, али потенцијално и наставницима, јер је ова књига корисно методичко средство, свет књижевности у свим бојама, симетрији и лепоти. Будући да се књига састоји од осам целина, испред сваке од њих налази се по једна слика мандале (*Уводне најомене, Наслов и њрича, У њирази за сојсћвом, Говор и њисмо, Дисов дијалој са Платоном, Књижевност у њодучавању, Биографија аџиорке и поговор Љвиљане Пешикан Љуштановић Комуникација с делом, комуникација у настави*). Експлицитно је, дакле, целина *У њирази за сојсћвом*, коју чине радови о драми *Америка, друи део* Биљане Србљановић и о потрази за идентитетом као књижевним поступком у драми *Ноћ и мајла* Данила Киша, у корелацији са Јунговим схватањем мандале као пута ка спознаји.

Када је пак реч о Дисовом дијалогу са Платоном, може се рећи да кроз – такође – два чланка ауторка покушава да у читаочевом оку створи *целину* илити Платонова „поновно спојена располуће-

на бића“, како се схватају и Шекспирови Ромео и Јулија у тексту „Основни проблеми у наставном тумачењу трагедије *Ромео и Јулија*“ из сегмента *Књижевности у њодучавању*. У интерпретирању важности вида као „најоштријег телесног чула“ и „присутности боја“, Бранка Јакшић Провчи отворила је поље за обухватније сагледавање значаја мотива очију, боја, цвећа и звезда код Владислава Петковића Диса: „Мотив цвећа је сталан мотив код песника, ребе се појављује конкретно цвеће. Тако је и са мотивом боја – не помињу се конкретне боје [...] Мотив звезде показује се као једино светло у помрчини, сјај који асоцира на трајање, на регију непролазног сјаја, јаве и света платоновски виђеног станишта бића“. Заступљена мотивистика посве је сугестивна са становишта визуелног и метафизичког посматрања мандале.

Такође, пишући о „Хронотопу у приповеткама Виде Огњеновић“, научница је издвојила и „потхронотопе као мотиве или феномене који се појављују на основу носећег и других генеративних мотива“, попут: пауна, мајмуна, лептира, птице, ћурбевка, маслачка, маске, сата, слике и писма. Истицање повлашћених мотива има своје естетско упориште у самом имагинативном слоју књижевних дела, а управо, језиком Миодрага Павловића говорехи, *чишћење замишљеној и замишљање њрочишаној чине самосвојну целину* која води до спознаје значења у одређеном делу.

На трагу покушаја да се досегне *целина* или да се донесе нови увид на основу замишљене целовитости, јесте и ауторкино „проучавање актанцијалних парова: Илија Чворовић (субјект) : Петар Марков Јаковљевић (противник)“ итд. Актанцијални модел рађен је по узору на Пропов модел из познате студије *Морфологија бајке*, а примењен је у наставне сврхе и у анализи драме *Балкански швијун* Душана Ковачевића. Наизглед сложени и нијансирани односи међу ликовима не само да постају сагледивији и прегледнији већ примена модела омогућава и израду мапа и нацрта књижевног дела, које је могућно користити у практичној настави као вид систематизације, али и као подсетник. Бранка Јакшић Провчи склона је визуелном, графичком, табеларном и уметничком представљању научних резултата, чиме се постиже јасноћа и убедљивост, али и легитимност.

Као што се у раду о Платону и Дису твори дијалогска целина, и у поглављима *Наслов и њрича*, те *Говор и њисмо* наслућујемо мандалу илити *скруживање* између јаког места текста као што је наслов и саме приче, али и између говора и писма, то јест – приче и беседе. Наслов је, како наводи ауторка уз позивање на Виду Огњеновић, „као одабрана реч/речи ,енигма, увод или извод‘, он скрива или

открива, он је „лични ребус, исповест, више од тога – отисак прста“. О таквом, уметничком и мисаоном прожимању наслова и приче, осим на плану хронотопа у приповеткама Виде Огњеновић, посвећена је пажња у интерпретирању приповедне прозе Александра Тишме *Школа безбожништва* и Селенићевог романа *Убиство с иредумишљајем*.

Улазећи у проблематику на плану: прича – беседа, ауторка је дошла до закључка да је Андрић у беседи *О ирчи и ирчању* говорио „о задацима доброг приповедача, наводећи скоро таксативно припремне радње [...] Овако сложена и разврстана поступања писца асоцијативно се везују за дужности беседника, officia oratoris, иако је посао говорника унеколико другачији“. У чланку „Беседа и савремена школа“ указано је на проблем смањења фонда часова матерњег језика и књижевности, а самим тим на мало времена за „усмену реч“. Неговање реторике као „вештине, науке и уметности“ и њена три „значајна подручја: беседништва, беседе и беседника“ доприноси „сувереном сналажењу у различитим комуникативним односима“. Управо је двострукост комуникације – с делом и у настави, потцртала Љиљана Пешикан Љуштановић у *Појовору*. Наравно, предуслов да се комуникација и интеракција остваре у настави јесте да наставник који је увек беседник успостави контакт са наставном јединицом, тј. самим делом. Циљеви беседе јесу, како се помиње у раду о Андрићевој беседи, да поучи, забави, али и да покрене, па тако и наставник/беседник твори целину/мандалу са својим ученицима/слушаоцима, дело са интерпретацијом, а писани текст са разговором или дијалогом о њему.

И када научница у радовима наводи примере питања која би могла да покрену на разговор о делу, те на основу релевантне литературе и сопственог умећа тумачења наведе потенцијалне одговоре и претпоставке у ком смеру би се кретао час, увек остави простора за одговоре које ученици или студенти могу да дају, а које није било могућно предвидети. Тај фактор изненађења, лепота непредвидивости и отварања светова маште и имагинације јесте пут самоспознаје, сан о целини и чин хармонизовања, у овом случају књижевних светова (приповетки, романа, драма, поезије, па и древних епова) и књижевних ликова, било да су спарени у оквирима актанцијалног модела, било да их је воља богова здружила, као Гилгамеша и Енкидуа.

Душан Стојковић

СЛОВО ЉУБВЕ О СЛОВУ ЉУБВЕ

(Звездан Живановић, Семантичка антиномија поезије *Слова љубве*, Критика критичко-истраживачке рецензије *Слова љубве* дејоша Стефана Лазаревића, Српски академски центар, Нови Сад, 2016)

Ретке су књиге код нас које су посвећене једној јединој песми. Издвајамо *Триптих о Лазе Костићу* (Народна библиотека „Карло Бијелички“, Сомбор, 1991)¹ Петра Милосављевића и *Mare Mediterraneum* Ивана В. Лалића (Слободан Машић, Београд, 1996) Милице Николић.

Ретки су песници којима је довољна једна једина песма да би били значајни, велики песници поезије властите земље. Управо такав је деспот Стефан Лазаревић. Он, који је попут Светог Саве, био и државник и владар (он световни, Сава духовни), поседник значајне библиотеке, оснивач многих културних институција, центар окупљања ондашњих српских културних и уметничких посленика и много тога још што је ондашњу Србију учинило и те како видљивом на ондашњој културној мапи Европе – осим *Слова љубве* као да није написао ништа друго. Остала дела која му се приписују – *Похвално слово кнезу Лазару*, *Напис на мраморном стубу на Косову* и *О будућим временима* – само му се приписују јер има и оних који му их отписују. (Не) можемо бити сасвим сигурни да су она његова остварења.²

У својој рецензији „Семантичка антиномија поезије *Слова љубве*“ Злата Бојовић је прецизно истакла шта је био наум Звездана Живановића: оставити по страни приступ *Слову љубве* као значајном књижевном остварењу које заступа особену поетику и анализирати релевантна тумачења (световна, духовна и она која их обједињавају) овог дела која су понудили наши медијевисти и теолози. Њен закључак је и сасвим јасан и довољно гласан: „Студија Звездана Живановића [...] најзначајнији је, најобимнији и најпоузданији водич о малом ремек-делу српске средњовековне књижевности.“ (стр. 8) Овој похвали потребно је придодати и ону коју је

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

1 У књизи се налази студија „Живот песме Лазе Костића 'Santa Maria della Salute'“, в. стр. 53-191.

2 Написали смо ово јер има тумача књижевности који, сасвим неоправдано, и прва два наведена остварења оспоравају као његова дела. Текст *О будућим временима* вероватно је превод са грчког језика, а писац му је, такође вероватно, Лав Мудри.

изрекао други рецензент Живановићеве студије Драгиша Бојовић: „Тумачећи туђе текстове, аутор је у нечему превазишао оне које анализира. Први је у нашој науци, колико ми је познато, утврдио литургијски оквир Деспотове *химне*.“ (11)

Сам писац иницијалну капислу свог бављења Деспотовим делом види у свом седмогодишњем свештенослужењу у манастиру Манасији. Током тих година, и касније, он је учествовао са својим прилозима на научним скуповима у Деспотовцу и објављивао радове у пожаревачком *Теолошком јодишњаку* и ови су сада уграђени у његову књигу.

Основна идеја Живановићу је била указивање на семантичке антиномије прусутне и у хуманистичко-ренесансним и у религиозним (теоцентричним) приступима *Слову љубве* и указивање на литургијски оквир библијског надахнућа овог средњовековног остварења. Не, дакле, измирење два антиподна становишта, већ изналажење трећег, које ће *Слово љубве* сагледати оним наочарима које једине омогућавају да оно буде виђено онаквим какво је било и како је деловало у тренутку свог настајања и какво јесте и како делује данас када га ишчитавамо јер је преживело векове а да му они нису наудили уопште.

Књигу отвара сегмент „*Слово љубве* у књижевној критици“. Следи троделни главни одсек студије: „Тумачења *Слова љубве* у хуманистичко-ренесансном духу“, „Тумачења *Слова љубве* у теоцентричном духу“ и „Тумачења *Слова љубве* код којих не наилазимо на антиномичне ставове“. Потом су ту два додатка, од којих је први насловљен „Литургијски оквир библијског надахнућа *Слова љубве*“, а други доноси фотографисани текст из рукописног *Зборника* из прве половине XV века, у којем је и *Слово љубве* било, прву страну најстаријег преписа *Зборника*, насталог у Деспотово време а изгорелог у немачком бомбардовању Београда 6. априла 1941. године, и три превода *Слова љубве* [Миливоја Башића, Момчила Настасијевића и Јустина Поповића³; по Живановићеву мишљењу, први је успе-

3 У књизи Деспот Стефан Лазаревић, *Слово љубве*, Шумадијске метафоре, Библиотека града Београда, Библиотека „Деспот Стефан Лазаревић“, Младеновац, 2007, коју сам приредио, поред ових преписа, налазе се и они које су сачинили: Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Драгутин Костић, Милош Савковић, Драгољуб Павловић, Ђорђе Сп. Радојичић (прозни и стиховни), Ђорђе Трифуновић и Симеон Маринковић, као и преводи на француски Алена Капона и Оливере Милићевић (заједнички) и на енглески Драгана Миливојевића, Виде Јанковић, Васе Д. Михаиловића и Милне Холтон (заједнички) и Тамаре Огњевић. У репрезентативном библиофилском издању *Слова љубве* (Издавачка фондација Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2013), које је приредио Боле Милорадовић, поред преписа који се налазе у мојој књизи, налазе се и они чији су аутори: Атанасије Јевтић, Радица Поповић (на енглеском), Злата Коцић (на руском), Мануела Натопшевић-Новаковић (на немачком), Бошко И. Бојовић (на француском), Данијела Банкане и Драган Мраовић (заједнички, на италијанском), Јелена Фемић-Касапи и Зоран Јелисавчић

шно сачувао „умерену дозу архаичности“, други је „најпевљивији“, а трећи „напријемчивији савременом српском читаоцу“ (135)].

Пошто је у „Уводу у егзегезу *Слова љубве*“ навео неколике карактеристичне, репрезентативне ставове о Деспотовом остварењу и показао овлашно у чему се њихове антиномије састоје (о томе ће више речи, уз доказни теоријски поступак, бити у централном делу студије), Живановић, констатујући како је историјско тумачење доминирало над књижевнотеоријским када је о проучавању средњовековне књижевности била реч, бележи како је то водило ка занемаривању литургијског, једнако и егзистенцијалног, значаја те литературе. Димитрије Богдановић „основни проблем у разумевању различитих епоха“ изналази у „разлици њихових семиотичких система“. (24) Примењујући један семиотички систем на време у којем он није постојао те му је сасвим неодговарајући, приспева се до логички предвидивих погрешних закључивања. Живановић позива у помоћ књижевнотерменеутички став Умберта Ека, по којем „свако ново тумачење обогаћује наше разумевање тог текста...“⁴ Он Деспотово дело сагледава, уз помоћ оних који су то учинили пре њега, са лингвистичког, културно-историјског, књижевноуметничког и теолошког становишта с намером да открије антиномије које су у њима присутне и амбицијом да их уклони колико је то могуће и понуди нов и оригиналан приступ овом остварењу. Полазна тачка му је: „Независно, дакле, од тога да ли је антиномичност иманентна поетици *Слова љубве*, научна интерпретација његовога језика, стила, форме, тематике, генезе итд. довела је до проблема *еквивокације* – двосмислености његове поетике, и до *йолисемије* – вишезначности његове основне поруке, узроковане проблемом одређивања његовог адресанта.“ (27)

Када је о тумачењима *Слова љубве* у хуманистичко-ренесансном духу говор, Живановић се позабавио онима која су нам понудили Драгутин Костић, Божидар Ковачевић, Драгољуб Павловић и Радмила Маринковић.

Својевремено је чувени наш књижевни теоретичар Никола Милошевић проналазио слабе тачке у системима најзначајнијих светских филозофа и књижевних теоретичара и имао једну формулу која је чинила његову књижевнотеоријску мантру: онај о коме пише има довољно знања да би могао да не превиди грешку која му се у систему поткрада, те је она условљена тиме што

(заједнички, на грчком) и Ванда Котовицова (на пољском). И Милорадовићева и моја књига више су зборници / антологије прилога о ремек-делу деспота Стефана Лазаревића, док је Живановићева књига студија о њему и у том смислу она је несумњиво пионирска.

4 Умберто Еко, *Границе тумачења*, превела Милана Пилетић, **Паидеиа**, Београд, 2001, стр. 35.

прижељкује да његов систем оствари кохеренцију која му измиче. Нешто слично збива се и са тумачима *Слова љубве* чије је научне претлоге Живановић подвргао претресу.

Драгутин Костић у тексту „*Песма о Љубави*” деспота Стефана Лазаревића“ (1931) тврди како је *Слово љубве* посланица (епистола) која представља похвалу љубави у свим њеним видовима, а њен аутор претеча песника дубровачке ренесансе (последње је, додуше, дато само алузивно). По њему, профане су строфе друга, седма и девета, али зашто би оне такве биле не „дефинише“ се уопште. Иако је и Павле Поповић, пре њега, констатовао како српска књижевност, изузев ретких изузетака, праву профану поезију – ону која би настала у ванцрквеном окружењу и одступала од богослужбене поезије – нема, Костић са њим полемише, што је несхватљиво јер он и Поповић заправо мисле исто.

Бождар Ковачевић у „Нашој старој лирици“ (1950) дели „учену поезију на старом словенском језику“ на „обредну“ (употребљава се у цркви и може се разлучити на препеве са грчког и оригиналну поезију – службе српским свецима) и „световну“ (иако је и њихова тематика углавном религиозна, стихови су им слободнији, као и језик). Проблем искрсава када се Ковачевић ка *Слову љубве* упути. За њега је ова „песма у ритмичкој прози“, библијског стила, „химна пријатељству и љубави“ и не мора бити намењена, иако је епистола, некој одређеној особи. Та тврдња „директно негира функционалност епистоларног жанра“ (38) који конкретног адресанта тражи. Успутно је проблематична и друга претпоставка коју Ковачевић у вези с адресантом износи мислећи како би то могла бити Деспотова вереница, а „поетски систем преноса поруке у средњем веку, који се дели на *усмени* и *писмени*, дозвољава исказивање љубави према вољеној жени искључиво усменим путем.“ (38–39) То да се интимна љубав преноси путем јавне посланице незамисливо је по византијској поезији која је и код нас била једина присутна. Ковачевић није једини наш проучавалац књижевности који допушта себи да сасвим побрка времена и „учита“ у прошло време оно што би било могуће у оном времену у којем он јесте. Десило се то и онима који би требало, бар по звањима која су обнашали, да буду и прави стручњаци за средњи век и ренесансу (Радмили Маринковић или Мирославу Пантићу, на пример).

Драгољуб Павловић у есеју „Елементи хуманизма у српској књижевности XV века“ (1963) прави за професора универзитета недопустиву инверзију импликације. Хронолошка некохерентност се састоји у томе што Деспот тобоже наручује преводње Зонаре како би Немањиће довео у везу с римским царевима у житију које

Константин Философ пише шест година после Деспотове смрти, и то по налогу тадашњег српског патријарха Никона. Константин Философ у житије уноси и „податак“ о наводној генеалошкој вези Деспота с царем Константином, а намера онога ко је затражио да се то у житије унесе „била је да се искаже свест једнога народа и његовог владара о томе да њихова култура и друштвено уређење почивају на источно-византијској традицији, а не на хуманистичко-ренесансним обележјима, како је мислио Драгољуб Павловић.“ (43) И самог Константина Философа, као и деспота Стефана Лазаревића чије он житије ствара, Драгољуб Павловић види као неког ко, својом ученошћу и културном активношћу, јесте прави изда-нак хуманистичко-ренесансне културе, претеча онима који ће се, нешто касније, у Дубровнику појавити. То, напосто, није тачно.

Сличну грешку прави и Радмила Маринковић у, иначе из-врсно, тексту „О генези *Слова љубве* или Деспотов канцонијер“. Служећи се генетичком методом, она га види као симбиозу „две песме (обе лирски интониране: једне пролећне – радосне и друге љубавне – заносне), које су [...] каснијом интерполацијом уграђене и прилагођене духовном концепту Деспотове *посланице*“. (46) По њој, *Слово љубве* је, у коначној верзији упућено његову брату – Вуку. Реч *канцонијер* која се нашла у наслову њеног прилога навела ју је да претпостави како је Деспот писао љубавне стихове, иако зна, и експлицитно то наводи, како су у средњем веку љубавна осећања могла бити изражена само у усменој поезији. У њеном прилогу Живановић открива и тзв. *биографску експликацију*: користи се тврдњом Деспотовог биографа Константина Философа по којем његов „јунак“ није волео музику, а женску је љубав избегавао. Прави још један превид: иако је и по њој *Слово љубве* најкасније настало 1409, његов могући редактор по њој би могао бити Константин Фило-соф, који се у Србији обрео најраније годину дана касније.

Једном реченицом Живановић скенира промашаје тумача који при анализи *Слова љубве* користе хуманистичко-ренесансни поглед на свет: „Чини се да су античко-лирски и интимно-љубавни елементи у *Слову* пре фиктивни него стварни, заправо (они) као да представљају жељу оних који су га тумачили на тај начин, а не референтни – самосадржајни смисао његове поетике.“ (52)

Теоцентрични дух у тумачењу проучаваног дела заговарају Димитрије Богдановић, Богумира Пејчић и епископ Атанасије Јевтић. Ни њихови прилози нису лишени антиномија и парадоксалности.

Одличан текст Димитрија Богдановића има наслов „О *Слову љубве* деспота Стефана Лазаревића“ (1969). За њега је ово остваре-

ње „песма једног сакралног доживљаја света“, „дубоко религиозно“ и – и то не сасвим извесно – за профану поезију везано једино „по неким елементима просодије“. Извориште су му *Химна љубави* апостола Павла, *Давидови Псалми* и мотиви из *Прве саборне посланице* Св Јована Богослова. (54) Богдановић први открива „утицај византијског богословља“ (55) на Деспотово дело. „Спорне“ строфе, другу и седму, он види на следећи начин: лепота природе као Божје творевине у другој преузета је из *Псалама*, а седма „има јасну поруку хришћанске љубави“ и Дух Свети је „кључ“ за њено разумевање. (57) Оно што би у Богдановићевом тумачењу могло бити спорно јесте следеће: иако се на почетку *Слова* Стефан јавља као адресат посланице, он доводи у питање његово ауторство овога дела; посланицу посматра као, пре свега, књижевно дело а одбацује њену документарност / историчност. Једном речју, занемарује историјски науштрб духовног концепта, а онда се јавља највећи пропуст: није до краја дефинисан однос духовног и есхатолошког опредељења *Слова љубве*, већ се Богдановић зауставља на размеђи, клацкалицы између њих која је тако замишљена да није сасвим неутрална – духовно негира историјско, а есхатолошко доминира над духовним. (61)

Богумира Пејчић се у тексту „*Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића; Помирљивост која није без достојанства“ (2004) бави генетичком стилистиком, те испитује, између осталог, „лепоту стила“, „милозвучност стиха“, „емоције“, „ритмичност слога“... За њу је *Слово* „писмо помирења“ (то се никако не може „сложити“ са њеном тврдњом како је оно, у исти мах, и „љубавна песма хуманистичког доба“) у којем писац разоткрива „душу хуманисте, човека новог доба“. Тако се Пејчић придружује онима који у Деспоту виде весника хуманизма и ренесансе на нашим просторима. То је предубеђење, заправо некритичко прихватање онога што су пре ње књижевнонаучни ауторитети (Драгољуб Павловић, Милан Кашанин, Мирослав Пантић) неосновано претпостављали. Да је њено становиште антиномично, потврђује нам и то што она „спорне“ строфе *Слова* доживљава на сасвим различите начине: седму као хришћанско-философску, а другу као хуманистичко-ренесансну.

Још су већи критичарски превиди Атанасија Јевтића у есеју „Свети Стефан Високи, Деспот Српски, *Слово љубве*“ (2008). Иако констатује како у другој строфи Деспотова дела „доминира радосни библијски, псалмски, литургијски космизам“, он то питање проблематизује другим (којем се одговор и више него наслућује): „зашто он не би био ренесансни?!“ Новина је то што он у њој открива „евхаристијски доживљај света и човека“. Први је који седму

строфу тумачи као „похвалу Девичанству“, но, притом погрешно, ово на неповредиву девственост своди, а песник заправо тражи да се полна чистота очува само док се браку не приступи. *Слово Јевтић* доживљава као „заветну српску химну“. Основна замерка коју му Живановић упућује своди се на то како је он, „по сваку цену“, желео да у много чему, када је о тумачењу *Слова љубве* реч, буде први, па и по цену да се оглуши о оно што је једино исправно и више него очигледно.

За све заговорнике „друге“ теорије карактеристични су „извесна недореченост, у појединим моментима, противуречност и недоследност базичном ставу од којег се, хипотетички, кренуло у истраживачком поступку“. (74)

Антиномичне ставове не налазимо у тумачењима Миодрага Павловића, Ђорђа Трифуновића, Вере Јерковић, Владете Јеротића и Драгише Бојковића. Но, то нипошто не значи како су њихови приступи увек и теоријски „безгрешни“.

Један од најбољих текстова о Деспотовом делу је „О *Слову љубави* Стефана Лазаревића“ (1977) Миодрага Павловића. Он најпре скреће пажњу на чињеницу да у српској средњовековној књижевности постоји корпус дела која „одступају од песничког канона цркве“. Као најзначајнија међу њима издваја три (сва се налазе у његовој чувеној *Антологији српског јесништва* и у њој, сагледа на у односу на друге одабране песме, забрањају „ударна“ места): „Исповедну молитву“ непознатог песника из XIV века, „Молитву Богородици“ Димитрија Кантакузина и *Слово љубве*. Последње остварење, упућено, у јеку грађанског рата, брату Вуку, тренутном противнику, „има један уједначен тон уз сву лелујавост своје линије“ и он је „изванредно наћен да у себи споји елементе неколико жанрова и реторских ставова“. Његова битна карактеристика је, песнички максимално продуктивна, „ндореченост“. Инсистирање на овој поетичкој одлици *Слова*, уз указивање на хронолошку дистанцу која нужно постоји између средњовековне и модерне српске књижевности и изазива последице које књижевна историја никако не би смела да занемари, иначе ће дело бити прочитано у сасвим погрешном кључу, „немерљиви“ су доприноси тумачењу *Слова*.

У књизи *Деспоић Стефан Лазаревић; Књижевни радови* (1979), коју је приредио, Ђорђе Трифуновић, „у извесној мери под утицајем Димитрија Богдановића“ (81), проширује листу светоотачких ауторитета који су били Деспотово полазиште при стварању *Слова*. Богдановић је споменуо Св Макарија Египатског, Јована Златоустог и Исака Сирин (ову тројицу не налазимо код Трифуновића),

посебно Јована Лествичника и Симеона Новог Богослова. Трифуновић им придодаје и: Јефрема Сирина, Григорија Нинског, Дионисија Ареопажита, Марка Подвижника, Максима Исповедника и Григорија Паламу. *Лесвица* Св Јована Синаита, која је била „Деспотова *духовна лекција* (налазила се у његовој личној библиотеци), извршила (је) највећи мислени утицај на њега“. (82) Трифуновић, такође, „изванредно запажа синтезу средњовековног духа времена и традиције у којима је настало *Слово љубве* и Деспотовог личног *Ја*, које се темељи на овом истом извору – „духовном традицијом изграђеног схватања љубави...“ (82) и, коначно, тврдећи како тема дела „почива на начелу хришћанске љубави“, једини његову „целисходну структуру... обухвата појмом љубави“, говорећи о њеној четвороделности: *увод*, тема *љубави*, *дело љубави* и *поруке љубави*. (83)

Лингвистичка је студија „*Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића; Језичко-стиљска анализа“ (1998) Вере Јерковић. За њу је друга строфа „јасна метафора *раја*“, а „садржина сваког пасуса (строфе) допринноси убеђењу о искрености осећања и жеље за помирењем, и потврђује хришћанску филозофију о љубави, о милости и праштању“.

У есеју „Деспот Стефан Лазаревић и његово доба: *Слово љубве*“ (1999) Владета Јеротић сматра како су и песничка и ратничка Деспотова природа производ немањићке крви, чији је он баштиник посредством своје мајке Милице. Извор Деспотове депресивности је његова меланхолија, надовезује се Јеротић на ставове Стојана Бербера изнете у студији „Патографија деспота Стефана Лазаревића“. Јеротић у другој строфи *Слова* налази „можда најлепше стихове у српској средњовековној поезији“, а у њој, у лепоти природе, сву величину Бога као Творца свега постојећег, као и „повезаност обнављања свеколике творевине у пролеће са људском природом, која у то доба као да се буди и препораћа“. Седма строфа носи дубоку поруку хришћанске љубави. У патријархату уговаран брак, за разлику од савременог, по Јеротићу, нуди „слободу да се тај други искрено заволи“, а то је била „залога истинске брачне љубави“. Јеротић, међутим, пренаглашава везу између Деспота савременог трагичног тренутка (бој на Косову, сукоб са братом) и библијских догађаја призваних у осмој и деветој строфи и „пренаглашено“ „личносну поруку *Слова љубве* преноси на општи свенародни аспект“. (91) Исто чини и када је десета, последња, строфа у питању: њену поруку „сједињења у Христу“ сматра драгоценом за разједињене хришћанске народе тада актуалног времена, али би она могла бити важећа и за тренутак у којем се ми налазимо, дакле, неспорно универзална.

Драгиша Бојовић је написао „Слово љубве у светлу библијске егзегезе“ (2008). Навео је све византијске писце (Атанасије Велики, Василије Велики, Јефрем Сирин, Теодорит Кирски, Јован Златоусти, Максим Исповедник, Јован Лествичник и Григорије Палама) и реченице из њихових дела које кореспондирају са онима које се у *Слову* налазе. Указује и на *Прву саборну йосланицу* Св Јована Благо- слова и, посебно, на *Псалтир* као главни извор Деспотових компа- рација. За њега је „љубавно сједињење у Христу“ „финална, али и константна, порука ове песме“.

Своје завршно размишљање о различитим, овде анализи- раним, приступима *Слову љубве* Звездан Живановић је насловио „Критика критичко-истраживачке рецепције *Слова љубве* деспота Стефана Лазаревића“. Идеја му није била да се „створи атмосфера *pro et contra* овог или оног становишта“. (96) Главни узроци погреш- ски при тумачењу поетике *Слова љубве* су темпорална удаљеност од тренутка њеног појављивања и непознавање (или заборављање његових правила) семиотичког система средњовековне књижевности и „пресељавање“ у давнопрошло време оних правила која су владајућа за нама савремену књижевност. У оквиру средњовеков- ног песништва уопште, и нашег несумњиво, поред „црквене – ли- тургичке поезије“, постоји, далеко мање присутна, и „профана“¹. Ова друга таква јесте не стога што не пева о Богу и није религиозна, већ зато што је „настала изван литургијског оквира Цркве“. (98) Тумачи који су „откривали“ хуманистичко-ренесансне елементе у *Слову* извели су то тако што им се ови указују „као апстрактни идентитет његове поетике, као метагастав који је суштински изван његовог аутентичног назначења и смисла“. (100) Неколики су вр- шили антиципацију, односно некритички прихватили већ изнете погрешне претпоставке њихових претходника које су доживљавали као неспорне научне ауторитете. Насупрот њима, има и оних који су хтели да „по сваку цену буду весници нечег новооткри- веног“ (101). Тако, на пример, Мирослав Пантић, врсни познава- лац ренесансне књижевности, сасвим неосновано и недоказиво, бележи како би један део *Слова љубве* могао бити „посебна песма о љубави“ која би „по свему, могла бити једна од љубавних песама хуманистичког доба“. По Живановићу, међутим, „профано и све-

5 У њу Ђорђе Сп. Радојичић, у тексту „Старо српско духовно и световно песништво“, убрјаја: „Слово љубве“ и „Речи на мраморном стубу на Косову“ деспота Стефана Лазаревића, „По- хвалу кнезу Лазару“ Јефимијину, „Плач за деспотом“ у Константиновом *Жийију десијоша Стефана Лазаревића*, са грчког преведену песму – понекад Деспоту приписивану – „О буду- ћим временима“ и „Песму смрти“ из XVI века.

то у *Слову љубве* (су) – прожимајући елементи једне и јединствене његове поетике“ . (106)

Изузетно је значајан, већ споменут, први додатак књиге који доноси Живановићев есеј „Литургијски оквир библијског надахнућа *Слова љубве*“, а откриће овог оквира је, по Драгиши Бојовићу, његов оригиналан и незаобилазан прилог досадашњим, и свим будућим, тумачењима једног од најважнијих текстова које наша књижевност уопште има. *Светио њисмо* било је „најчитанија књига у средњовековној Србији“ (110), те „структура средњовековног српског друштва, његова уметност и култура, почивају на хришћанском погледу на свет и човекове улоге у њему као иконе Божије, који је Црква преносила, пре свега литургијским предањем“ . (111) Библијска места нису била само „заштитни знак српске средњовековне књижевности“, већ су постала и „незаменеиви део вербалне комуникације међу људима и њихових међуљудских односа“ . (113) Стога, сасвим разумљиво, библијско надахнуће *Слова љубве* постаје „примарно за његову поетику“ . (113) Литургијски оквир библијског надахнућа Деспотова дела Живановић утврђује поступно га анализирајући. Из ње издвајамо само неколике детаље. Друга и трећа строфа су „један природни органски склоп“ у којем друга јесте увод у трећу. (117) Четврта је „под највећим утицајем *Химне љубави* апостола Павла“ (118) и она је, комбинована са осмом, омогућила Ђорђу Сп. Радојичићу, који је исте библијске примере као у потоњој строфи нашао у педесет трећој глави Деспотовог житија, које је написао Константин Философ, да закључи како је *Слово љубве* посланица брату Вуку са којим је заратио. Живановић нас упозорава како се у средњем веку, и када су у питању били наводи из *Светио њисма*, цитирало по сећању, највише из списка који су се литургијски у цркви читали, без навођења извора. Круг се затвара тако што и у последњој, као и у првој, строфи писац позива адресанта на јединство у Христу Господу, а „евхаристијска свест заједничарења у љубави – у међусобном јединству свих са самим Господом, основа је хришћанског живота, коју је Црква преносила литургијским предањем кроз сву своју историју“ . (124) Зато се *Слово љубве* „завршава *Светио њиројичном доксолоијом*, присутном у скоро сваком средњовековном спису“ . (125) Миодраг Павловић је добро запазио да онај коме је *Слово* намењено не треба ово само да *ѡрочиѡта*, већ мора и да га *дочиѡта*, односно да се удуби у њега и открије поруке које оно носи. То што је Деспотова посланица, формулом *име рекав*, и у његово време, а можда и у каснијим, „била упућивана на различите адресе“, значи да је „основна њена намена била у служби потврђивања државности, односно међуличних односа

владара у оквирима хришћанске визије света“. (129) Основни Живановићев наум био је да укаже „на литургијски и, уопште, богослужбени оквир библијског надахнућа *Слова љубве*, самим тим и на кључну улогу литургијског живота у формирању погледа на свет у средњовековној Србији“. (130) У томе је у потпуности успео.

Звездан Живановић је тумачења *Слова љубве* као књижевног дела оставио другим тумачима. Они би могли да покажу јесте ли (претпостављамо да јесте) и ту било антиномија и несналажења у полисемантичком лавиринту, што *Слово љубве* и као литерарно остварење несумњиво јесте. Они који се тог посла подухвате морали би у најмању руку бити једнако храбри и ранијим судовима незаробљени, пред ауторитетима неустрашиви и у доношењу нових увида сасвим слободни и оригинални као што је то Живановић у књизи о којој смо писали. Не буду ли такви, посао ће им бити сасвим узалудан. Доста нам је „понављачких“ судова и заклињања у погрешно и суштински небрањиво.

Вийомир Теофиловић

ЛИРСКО-РЕФЛЕКСИВНО ПУТОВАЊЕ ЈАВОМ И СНОМ

(Иван Сокач, *Молићва за јујиро*, ауторско издање, Београд, 2016)

Молићва за јујиро је пета књига песника, приповедача и романсијера Ивана Сокача, писца у коме се на особен начин укрштају младост и искуство (рођен 1975), младалачка непосредност доживљаја и зрело промишљање и личног животног искуства и погледа на свет властитих литерарних претеча са разних простора и из различитих времена.

Ако, пре но што се препустимо читању, попут многих читалаца, најпре погледамо садржај, изненадиће нас број наслова, тематски дијапазон ових лирско-медитативних прозних минијатура, којих је, готово дословно а не метафорично, читава стотина (99). То је права одисеја, путешствије до свих кота егзистенције и контекмпације, али, за разлику од Хомерове *Одисеје*, која се простире множином географских кота, овде је превасходно реч о посредном путовању, о погледу на свет из лавиринта свог личног духовно-телесног бића.

Књига нам се отвара записом „Јутро“, топосом који симболизује почетак не само новог дана већ свеколиког искуства и библијске визије света – „У почетку беше...“, али симболизује и изворишну тачку и конкретно-чулне перцепције стварности и митско-бајколиких представа о свим феноменима света. Као иницијалном међашу, алфи у Борхесовој библиотеци света (у којој смо сви и писци и читаоци), нашем писцу је животно стало да *јујиро* заувек сачува своју исконску чистоту, да свако ново искуство тиме добије шансу душевне чистоте и моралног почела: „Опет је јутро. Нови је дан и све је чисто.“ Овом одом јутру почиње Сокачева књига, а она је уједно и њен лајтмотив и молитва Вишњем да *јујиро* као симбол почетка буде и морални подстрек сваком људском науму и чину.

Наш писац, упркос својој непресушној ведрини, није беспризивни оптимиста – упознао је он и тамнију страну стварности: „Ноћ је однела претходни дан... И није био неки...“. Но, упркос томе он не пристаје на релативизацију система вредности и његових оријентира, па одмах у наставку каже, додуше у упитном исказу: „или, можда јесте?“ Јер ниједно јутро – сматра писац – није само пука

микројединица у бесконачном времену, оно је већ ко зна које по реду у бесконачном ланцу времена и самим тим у њега је уграђен делић свевремености, вечног трајања у коме су занавек записани и плус и минус егзистенције. Треба само пажљиво послушати његов тон у брују света, како би рекао Момчило Настасијевић.

Тема о непрестаном кружењу као општем модусу постојања шире је развијена у наредном поглављу књиге, под насловом „Сан о човеку“. Сва динамика света одвија се кроз дијалектички однос тих великих, макрокругова, и кругова појединачних бића: „Замишљај све кроз отворене кругове. [...] Сваки човек има и неки свој круг.“

У космогонији нашег писца човек је космос у маломе, огледало космоса – света. Иако је то прожимање у знаку хармоније, људске споне са универзумом и вечношћу су врло крхке. Међу између вишег и нижег модуса постојања чини тама, са широком скалом својих појавних облика и метафоричних значења, а сву ту енергију мрака снагом грома и брзином муње распршује светлост. Оно што је лепота у космогонији Достојевског и љубав у виталистичко-еротолошким поетикама, код Сокача је светлост – битка између светла и таме је медијум битке између добра и зла.

Где смо у тој метафизичкој и моралној једначини ми – Балканци?

У лирско-есејистичком запису „Балканска душа“ унутарњу борбу између добра и зла наш писац тематизује помоћу метафора „ковчег“ и „замотуљак“. „Кофер је [...] пун туге и беде“, али и оптимистичких реквизита – наде и вере у боље, док је *замотуљак* Пандорина кутија нечистих сила, а пре свега гнева, пакости и злобе. Кад Балканци одложе од себе *замотуљак*, „из душе (им) избије нека топлина и доброта“, које су им дотле биле спутане и потиснуте на дно бића. „Осмех им се разлије по лицу [...] па им се очи, до тада уплакване, зацакле попут бистре изворске воде... Но убрзо се сете да су замотуљак заборавили и чим га узму, лице им „наново постане мрачно и турбно.“ Наш балкански усуд је што не можемо да се ратосиљамо злог замотуљка, као да је нераздвојни део нашег бића, а не лоше чедо нашег става. Уместо отвореног погледа и слободног избора, ми живимо „широм затворених очију“, како гласи симболичан наслов једног записа ове књиге, а који је уједно и метафора нашег приклањања сили инерције и линији мањег отпора. Као да смо омађијани злом чини *принудне радње*, никако да стигнемо до своје слободне воље.

Да ли је слободна воља само *санак њуси*, утопијска нада, или реални досег душе? У запису „Ти“ наш писац је оптимистички ре-

алист : „Можеш бити шта год желиш“, поручује свом хипотетичком саговорнику, свим читаоцима. У наставку, додуше, писац назначавача и одређене условности, но оне не спутавају слободу воље, већ је само спецификују и стављају у реални контекст: „Ти си дете овог времена и земље на којој стојиш, како год да је људи у том часу називају“.

Космичке и земаљске координате су наша једина адреса. То важи и за песнике, али њихов доживљај света је остао у знаку спонтане присности. Давно је речено: *Њесници су велика деца*, а ево како нам је магичну лепоту те присности наш писац дочарао призивом дечјег усхићења природом: „Босоноге дете трчи и ... грли јутро. [...] Наједном застаје. Загледано у латице, замисли се. Стојећи, усну [...]. Изгледа да се песник нови рађа.“

Само присност са свим бићима света, видљивим и невидљивим, може да открије да „и ветар може дах испустити“. И симбол даха каткад остане без даха! Тада се сва природа успаничи, „трава се најези, а латице цвећа оборе поглед од бола“. Та стравача се ретко догађа, само „када (ветар) постане немоћан пред временом“. Ветар је овде наш брат, оличење човека у ишчашености времена, како то одређује Шекспиров Хамлет.

А Сокач нас, на трагу исте поразне спознаје, упозорава да у опустелим просторима царује *чојор*, који све прождире пред собом и крвавим траговима шири своју империју зла. Оставши на крају сам, прождрао би и самог себе, али то недужнима не би била нарочита утеха. Постоји, међутим, једно оружје пред којим падају сила и неправда – светлост. Њена је моћ спасоносна – и малена свећа је и најгушћем мраку смртна пресуда.

У запису „Неправда“ назиремо порекло ове пошасте – поремећај равнотеже између људских мотива и природе: ускогрудост је, срећом привремено, узаптила бескрајну ширину природе. Спас је тамо где је већина не би тражила, многи би чак тај пут прогласили *којештаријом*, а злобници би нам се чак и *подсмехнули*, с тугом констатује писац. Спас је у налажењу свог мира, сагласја са целином света. Ко „изгради властиту цркву, [...] постане толико снажан да му ни злоба ни гнев [...] не могу ништа. [...] И много више“, додаје писац, „научи да поштује цркву других, јер то је [...] истоветно ономе што је и он сам изградио“. Малодушни не могу да се вину у те висине, јер не знају да „тај мир не мора да буде пронађен на овоме месту“, већ „било где“ и на разне начине. „Довољно је да човек буде одважан и [...] свестан. Све остало иде само“, чак и мимо личне воље. То је виша математика, интегрални рачун космичког поретка, у коме су и највећи силници мехури морске пене.

Све на свету је у блиској вези, сматра Сокач, попут свог великог претече суматраисте Црњанског, а корен те везе наш писац назире у заједничкој генеалогiji, породичном стаблу свих живих бића. „[...] Небо учини“, читамо у запису *Семе*, „да на великом свом пространству различита се семена од истога стабла рашире“ целим светом. Не само блиски народи, не ни читаво човечанство, али одвојено од других живих створења – сва бића под капом небеском су блиски род. *Gens una summus* – то је значењска срж космичке химне. Онтолошка блискост свега на свету објашњава космичку природу љубави као налога срца и ума. „Зато не мрзим“, резимира свој однос према свету писац.

Откуд та ширина љубави и разумевања према свету са толико зла и неправди?! Песник не дели тај беспризивни песимизам, уверен да је светлост јача од таме, а добро *од зла свакојега*. Другим речима, човек није беспомоћан, као што често у малодушности помислимо, већ је у стању да се носи са свим силама и неправдама. Ако поштени људи нађу мир у себи, мир са својим народом и читавим човечанством, злочинци ће остати без икаквог упоришта. Они ће бити *сламке међу вихорове*, а не *нишчи духом*. Но, наш писац је убеђен да имамо још један сигнал оптимизма. У спису сугестивног наслова „Поново је дошао“, који описује *сусрети сна и јаве, земље ујилоије и наше мајке земље*, писац је уверен да је имао сусрет прве врсте са Њим, Спаситељем. Слути да судњем доласко Христа претходи низ припремних долазака. Наиме, Он, Спаситељ, не чека да цео свет сазри до самопрочишћења и непосредне спознаје Вишњег, већ повремено долази, видљив само најврлијима и најсвеснијима, да их охрабри у даљем самоосвешћењу и подстакне на душевно оплемењивање нишчих широм света. Но, наш писац није – истакли смо то већ – оптимиста лаког изазова, већ је само видилац јасне, Богом најављене будућности. Иако је озарен и охрабрен сусретом са Оним иза чијих корака *права није била ушабана, као да је лебдео изнад ње, док му се у очима мојо видејши сунце*, писац је свестан да ће протећи много воде рекама вавилонским док Он не остане заувек међу нама. Чувши да је неки чудни човек негде страдао, помислио је и на најгоре: „*Ойети су га убили!*“ Још су могуће многе Голготе.

Шта можемо пожелети младом писцу за даљи развој? Све досадашње Сокачеве књиге написане су превасходно на основу чистога дара, талента. *Мајсторска радионица* као да је тек у повоју. Ако је без радионице написао вредне књиге, од писца можемо да очекујемо и далекосежније домете. Он је тек одшкринуо просторе лексике, синтаксе, стила..., а то су нужни степеници у изградњи аутентичне поетике, свог књижевног система. Писац има и таленат и интелектуалне квалитете да то постигне.

Добрашин Јелић

ЈА, КОЈЕ ЈЕСТЕ

(Раде Јолић, *Ја*, ИГП „Пегаз“, Бијело Поље, 2016)

У збирци поезије, коју је кочоперно, али свакако симпатично, насловио са *Ја*, у три циклуса – *Поезија је жена Волим њоезију*, *Гласно ћу-ћуање* и *Ишчекивање* – и, с про-лошком пјесмом *Позорница*, с укупно 49 пјесама, Раде Јолић се не обазире на овештала правила писања, нити „цркава“ над версификовањем, глачањем и цизелисањем стихова, већ пјева онако како мисли, казује, „бијелим стихом“, оно што јесте, и тако разбија помрчину. Ту је основ онога „ја“, које је узело гард у наслову његове пјесничке књиге. Као да каже: Ја, овакав какав сам. Ја, онај који говори другачије. Ја – на црти.

Слобода је карактеристична за пјесника, а Јолић то јесте, не само зато што је објавио трећу књигу – једну књигу, веле, може да објави и неко ко није пјесник – већ зато што првенствено, „љуби“ слободу и настоји да је прибави, и то своје осјећање и хтење изражава пјесничким стваралачким поступком. Он то зна – можда из књига, а свакако из себе – и саопштава у пјесми *Градишље мостива*:

*Пјесник има
Неодољиву њојребу
Да пради мостиве
Да њремошњава разлике
И да се смије њраницама
Уочавајући величанство њоезије, у њјесми Борба њјева:
Жао ми је
Што научници
Нису
Пјесници*

Тај жал остаје у смислу да сви научници нијесу пјесници. Јер они највећи научници то јесу. Јесу, „но, што су?“

Ту, дакле, само треба да се смјести ријеч „сви“, (стих би гласио: „Што сви научници“), и да све заузме своје мјесто.

Иако рођен у епском крају, гдје је и остао, у „славним Васојевићима“, како је писао универзитетски професор и књижевник Димитрије Л. Машановић, он не робује ни томе да буде епик, већ каже да јесте и оно друго, оно што му отвара врата уласка у општи-

ји контекст. Види се то из пјесме *Оћкуд*, гдје се упокоао, и укорије-нио, стих: „Откуд музике без виолине“.

Али, да се разумијемо, он се не отклања од епике – он је епик у високом степену, само, у складу са својим временом. Како су његови и моји преци цијели живот мукотрпно радили да би купили златно црногорско одијело, да се најљепше обучени појаве на оном свијету, тако он инсистира и на што већем духовном обогаћивању.

У пјесми *О смрти се не пише*, иако пјева да се не пише о нечему о чему се ништа не зна и о ономе гдје никад нијесмо били, зна да знамо о чему се ради и знамо да умиремо сваки дан, на шта је указао Свети Павле, а то потврдила савремена биологија, али је негира, е да би његова основна мисао имала чвршћу заснованост, а то је „контра“ коју је изразио стиховима:

*Није смрт̄ӣ то̄лико̄ ст̄рашна
Ст̄рашније̄ је
Када̄ немаш̄ са̄ чим̄ њӯ изаћи*

Смрт је, дакле, покретачка снага за стваралачки чин – да се „остави успомена“.

Он је човјек широких погледа. То видимо из *Пјесме за њлес* – у искреност човјека можемо да посумњамо, а у искреност пјесника не – гдје се нижу и ови стихови:

*Мени је свеједно
Нијдје нисам њӯ њовао
Али бих волио да њлешем
Танјо
Са оном која носи у коси мирисе
Свих конјиненајта*

У истој пјесми, пјесник увиђа: и кад живимо у највећем граду, ако не путујемо, исто је као да смо, у пећини:

*А ја у Беране
Одакле нијесам ни одлазио
Нејо остјао да се њрам ријечима
И са јодинама
И никад нећу научити да њлешем њанјо (истја њјесма)*

Овај приврженик „поштеног рада“, о којем је говорио прозаист Миливоје Јелић, не чека инспирацију, већ ради. О томе, у пјесми *Инспирација*:

*Мене и даље боли десно раме
А не знам зашто.*

Ја знам зашто, а и Јолић зна, само се вајка. Кад би се десило да га десна рука не послуша, научио би да пише лијевом руком, и тада би га бољело лијево раме, јер писање није у „согласју“ с реципрочном инервацијом бола, већ с епикалном доминацијом импулса.

Његова техника писања говори о томе да се ствари не завршавају, а то је зато јер се ради о процесима, при чему нестајања и нема, јер оно што је настало, унеколико је апсорбовало оно из чега је произишло. Мислим да из овог општег става, који пјесник додуше не експлицира, произилази то да ниједну пјесму није „заробио“ тачком, тако да све лебди, да се чини да је све то скуп тренутака, а, у ствари, јесте њихов систем, који подсјећа на оно његошевско да је „без поретка најдубља наука“.

Љубав је изнад свега, код овог пјесника. Да није љубави, нарочито оне неузвраћене, не би било, не само поезије, већ би се све стропоштало у стереотипност, и човјек би, како би рекао Радоња Вешовић, живио говећи живот. О томе у пјесми *Љубав*, говори пјесничка лапидарност:

*Љубав је када си нијем
Па се дојоди неко чудо
Да у сну проговориш*

Она је еликсир живота, у шта нас, на нов начин, увјерају стихови пјесме *Пожели ми срећу*:

*Пожели ми срећу
Јер ако те не наћем
Нећу знаћи да ме има
(...)
Пожели ми срећу
Овој јуџира идем да те џражим
А ти расџјеруј мајле и облаке
Невјешти сам у леџјењу
Тек учим*

У праву је пјесник: у свему, и о свему – учимо.

О љубави маштамо и причамо док нам се не догоди, а онда је живимо. Тај став се смјестио у пјесми *Драго ми је да њостојиш*:

*Прејознао сам ње
Нема више њојребе њојребе
Да њишем о љубави*

То је оно исто мишљење које је упјесмила Десанка Максимовић, а које говори о томе да „срећа је лепа само док се чека, / док од себе само наговештај да“.

Жена о којој (или којој) Јолић пјева више је интелектуална појава и „играрија“ маште, слична Дучићевој имагинарној жени. Љубав је ту, приоритетно, платонска. Тако је са љубављу мушкарца, све док дјевојку не доведе у „зидине беда свога“, гдје се све исплетује и помијеша, да га је немогуће раздвојити, као ни траве у откопу кад вјетар нанесе траве из других откоса, како то, у једној хајку пјесми, пјева Војислав Бубања, и гдје се све, у ствари, комплетира. Јолић, у пјесми, иде до „зидина“, до границе, одакле почиње „тјелесна реализација“ љубавног осјећања, а то шта се дешава иза зидина, јесте интима, о којој се не пјева, све док толико не „преври“, да се прометне у чисти духовни садржај.

Поезија и сликарство су комплементарни, а ствара их и повезује машта. Став о њиховој узајамности Јолић је изразио у пјесми *Насликај ми њјесму*:

*Пјесник и сликар
Убијају маштју
Тако њишо је оживљавају*

*Замисли сад
Да њјесник нема ријеч
И сликар да нема језик*

Имајући у виду оно докле је стигао у овој књизи, Раде Јолић већ је препознатљива бистра вода што тече низ поетски Лим, који све више надлази, и мислим да ће „издегдисати“ да и кад стигне до мора, не изгуби од свог идентитета. А биће тако, јер у колико год велику ријеку увире, у колико год велико море та ријека увире, пјесник није притока која губи своје име.

Миодраг Д. Иђаић

ГРОТЕСКНА СТВАРНОСТ ИЛИ СТВАРНОСТ ГРОТЕСКЕ

Поводом тетралогии романа *Бели замак: Ломник, Човеколом, Ловник и Хаосник* (2012–2015) Љубише Д. Јовановића)

Истиха, на свом „чаробном брегу“ изнад Велике Мораве и своје Велике Планае, иако потврђен значајним наградама („Стеван Сремац“, „Милутин Ускоковић“, „Петар Кочић“, „Радоје Домановић“, „Бранислав Нушић“, „Исак Самоковлија“, награда Удружења драмских писаца Србије; два пута је био у ужем избору за НИН-ову награду; уз то, заступљен је у проминентним антологијама), Љубиша Д. Јовановић већ деценијама ревносно везе једну грандиозну сагу о Србији на крсту путева историје, о земљи чију жилу куцавицу чини баш митска река – троречје слива троједне Велике Мораве. У њега је, наизглед само кроз стваралачки локални окулар, уронио дубоко и слојевито, од митолошких казања и здања, па све до сатанске натуралности; будући по специјалности пулмолог, по вокацији и професији загладан у бездане унутрашњег света човека, овај значајни фрескописац Србије није тако лак за читање, а богме ни за тумачење. (То је можда и разлог што још увек искаче из окулара наших чак и најзначајних хроничара прозног стваралаштва.) Љубиша Д. Јовановић је на више од хиљаду страница тетралогии *Бели замак* у својој поетици ујединио и мајсторско писмо Миодрага Булатовића и фокнеровску истрајност у томе да обично онеобичи, а необично преведе на говор свакодневице, да залепрша као нека од његових птица времена изнад свести, у идејнику креативног надумља, у чудесима фантастике, а одмах нас затим повуче натуралним резovima ка дубинама оне тако препознатљиве црте оног што називамо „ми“, „овде“, „јуче“, „данас“!

Има нечега, бар у големој тетралогии овог стрпљивог хроничара не једног, него „многијех“ времена у широком спектру времена што зрачи још од Раблеовог пркосног хуманизма. То је управо гротескно представљање и времена, а и људи, како аутор у поднаслову завршног дела ове тетралогии записа, кад су и време и људи у негацијском споју: *Невреме у Недоба*. Опор је и крваво укусан тај раблеовски позов: „Смеје се ко хоће да буде човек; смех је заиста човеку својствен“! Онима који имају снагу и воље да путују сливицама моравотока, а и магистралама Великоморавља, догађаће се

баш оно што је још Милан Богдановић и као упозорење, али и као охрабрење записао поводом „тешког“ опуса Мирослава Крлеже, обећавајући да ће то „тврдо ткиво“, када се, наравно, разложи, напредити задовољством све тешкоће читаоцу. Прво, структура ове тетралогije ослоњена је на мноштво „стајних“ тачака, али и углова из којих зрачи оно што је Фокнер назвао „покретно огледало“.

Кафкијанско здање, *Бели замак* је истовремено и општа болница и лудница, попут државног модела; као сабиралиште распоредних радњи, постоје, из књиге (дела тетралогije) мистични Замак од замки саздан, али и, на овај или на онај начин, заједничка кућа. А десетине и десетине баш тих „наших“ људи су, и поред топониума који су такође наши и углавном локално-рурални, типолошка ознака за колективитет, истовремено препознатљив, али и преведен у хабитус фантазмагорије. То „могуће а немогуће“, односно „немогуће а могуће“ и чини посебан изазов. Јер – фантастика је описана језиком реалности, гротеска је препознатљива, чак обична у оном што и јесмо, што смо били, што нам се догађало, јер и сан је јава, а јава сан.

Активни означивачи већине колажних делова ових књига су – што је мала поетолошка иновација – или инсекти или пак птице, као визуелизација, материјализација и акустизација актуелног и са збивањима синхроног времетока. У завршној књизи *Хаосник*, на пример, од 43. „птице времена“ – креје до 67. „белог голуба“ – симбола и сјаја светости, као између острва хармоније које надлећу сви могући инсекти добра и зла, напаст „гамади“ из широког спектра времетока (као и у претходне три књиге) струји, врџи, надири, или се, нажалост, убајаљује јалово проточно време које базди носећи у својим мутним таласима читав један (србијански, пре свега) колективитет од времена братоубилачког рата – црног квадрата на квадрат (Другог светског рата, када су Срби и те како баш ратовали вазда међусобно, завађени као близанци Грнчареви, Данило и Ноћило, па до намиривања и најстаријих дугова чак и када су зближени „нови Европљани“ (Швајцаркиња Алвила, власница богатог швајцарског *Раја*, који је у ствари *Пакао*, и вилаша Миодрага Адамовића, који би да, уз њено спонзорство, створи *Шумадијски рај* у Јатишту, где се налазила Дендра, омајска престоница легендарног, чувеног по великом скривеном благу, српског цара Радована). На „сцени“, да тако кажемо, у све четири књиге ове тетралогije, што је доказ не малог мајсторства овог писца, као у калеидоскопу, све време се смењују реалност и фантастика, стварно и имагинарно, црно и просветљено, карикатурално и поетично и сл. Фондан свих ових књига видно контрастира управо с тим Белим замком, оличеним

у Нојевој барци, можда и Рембоовом пијаном броду са људима опхрваним фуриозном енергијом међусобне супростављености! Као у каквом зверињаку, људи се међу собом уништавају; пун замки, Замак целе олујне ноћи јечи од труднице заглављене у поквареном лифту, медицинско особље, као у Бројгеловим сликама, наказно је поживотињило – чак и љубав је сведена само на брутално парење, а све је то уоквирено адским мизансценом: као у смаку света, све време бесни олуја, цепају се и разваљују кровови, црна водурина потапа мртвачнице, а у Замку се међусобно лове убице (Дифовац, Милостиви Милосав, Убилац убица), урлају вечите гладнице, нимфоманке, „сотонићи“, „суповци“, док је поратно време у знаку „Тите“ (како га, иначе, можда и данас виде многи...), „убице убица“, људи са жигом сатрапа... У лику, примера ради, злогласног Маринка Чуме, поратног врховника тог страшног „караказана“ у истоименом здању, овековечен је „страшни Друг“, спреман да у име „Оног Одозго“ надмаши и самог Мефиста!

Заиста готово у свему необичан, а најпре по стваралачкој имагинацији, овај – у слободној транскрипцији, творац србијанске трагичне комедије завребује пуну пажњу. Пре свега због дивљења достојног напора да сплете, а и расплете деценије у управо те нове и политичке, али пре свега, социјалне историје распете Србије. Као што његова нарација буја и тече као све захукталији животок и водоток неукроћене и побеснеле Мораве, тако се „шарени“ и ускипело таласа ова грандиозна повест. Од готово пресно натуралног (живљење у мрачним забитима тог наводно белог замка, ретко кад су хуманизовани односи чак и међу докторима – сам аутор је сведок као специјализант), преко читавих реалистичко-фантазмагоричних повести, од индивидуализованих до оних имагинарно-симболичних, стиже се све до симболике рвања са неприродним појавама, осимбољеним чудовиштима попут Змијског цара, чијим смакнућем се наговештава и крај тог стравичног „невремена у недоба“. А оно је, мање-више, кроз пројекцију бар неких србијанских средина „Титиног“ времена са свим чиниоцима попут органа власти, задругарства, чак и „зеленог плана“, па до застрашујућег осипања српства у разноврзне немачко-швајцарске и европске „рајеве“! (Га тема је била сужеирана и у претходници-увертири ове четворокњижне композиције, у роману *Повраћак у одласку* из 2009. г.)

Са сликовитим и филмичним опусом Љубише Д. Јовановића мораће – нема сумње – да се суче они који вреднују „оставштину за будућност“. Јовановић је чак и лексикографски задовољио оба значења појма *тхејралологија*: сачинио је „четири снажне драме“ у једној

целини, али и извео мајсторску „игру“ (као Сатир). Језиком модерног романописца, и то у четири чина, изрежирао је, на убедљивој животної грађи, драматизовану повест Србије, и то „сада и овде“, али са свим могућим реперкусијама и ретроспективним апликацијама. Све је то приказано како у покајничком животу бројних појединаца, тако и у колективном памћењу и мукама које се још и данас испаштају (нпр., спаљивање стотина живих Срба везаних за дрвеће у шуми због убиства једног немачког војника, плаћања старих грехова и сл.). Тетралогија *Бели замак* захтева стрпљивог и пажљивог читаоца, јер је то вишеструко зачворено ткање, са преко стотину холографски умрежених ликова, што је ретко чак и у авангардних списатеља. Мало шта је од трагичког, чиме се проза и у нас, а и у ширим размерама одликује, остало ван домашаја овог писца – од фактографске документарности, па чак и технике сказа, криминалистичког романа, па све до надреалне повесничарске хронике. Границе између гротескног и реалног само су условне јер многокад се, у ствари, реални живот одвија апсурдно, па је зато гротеска кључ за разумевање, као што је и привид гротескног кључ и одгонетка за апсурдности у реалном животу. Зато је проза Љубише Д. Јовановића, бар за турбулентну историју Србије, јача него „охлађена и сувим чињеницама предата историографија“, жестока, узбудљива повест и животно убедљива етнотопологија.

Косџа Димитријевић

РОМАН О ДРУШТВЕНОЈ И ДУШЕВНОЈ КРИЗИ

(Срна Ланго, *Земљо моја љрећи на друјоја*, Београд, 2014)

Срна Ланго, драмска уметница, писац запажених колумни и чланака у ревијама и часописима, у времену велике друштвене кризе, после првог романа *Гладне јодине* (2007), објавила је и други, под симболично-алегоријским насловом *Земљо моја љрећи на друјоја*.

У веома проблематичном времену савремене литературе и српске културне делатности, када њени даровити и одани посленици од оних задужених за ту област већином трпе свакојака понижења, талентована глумица, новинарка и књижевница Срна Ланго, у свом најбољем животном добу, смогла је изузетну храброст да објави веома актуелни друштвени роман, чији наслов *Земљо моја љрећи на друјоја* сведочи и о његовој основној поруци. У ствари, тај изузетно вредан роман, посвећен личној и породичној неизвесности и горкој друштвеној стварности, предочава на узбудљив, драматичан начин горке и сурове истине о једном крајње хаотичном времену, где се истина најчешће прећуткује, а до правде тешко долази. Наиме, овај животни роман Срне Ланго писан „властитом крвљу“, да се присетимо поруке песника Бранка Миљковића, настао је на самом извору патњи његове главне јунакиње – библиотекарке Маше, на чију би се драматичну судбину односила искрена порука древног римског елегичара Проперција да му је лично „страдање диктирало“, тј. било главна инспирација приликом стваралачког процеса.

Савремени, животни, исповедни и драматични роман Срне Ланго *Земљо моја љрећи на друјоја* приказивача најпре асоцира на Стендалову сентенцу по којој роман треба да буде, као изузетно сведочанство времена, „огледало које иде путем“, превасходно привлачећи пажњу читалаца верним и узбудљивим сликањем данашњице усковитлане спољним и унутрашњим невољама с повременим освртима на проблематичну прошлост као и трагичне скорашње дане и године. Писац се, кроз осврт на живот једне београдске породице, пратећи њене успехе и кризе, труди да сагледа истину, почев од ведрога детињства до скорашњих дана. А то све желећи да психолошки што дубље продре у личну судбину главне, али и епизодних личности, уз критичке осврте поводом све присутније апокалипсе родне груде. Иначе, у роману *Земљо моја љрећи на друјоја* највећи број поглавља посвећен је личној тра-

гедији главне јунакиње Маше, одане синовима и породици, која је неумитном игром судбине доведена до самог руба обрачуна са самом собом. При томе, та неоспорно културна жена, привржена домаћој и светској литератури, посвећена племенитим тежњама и стваралачком раду, одједном доживљава сву горчину пораза због неиспуњених снова, и поражена од горке реалности, губи животни ослонац током велике друштвене кризе. Управо, кроз тежњу да се вођењем дневника проникне у чему се налазе узроци суицидне намере главне јунакиње Маше, остварена је изузетна драматичност романа више писаног „међу јавом“, и то оном горком, суровом, трагичном...

Покушавајући рефлексивно-аналитичним романом *Земљо моја љрећи на друјоја*, да на неки начин нађе излаза из зачараног круга горке и сурове стварности, трудећи се да преброди насталу душевну кризу, чини се да писац није сметнуо с ума опомињућу мисао Албера Камија: „Постоји у свету само један озбиљан философски проблем: то је самоубиство.“ Управо, романом *Земљо моја љрећи на друјоја* Срна Ланго огласила се као изузетан, смели борац против друштвених неправди, да би уплашена од лоше свакодневице, одлучно и храбро, описујући судбину главне јунакиње, повела битку за „боље сутра“, забринута за друштвену и личну егзистенцију, за судбину деце из два брака којима се трудила да буде добра мајка и да их упуту ка честитом животу. Међутим, због недоличних ругобних дешавања око себе и узалудног труда да поправи све лоше што су учинили несавесни људи, главна јунакиња постаје све незадовољнија животом, рањива и често тужна; додуше, она се повремено труди да присећањем на лепше доживљаје из младости бар донекле врати веру у себе. Међутим, постајући све критичнија и скептичнија према себи и другима, јунакиња овог изразито рефлексивно-монолошки и асоцијативно структурираног романа, све више је подложна суицидној намери. А поред пишчеве искрености и отворености у заснивању и развијању занимљиве фабуле, пажњу читаоца ће посебно, уверени смо, привући изразито контемлативна поглавља романа *Земљо моја љрећи на друјоја*, са драгоценим асоцијацијама из прошлости оствареним путем укомпонованих фуснота везаних за догађања из породичног живота. Све то указује да нови роман Срне Ланго, заснован на класичној, драматичној фабули, с успело дочараним главним и епизодним ликовима, непосредан у исповедној форми, писан живописним стилем чије су главне одлике – једноставност исказа, уочљиво сагледавање савремених животних проблема и занимљи-

вост приповедања – представља савремени роман вредан пажње и критике и читалаца.

У роману *Земља моја њрећи на другоја* посебно се уочава изванредна ауторова анализа поремећеног друштвеног живота од данас до сутра, од немила до недрага. С тим је чврсто повезана и психолошки прецизно профилисана и мотивисана драматика судбине брижне мајке и супруге. Разрешење није само у споразумном разводу, него настаје као последица нагло поремећене друштвене равнотеже, која осетљиву и брижно особу доводи до опасних суицидних идеја. А тај успело психолошки описани слом главне јунакиње романа није настао преко ноћи, него је изазван постепено низом траума, почев од неочекиваног напада помахнитало педофила на девојчицу у лифту, да би касније кулминирао формирањем поражене личности изгубљене у друштвеном хаосу и безнађу. Осећајући својим у основи нежним, проуховљеним бићем да живи у „земљи мржње“, библиотекарка Маша све више страхује од приближавања нагавештених несрећа – насилног растурања отаџбине у поновљеном злом времену „кад су живи завидели мртвима“. Зато се ауторка у поглављима романа са додатим фуснотима узалудно труди да нађе задовољавајуће објашњење за све бројније и теже личне и породичне недаће, још мучније због метежног времена обележеног великим друштвеним кризама, све чешћим протестима обманутог народа, уочљивом бедом узрокованом санкцијама великих сила, највишом на свету мегаинфлацијом, обманам у неодговорним изјавама да „нисмо у ратном сукобу“ док нам се многи насилно регрутовани момци све чешће враћају у мртвачким сандуцима. Све то виђено и доживљено повређује мајке, попут главне јунакиње романа. Она подноси велике патње, што је најзад доводи до нервнoг слома; тада ће изговарати, у бесу и немоћи, најогавније псовке, што наратор овако објашњава: „Није псовка недостојна. Недостојан је сав онај мрачни круг мислилаца, по алавости одабран, што још увек постоји на јавној сцени и узима нам масну лову док нас завијају у црно. Непристојна је земља која помаже да то траје... Псовком суштински изражавам, додуше неузвраћену, али ипак љубав према нашој земљи...“ И даље, правећи животни биланс који главну јунакињу романа води ка коначном поразу, верно слика паклену атмосферу свакодневице: „Демонстрације. Опет. Полупан град. Уморна од дневног преживљавања, знам ко лаже, ко говори истину... Питам се да ли ова неземља не уме или неће боље... Сви љути на Београд кад дођу у њега... Уплашена сам, збуњена и немоћна... Не долазимо на овај свет зато да бисмо јели, пили, какили и чекали да нам неко горе пресуди? На

шта треба и можемо да утичемо? Шта ће у том случају било коме памет? Била сам са свим признатим и непризнатим боговима на разговору... Богови су згрожени. Сви богови једнако – од Ануа, преко Велеса и Буде до Христа. Одричу се свега овде на Земљи што се у њихово име чини...”

Попут поменутих богова згрожена због свих страхотних овоземаљских дешавања током грађанско-верског рата изазваног како злонамерним ушпливом политике и интереса моћних сила, тако и нашом глупошћу, сметнувши с ума познато правило да је живот често окрутни крвник који немилосрдно узима данак, и то у највећој мери од недужних, радних, добрих и племенитих људи, главна јунакиња романа *Земљо моја њрећи на друјоја* осећа крајњу физичку и психичку угроженост. Зато напушта породицу и одлази привремено у малу средину испуњену лепотама природе, где жели да се коначно обрачуна са постојањем. Настањена у скромном хотелу с погледом на пејзаже у близини идиличног Звезданог језера, она готово свакодневно бележи своје дневничке записе, у којима, између многих контекмплативних сентенци, очајна, с пролећа 2011. године упућује синовима горку поруку, неку врсту духовног теста-мента, из којег наводимо следећи карактеристични одломак:

„[...] Децо, ја вам ни мртва не бих опростила када бисте урадили ово што ја планирам [...].

Бежите главом без обзира из земље која вам узима све, а не нуди ништа. Не ,остајте овдје', зајебите Шантића, то није патриотизам. Бежите главом без обзира из земље у којој је масовни доказ мушкости премлаћивање било кога. То није мушкост... То нису људи који заслужују вашу пажњу...

Нема правде, децо.

[...] Преклињем вас, не дозволите да вас утишају. Само у мојој и вашој земљи мораш да будеш богат или признат, да би дошао до основних ствари. До савесног лекара, до пристојног хонорара! Децо, још увек се понегде другачије живи, иако је свет одавно пред вражом матером.

Будите ренесанса ове планете.”

У поруци најрођенијима насталој током пресудне, велике душевне кризе, јунакиња романа залаже се за препород док јој предстоји коначни обрачун са собом и друштвом без одговорности на које би се могле применити речи светог српског владике Николаја: „Двадесети век – савез са сатаном!“ Та трагична порука подстакнута је скорашњим ратним разарањима, моралним пропадањем, страдањем, издајом отаџбине, корупцијом и нечувеним незаконитим богаћењем појединаца. А у даљим поглављима ефектно и складно

компонованог асоцијативно-рефлексивног романа, на осетљивој граници пишчеве свести и подсвести изниче неминовна, стравична опомена: „Крст носити нама је суђено!“ И главна јунакиња, као део тог посрнулог друштва, свој лични крст понела је судбински храбро, исписујући своју голготу, у име борбе непрестане за правдољубље и човекољубље. То јој неоспорно служи на част, тај мукотрпни и залудни покушај да избегне најгоре. Међутим, током боравка у амбијенту чисте природе, непрестано је прогања мисао о одласку у вечност; попут славне енглеске списатељице Вирџиније Вулф, и она жели да нестане у дубокој води. Но, чак и после три неуспешна покушаја да сконча у леденом језеру, главна јунакиња готово свакодневно исписује дневничке поруке. И притом упорно понавља да је прогони потреба да ишчезне с лица земље, јер је уверена, после низа пораза, у своју „ништавност, нецеловитост, недовољност“. Ипак, према оној народној да „човек снује, а бог одлучује“, игром случаја изостаје очекивани трагични крај романа *Земљо моја њређи на друјоиа*.

У ствари, животним романом склопљеним од прозних реминисценција и одломака дневничких записа, Срна Ланго је написала лични *Ex Ponto*, водећи разговоре са самом собом или оним што називамо душом, попут изгнаног античког песника Овидија, римског цара Аурелија или нашег великана писане речи Иве Андрића. То је учинила исписујући веома успеле литерарне фрагменте узбудљиве животне исповести, често и са примесима горког сарказма, позивајући се на апсурд животних околности: „Више не мора нико да ме дисциплинује, обрадили су ме. Крстила сам се у православној цркви, кумовала у католичкој, озваничила се у званичној, левичарској партији, подучавала источњачке, западњачке и непостојеће функције и културе, тражила одговоре на основна питања и бежала од њих... Копала сам по себи као длетом. И још. И опет. И угасила се, налазећи у тим наводним скровиштима душе све, само не обећано... И сада све радим сама... Ја се, коначно, толико тога плашим! Не знам откад се тако страшно бојим свега...“ Затим, романсијерка, размишљајући о многим недаћама, пропустима и незаконитостима у својој земљи, отворено указује да кривицу за то носе не само политичке шићарције већ и ми сами. Притом добронамерно упозорава, поставља насушна питања о узроцима повлачења, ћутања, апатије, одсуства побуне: „Зашто, у ствари, будали не рећи да је будала? Зашто се преваранту не каже да је преварант? Из интереса. Из страха...“ И онда с јетком отвореношћу, горчином и иронијом истиче, опомиње: „Само лудаци данас говоре истину. Ми знамо да са нама могу како хоће. Ми смо небитни јер никога не

упозоравамо. Нама нико не мора да да ни основна права, јер никога нећемо убити због тога, јер нећемо запалити зграду, регрутовати убице, не дижемо озбиљне штрајкове, не умемо да скидамо важне податке с туђих банковних рачуна..." Суочена са крајњим очајањем и коначним животним поразом, главна јунакиња је и даље пре свега посвећена мислима о вољеној породици, угледној мајци, која је у злом времену проглашена за технолошки вишак у својој медијској кући, драгој браћи, синовима. Синовима, попут сваке одане, брижне мајке, сасвим трезвено упућује поруку: "[...] живите неке нежне животе с књигама, с неким женама које вас заслужују и будите прави центлмени. Учите стално. Истражујте, али немојте да постанете параноични. [...] Не допустите да вас утишају." Шта боље од тих искрених савета мајка може да упути вољеној деци?

У роману *Земљо моја њрећи на друјоја* Срна Ланго успешно повезује догађаје из прошлости са савременошћу, трудећи се да укаже на сагледано зло, али и добро у човеку и свету који нас окружује, а то све у племенитој намери да помогне пониженим и увербеним да се на неки начин прилагоде, снађу и опстану у „психичком и моралном вртлогу у којем живимо одувек, а особито данас“ (Иво Андрић). И она у свом делу наставља племениту, пркосну борбу, као да је послушала речи великог, мудрог Толстоја који је једном приликом истакао да „после највећих невоља започиње нов живот“. Уз то бисмо додали и тачну констатацију Жан-Пол Сартра да „живот почиње с ону страну очаја“, што је и главна тема романа Срне Ланго. Пажљиво га читајући, нисмо могли а да га не подведемо под једну опаску цењеног професора светске литературе Рашка Димитријевића: „Књижевно дело није врхунско ако по читању човек може лепо да спава. Оно је значајно само онда кад после читања не можемо лако да заспимо јер нас тера на размисљање о крвнику – животу.“ Јер, то тачно запажање угледног и умног професора у великој мери односи се и на животне поруке романа Срне Ланго *Земљо моја њрећи на друјоја*, романа који је у високој мери и естетички делотворно тематизовао однос друштвене кризе и савести.

Воја Марјановић

БЕСЕДЕ ЉУБИШЕ ЂИДИЋА

(Љубиша Ђидић, *Беседе ѿод Бајдалском јором*, Српска краљевска академија, Београд, 2017)

Још у гимназијским данима прочитао сам импозантну књигу нашег еминентног мислиоца и теолога Николаја Велимировића *Беседе ѿод јором*. Снажан утисак није, касније потиснула књига беседа Матије Бећковића. Сада се на мом столу налази збирка беседа *Беседе ѿод Бајдалском јором*, најновија књига Љубише Ђидића, песника, приповедача, преводиоца, једног од челних људи Крушевачке *Бајгале* и универзалног познаваоца баштине свог родног краја – Крушевца и његове околине.

Оглашен као најплоднији песник и културни мисионар, Љубиша Ђидић већ пет деценија афирмише свој завичај истичући у њему сва историјска, културолошка, топографска, политичка и економска збивања за последњих пет деценија. Као царски град, некадашња престоница Србије, место великана Лазара, Милице, Милоша, Југ Богдана и његових синова, Ђидић Крушевац проглашава метрополном историје и културе некадашње Србије.

Посленик традиције одан Вуковској етици јасног и једноставног казивања, поетски надахнут а историјски поткован до максимума, он је и у досадашњим својим књигама наговештавао правог историчара завичајног Крушевца, Расине и Поморавља. Ђидић је један од ретких српских писаца који се посебно брине о свакој својој написаној речи. Отуда је до данас објавио преко тридесет књига, па је његов опус не само извор поетске даровитости, а то значи уметничке вокације, већ и научних достигнућа.

У сабирној књизи *Беседе ѿод Бајдалском јором*, Ђидић је аутор преко две стотине записа, белешки, приказа и говора, саопштенних на бројним књижевним сусретима – али и ван њих, у приликама када је требало означити неки јубилеј, доделити угледну *Бајдалину* награду – или скренути пажњу јавности да је Крушевац „жива метропола и полазиште свега што се дешава у Србији,“ као круцијални део њене културне, дакако уметничке и научне делатности.

Ђидићеве *Беседе* су језгровите и читљиве асоцијације на бројна дешавања у српској култури, најчешће везана за Крушевац и његово наслеђе, а одмах затим и за сва дешавања на пољу уметничке делатности у Србији. Овај панорамски преглед даје књизи

Беседе њог Бајдалском јором посебно место. Она није само илустрација приказивачког типа већ и покушај да се аналитички продубе све појаве и кроз њих осети критеријум и валидност и ауторове етике и естетике уметности.

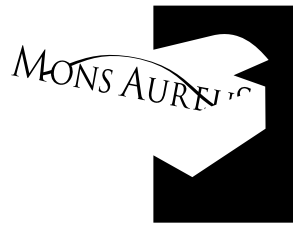
Не бисмо се сложили са проценом да су два текста, иначе одлично и студиозно написана, о патријарху Павлу и Добрици Ћосићу, камени темељца ових *Беседа*. У многим краћим текстовима (у ситном је крупно) налазе се бројне чињенице које допуњују интегритет Ћидићеве културолошке, историјске представе српске баштине и њених успона. Од уводног текста *Беседа за Јелену, ћерку кнеза Лазара и царице Милице*, па до завршног текста *Кршћенење на Морави*, налази се још низ текстова који допуњују ове беседе чинећи их интегралном сликом онога што се десило и што се дешава у културној Србији. Напоменимо и текстове *Златан ир-сџен десјоша Лазаревића*, *Похвала Слово љубве у рајној 1999.јодина*, *Слободишће*, *Првих њетнаесџ јодина завешџања Милица од Мачве у сјоном ираду у Крушевцу*, *Рођење Мале Бајдале*, *Дисуз у част*, *Две фусношје за Јована Скерлића и Сјеву Сјојановића*, *Оглазак Милосава Буце Мирковића*, *Пријатјељски шријџих за Чолака*, *Беседа Драјана Лукића*, *Гавран и ружа Б. Л. Лазаревића*, *Ко су Ћидићи...*

Читајући и уживљујући се у *Беседе* Љубише Ћидића, били смо у дилеми да ли да његов књижевни рукопис схватамо као поетски, импресионистички, филозофски или мисаони. По мом скромном мишљењу, Ћидић је првенствено песник импресионистичке вокације доживљеног и виђеног, а онда баштиник који у историјски фокус текста уноси како своја, тако и туђа становишта у одређивању појма и појмова.

Ћидићеве *Беседе* су допуна његове свеукупне књижевно-историјске делатности и остварења о завичајном поднебљу, о његовој историографији, о културним дешавањима у *Бајдали* и о сталној тежњи да се град Крушевац прогласи заиста „метрополном културне и историјске делатности свеукупне Србије“. Овај посвећенички набој присутан је код Ћидића и у његовој целивитој лирској поезији (љубавној, родољубивој, наративној и дечијој лирици). Он га чини јединствено оригиналним по љубави према „своме и завичају“, али и према Србији у целини, изван регионалног простора.

Рецензент и аутор избора Ћидићевих *Беседа* проф. др Милице Р. Јовановић напомиње да је ова књига, осим по материјалним чињеницама, значајна и по српском језику „који је данас у некој врсти кризе, а он је прво обележје једног национа“.

Књигу *Беседе ѿод Бајдалском јором*“ објавила је Српска краљевска академија, која је претходница садашње САНУ. Ова чињеница говори о континуитету између некадашње и данашње академије, које треба да имају и даље прво место у култури и науци једнога народа.

БАШТИНА

Милош Тодоровић

КАКО ЗАБОРАВЉАМО?

Пример Вампираче у Осипаоници

Знање не може постојати без заборављања. Иако се доста тога сећамо, највећи део наших живота смо заборавили. Након неколико дана заборављамо шта смо јели, заборављамо дефиниције које смо учили у средњој школи, рођендане пријатеља... Ипак, ово је индивидуално сећање и заборављање. Многи истраживачи су се залагали за идеју колективног сећања. Иако овај појам изазива неслогу међу социолозима, он је од кључне важности за овај рад.

Док социолози расправљају о томе да ли друштва заборављају, археолози се увелико боре са последицима тог заборављања. Они поново откривају читаве храмове, градове и културе који су временом нестале, а на које смо заборавили. Наравно, баве се и културама које су оставиле писани траг о себи. Међутим, чак и код њих се сусрећемо са проблемом заборављања.

Сумер и Египат су биле велике цивилизације свог доба. Међутим знања која су поседовали су временом нестала. Многа градителска достигнућа древних Египћана, попут пирамида у Гизи, изазивају дивљење код људи управо зато што смо заборавили како су подигнута. У древном Египту је медицина била на завидном нивоу, али је велика количина тог знања временом заборављена (пожар у Александријској библиотеци је свакако допринео томе). На крају су чак и писма ових великих цивилизација заборављена и морала су се дешифровати у 19. веку. Пре Шамполионовог дешифровања било је различитих мишљења о египатским хијероглифима – да нису фонетско, него алегоријско писмо; неки су чак сматрали да нису уопште писмо, већ мистични симболи.

Да ли је чудно то како нестају културе, насеља, здања? Наравно да није нимало чудно када говоримо о миленијумима. Међутим, како се заборављају средњовековна места? У питању је свега шест векова, што се чини дугим раздобљем, али заправо није тако. Замислите да се заборави читаво утврђено насеље за свега неколико стотина година. Не звучи толико једноставно. Ипак, знамо за места где су људи престали да живе и која су временом делимично или потпуно заборављена. Штавише, тако је са већином археолошких налазишта: Градина на Јелици, Царичин град, Гамзиград...

Међутим, археолошки локалитети не буду увек у потпуности заборављени. Приликом истраживања пре археолошког ископа-

вања се са разлогом разговара са мештанима. Понекад у сећању остану неки фрагменти о постојању места за које се археолози интересују. У сећању мештана остаје назив градина, турско или римско гробље иако се ништа не види на том месту. Наравно, није увек турско или римско гробље у питању, али се памти да се ту налази неко гробље.

Случај са гробљем је специфичан. Оно се увек налази недалеко од места где су живели људи. Понекад то место и даље има житеље, али гробље временом нестане из сећања. Мештани забораве да оно постоји и не одржавају га. Иако нам је логично да заборављамо, некако је чудно да заборављамо таква места. Како од места где леже драге особе дођемо до тога да се споменици налазе у ковру или чак у потпуности под земљом? Између ове две крајности постоји средина која нам се може учинити веома чудном.

Један пример оваквог археолошког локалитета који се формира налази се у околини Смедерева. У селу Осипаоница се налази несвакидашње гробље – *Вампирача*. Део гробља је и даље у употреби и мештани се сахрањују на овом месту, али велики део се налази под коровом. Шума прекрива скоро цело гробље, а многобројни споменици се и не виде од растиња. Немогуће им је прићи. Уколико се шибље склони са неких од споменика, може се видети да овде лежи особа која је умрла 80-их година 19. века. Колико ли су онда тек стари споменици који једва виरे из земље?

Чудно је шетати се овим простором. Наравно, атмосфера је као да се налазиш у хорор филму. Гробови вире из корова. Натписе не можеш прочитати у потпуности, јер су се излизали. Видиш само датуме и имена. Терен је нераван, гробови разбацани без реда. Споменици накривљени и окрњени. Пробијаш се кроз шибље и избегаваш трње, а онда изађеш на чистину. Видиш потпуно нове споменике. Видиш места где су људи сахрањени пре неколико година, а чак је и трава донекле покошена. Станеш и погледаш мало даље, а тамо у шуми видиш само део споменика који вири из земље. Несвакидашње место са занимљивом историјом.

Прича Вампираче креће од Бесишта, које се помиње у турским тефтерима од тридесетих година 16. века. Ово је било место где се налазило велико дрво на ком су по наредби турске власти вешани криминалци. Тело осуђеног криминалца је висило са грана дрвета неко време као упозорење другим криминалцима – слало је јасну поруку да преступници овако завршавају. Након тога би било уклоњење и сахрањено на потезу данашње Вамприраче.

Ипак, најзанимљивији део историје Вампираче је 19. век. Тада она и добија данашње име, али ово гробље није једино које носи

такав назив. Термин *вампирача* се користи за гробље где је сахрањен глоговим колцем прободен вампир. Оваква гробља сусрећемо широм Србије, али су веровања о вампирима и збитија са њима (сусрети са вампирима, претварање покојника у вампира, окончавање „живота“ вампира пробадањем глоговим коцем и сл.) присутна и у другим балканским и источноевропским земљама. Но, на смедеревској Вампирачи не почива вампир, већ је у питању занимљива превара.

Човек који је познат само као Мратинко је у првој половини 19. века окончао свој живот на поменутом Бесишту. Након вешања његово тело је положено у лес који је био спреман за сахрану. Тело је, међутим, кришом закопано у центру села, а рака ископана на Вампирачи је затрпана. Из овога је проистекла трагикомична сцена, јер су сви мислили да је Мратинко закопан у раци и можемо само замислити изненађење које је настало међу мештанима када су затекли празну раку. Једино што је могло уследити након открића да је гроб празан јесте „логичан“ закључак да се човек повампирео, а знамо шта то значи по народном веровању. Људи могу да се повампире уколико су умрли насилном смрћу, привремено су отишли са овог света или су га напустили незадовољни. У сваком случају, реч је о утвари коју не желите да сретнете. Ова страшна прича требало је да послужи, између осталог, и да се Турци застраше и да се тако спречи њихов долазак до места где лежи празна рака која ће касније у 19. веку постати позната као Вампирача.

Вампирача је стара и доста дуго је у употреби. Она није забрављена, али није ни одржавана. Није гробље какво је некад било, али није ни археолошки локалитет. Наравно, на добром је путу да постане један од њих, будући да су сахране све ређе: испред самог гробља се налази дивља депонија (срамотно понашање), а шума већ прекрива већи део гробља. Кроз још неколико година ту више неће бити сахрана, а и они гробови које људи одржавају почеће да пропадају.

Дакле, занимљив процес заборављања и претварања у археолошки локалитет је почео. Случај гробља и сећања је интересантан. Људи чувају сазнања и симболе попут породичних фотографија, кућа бабе и деде (познато у српском језику као „дедовина“), породичних докумената и надгробних споменика као наслеђе са намером да их пренесу на наредне генерације. Поменути предмети стварају осећај припадности и зато је њихово очување битно. Ипак, из праксе знамо да чак и овако битни симболи за остваривање припадности не успевају увек да се одрже у културном памћењу.

Друштво мора заборављати, исто као и појединац. Некада је заборављање намерно: Римљани су имали *damnatio memoriae*, што је буквално значило брисање из сећања – постхумна казна којом је покојник „протериван из јавне успомене“. Многи модерни тоталитарни режими, попут фашизма и комунизма, такође уклањају из сећања појединце или читаве историјске периоде. Некада је заборављање природно, као у случају породице.

Сећања појединца трајно нестану након његове смрти, као и материјални остаци његовог живота. Предмети из куће се продају (ако не и сама кућа), одећа поклања или донира... Прегледају се породичне фотографије, али наследници готово никада не могу идентификовати сва лица која се налазе поред покојника. Из породичног сећања са покојником нестаје и сећање на једну целу генерацију. Иако ће се син сећати родитеља његових родитеља, баба и деда свог родитеља се не може сећати. Може им знати имена и презимена, можда чак и како су изгледали уколико их је видео на фотографијама, али то је све. Са смрћу поменуте особе трајно нестаје и последње сећање на ову генерацију, јер више није жив нико ко их је познавао.

После сваких стотинак година породично памћење се изнова губи и тиме се ствара место за сећања следеће генерације. Остају предмети који надживљују покојника и који се могу преносити као породично благо – на пример, бакине златне и бисерне минђуше, или то могу бити обични предмети који нас подсећају на покојника. Или можда његова фотографија. Али, као што знамо, на фотографији се налази само приказ особе. Видимо само спољашњу опну, јер су сва сећања те особе нестала са њом. Ми имамо само сећања на ту особу, али не и њена сећања – можемо имати фотографију са венчања бабе и деде, али та фотографија нама неће значити оно што је значило њима, јер она њима помаже да се сете тог тренутка, а нама само да га видимо.

Временом због нестајања генерација нестају и материјални остаци. Ми не знамо ко нам је курћел (деда прадеде), вероватно не знамо ни самог прадеду; како онда да знамо где је његов гроб? Можемо одржавати гробове родитеља, баба и деда, па чак и прабаба и прадеда, али ретко ко иде више уназад од тога. Претходне генерације су нестале, а самим тим и њихови предмети попут надгробних споменика. Временом наследници свих оних који су сахрањени на гробљу престају да их се сећају и више не обилазе гробове даљих предака, а све што се не одржава, пропада.

Размотримо овај процес на случају смедеревске вампираче. Део гробља где још има наследника се одржава, али део гробља

већ прекрива коров и шума. Временом ће бити све мање одржаван и тренутно нови део и цело гробље нестаће из сећања све до оног тренутка док не постане археолошки локалитет у некој далекој будућности, тј. до тренутка када неки археолози не покушају да реконструишу прошлост овог места помоћу остатака. Но, можда тај тренутак никада и не дође. Јер, већину места где су људи живели и сахрањивали се археолози никада и не нађу.

И, да, прича није нова. Сер Томас Браун је овај проблем изнео још у 17. веку у својој књизи *Hydriotaphia, Urn Burial*: „Наши очеви налазе своје гробове у нашем кратком памћењу и тако ћемо и ми ускоро бити сахрањени у нашим потомцима. Надгробни споменици трају једва четрдесет година. Генерације нестају брже него дрвеће, чак ни најстарије породице не надживљују три храста.“

ЛИТЕРАТУРА

1. Асман, Алаида 2011. *Дуја сенка прошлости: култура сећања и полиитика њовести*. Београд: **Библиотека XX век**.
2. Асман, Алаида 2002. *Рад на националном памћењу: крајња историја немачке идеје образовања*. Београд: **Библиотека XX век**.
3. Асман, Јан 2011. *Култура памћења: њисмо, сећање и полиитички идентитет у раним високим културама*. Београд: **Службени гласник**.
4. Цветковић, Марко (септембар 2015). *Вампирача*. У *Смедеревски магазин* 25: 9.
5. Катрога, Фернандо 2011. *Историја, време и памћење*. Београд: **Сlio**.
6. Конертон, Пол 2002. *Како друштво памћење?* Београд: **Самиздат Б92**.

MONS AUREUS

ДОБРО

Градмир Сїојковић

ЈЕДАН ЈЕ ДОБРИЦА

У народу нашем, и дечјем, и одраслом, довољно је рећи Добрица и свима је јасно да је у питању ДОБРИЦА ЕРИЋ. Речено је ономад, кад су се водили разговори о српским песницима, па се спомену Добрица Ерић: „Нема Србина који не зна ко је Добрица Ерић!”

Треба ли више од тога?

Са Добрицом сам се, условно речено, упознао 26. октобра 1967. године у броју 576 листа „Младост“. У њему су ми, у рубрици „Ново име“, објављене две песме, а Радомир Путник је написао кратку белешку о мени. На две трећине последње стране листа био је велики чланак о младом песнику са села Добрици Ерићу, уз велику фотографију и песму Исповест малој реци. Песма ме је опчинила! Научио сам је напамет. И дан данашњи је понекад речитујем.

ДОБРО

У Лазаревцу 1999. године

Годинама потом, већ када сам и упознао заистински Добрицу, и када смо се повремено и дружили, у Лазаревцу 1999. године испричао сам му како сам га упознао преко његове сјајне песме.

– Како рече да се зове песма? – питао ме је.

Рекох. Па му рекох и две завршна строфе:

*Ти имаш тило добро и меко
и ја те, њиве ми, волим све луђе.
Зашићо се дружиш с великом реком
која те одводи у земље туђе?*

*Умиј ме, реко, девојко лака,
иа кад се удружиш с великим валом,
сећи се једној малој сељака
шићо лућа самоћан твојом обалом.*

– Хајдук – казао је – безмало да сам заборавио на ту песму. Одавно је нисам ни чуо, ни говорио... хвала ти.

– Хвала теби, Добрице, због те песме. Рецитово сам је безброј пута. Хвала ти и не само због ње...

О Добрици Ерићу сви знамо све. Не треба посебно о томе писати. Управо због тога ДОБРО је место овде за Добрицу.

ШКОЛА

Свићу опет румена сванућа
школа ми је најмилија кућа!

Сазре лето, стиже јесен рана
школа ми је на почетку дана.

Била бела, плава или жута
школа ми је на почетку пута.

Лети пчела од цвета до цвета
школа ми је на почетку света.

Дува ветар, шуморе тополе
шта би човек да му није школе?

Мрак би био и ноћу и дању
живео би кд мајмун у грању.

Кукуриче петао са плота
школа, то је свитање живота!

ЖИВОТ НА БРЕЖУЉКУ

На брежуљку, с којег пуца диван
поглед у до, још од малих дана
живе Живко, Живадин и Живан,
Живадинка, Живка и Живана.
Кад Живадин викне из шљивика
њега прво чује Живадинка,
када Живан жње пшеницу рану
првим класом закити Живану,
кад се Живко на вашару слика
крај њега се шепури Живка.
Једног дана крај цветног пута
над којим се рој лептира мота
плануше три нова животића
Живомирка, Живомир, Живота!
Сад Живомир све нешто шапуће

Живомирки што за њим скакуће,
а Живота сâм чучи у трави
и дрежди сам кô врабац на плоту
гледа небо што се над њим плави
и размишља тужно о животу.

БУНАР

Бунари су дивне успомене.
Крај бунара свака воћка роди.
Кад девојка на игранку крене
огледне се у бунарској води.

У Србији у времена стара
није било куће без бунара
У Србији у њено свануће
бунар беше огледало куће.

Ко удаје кћер или жени сина,
пре јабуке, буклије, весеља,
по бунару цени домаћина,
по бунару бира пријатеља.

У Србији у времена стара
није било куће без бунара
У Србији у њено свануће
бунар беше огледало куће.

РАТАР

Реч Ратар је, децо, без мане
јер значи исто са обе стране:
Ратар ... атар ... тар ... и ар.
Реч Ратар значи: пољски цар.
Реч Ратар, кад се стави на кантар
претегне и само злато. И зато
реч Ратар пишите великим словом.
Ратар је, децо, највећи златар
под овим плавим небеским кровом!

О НАДИМЦИМА

Надимци се скоро свима деле
да растуже и да развеселе
надимци су кô неко ордење
за поштење и за непоштење.

*Надимак је љраво име
средње слово и љрезиме
надимак је лични ојис
и најкраћи живојојис!*

У имену скривена је жеља
твог кума и твојих родитеља
а надимак, што те наружио
ил' улепшао, сам си заслужио.

*Надимак је љраво име
средње слово и љрезиме
надимак је лични ојис
и најкраћи живојојис!*

АКО ЖЕЛИШ ДА ТЕ ПРАТИ СРЕЋА

Ако желиш да те прати срећа,
буди чешће у друштву дрвећа.
Кад изгубиш упорност и вољу,
састани се са сунцем у пољу.
Ако желиш лепу боју лица,
умивај се росом са латица.
Ако су ти слабе гласне жице,
позајми их од цврчка, од птице.
Ако желиш бити дуга века,
слушај добро шта жубори река.
Кад сустанеш под бременом туге,
провуци се испод две-три дуге.
И видећеш, ведрији и млаћи,
кол' ко ће ти живот бити слаби!

СУБОТЕ МОГ ДЕТИЊСТВА

Суботом је река Гружа текла
најбистрија испод цветних грана
суботом је моја мајка пекла
хлеб кисељак за недељу дана.

Још од зоре ватра је певала
под чађавим шеширићем крова
под којим су потом изгревала
бела сунца пшеничних хлебова.

Било нас је десетак у кући
и сви смо се радовали белим
суботама кад хлебови врући
замиришу под воћкама зрелим.

Још се плави мајчина блузица
сашивена од парчета неба
и румена ружа њеног лица
над брдашцем миришљавог хлеба.

Хвала њеним рукама и хвала
тој кућици с црном капом крова
која нам је суботом рађала
бела сунца пшеничних хлебова.

По лицу ми ромињају кише
и снег кити као цвет од зове
мој завичај што ми још мирише
на румене суботње хлебове.

ЗДРАВИЦЕ

МАЈЦИ

Драга мајко
ружо месечарко

Цветај, цветај
никад не прецветај!

Ти си, мајко,
моје сунце јарко

греј ме, мази
али не залази!

Буди невен
буди ми зимзелен!

Док ме сунце
твога лица греје

Снег не може
мој смех да завеје!

УЧИТЕЉУ

Млад нам буди
учитељу стари
Сви ти ђаци
били петичари!

Остари нам
учитељу млади
У разреду -
најлепшој ливади!

КОЛОВОЂИ

Како ти се
коло таласало
Тако жито
у пољу класало!

ПЧЕЛАМА

Преспавајте
ове ноћи посне
А кад грану
зоре медоносне
Напуните
све кућице редом
Багремовим
и ливадским медом!

ПТИЦАМА

Запевајте
златокрили гости
Зимзелене
гранчице радости
Запевајте
као у пролеће
Да се и лед
истопи од среће!

ЗЕЦУ

Теби, зеко,
добричино куса
Желим брдо
најслађег купуса
И да те бар
на празничком пиру
Ловци и пси
оставе на миру

БЕЛА РАДА

Мало сунце
с венчићем на глави
Прогрејало
у зеленој трави
Због њега се
небо лепше плави.

БОСИОК

Мирише му лишће
на росне путиће
Мирише му цвет
на лептиров лет
Мирише му душа
на празничка јутра
Сунчана и чиста
у цркви детињства.

ВИСИБАБА

Бело звонце
пева у трави
Око њега
играју мрави
Радост се шири
по дубрави.

МАСЛАЧАК

Жуте очи
крупне и веселе
Гледале ме
па су зажмуреле
Остадоше
трепавице беле
Које плави

поветарац крадом
Развејава
зеленом ливадам.

ЕКОЛОШКА АЗБУКА

Ако
Будете
Више
Гајили
Дрвеће
Ђаци
Еколози
Живећете
Здрави
И
Јаки
Као
Лавови
Људи
Морају
Незагађене
Њиве
Орати
Пшеницу
Радости
Сејати
Тако
Те
Увек
Фино
Хранити
Цело
Човечанство
Џакови
Шумадијски

ЕКCЛИБРИC

Ксенија Савић

ГРАЂАНИ СРБИЈЕ У СФЕРИ КУЛТУРЕ

(Богдана Опачић и Бојана Субашић. *Културне њошребе и навике грађана Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развигка, 2016)

У својој књизи *Културне њошребе и навике грађана Србије* Богдана Опачић и Бојана Субашић полазе од становишта да постоје три вида учешћа појединца у култури, тј. културне партиципације: потрошња, производња и интеракција. Предмети истраживања у овој књизи су културна потрошња и производња. Смер анализе је јасно назначен и општи циљ му је да опише и укаже на тренутне културне потребе грађана Србије, а само у краћим цртама да их и објасни (ауторке наглашавају да ће оне бити предмет анализа у будућем периоду). Такође, како је истраживање обухватило различите социодемографске групе грађана, резултати су указали на разлику у праксама између различитих група. Последишно, истраживањем су сагледани и разлози због којих грађани чешће не посећују културне програме.

Уз помоћ добијених резултата, свим образовним и културним установама би усмеравање и обликовање културних активности и програма било знатно олакшано, а државним органима, који би законодавно, финансијски и материјално подржали такве програме, подстицај и потврду би дали прегледни резултати које нам нуде ауторке овог опсежног и стручно обављеног истраживања. Оне такође истичу да су истраживања на ову тему веома ретка, посебно она где је обухваћено становништво у целини.¹

¹ Коришћен је анкетни метод истраживања стандардизованим упитником на близу 1.600 грађана Србије, уз учешће 75 анкетарки и анкетара који припадају срединама где су спроводене анкете, те је и то утицало на објективан резултат испитивања. Циљну групу чиниле су особе изнад 15 година старости, којих у Србији, која броји више од 7 милиона становника, има преко 6 милиона. Анкетом није била обухваћена територија Косова и Метохије. Референтни период који је претходио анкетирању је био 12 месеци. Узорак испитаника стратификован је према територијалном принципу (урбано/рурално), пропорционално броју грађана и подразумева 3 подузорка: град Београд, Војводину и Централну Србију. Одабир испитаника био је путем случајно генерисаних бројева из Шифрарника насеља РС, Републичког завода за статистику Србије. Сви резултати поткрепљени су графиконима и упоређени су са истоветним истраживањима из 2005. и 2010. године, као и са истраживањима спроведеним у ЕУ, шта додатно обезбеђује исправност и систематичност коришћене методологије. Упитник је садржао 58 питања подељених у три групе које су се односиле на социодемографске податке, навике и потребе грађана и њихове ставове и вредности. Анализа последње групе питања, која се односила на ставове и вредности грађана, није обухваћена овом књигом већ је, како наглашавају ауторке, рађена за посебне потребе и у специфичном оквиру.

Полазећи од основних предуслова за културну партиципацију: мотивације која подразумева рану социјализацију и развијен систем вредности, способности – која зависи од квалитета образовања и прилика које се односе на понуду садржаја из културе, ауторке граде своје истраживање, већ на почетку указујући на значајан податак: доступност установа културе у РС, на скали 0–1, где је вредност 1 идеалан индикатор, износи 0,75. Та висока оцена показује да је проблем у привлачењу публике у установе културе а не недостатак публике.

Истраживањем су зато обухваћене следеће навике грађана: посета музејима и галеријама; позоришту и музичко-сценским садржајима; филмским садржајима; библиотекама; објектима културног наслеђа. Исто тако, обухваћене су и „приватне“ навике попут читалачких и медијских, као и културна продукција. Пошто је истакнуто да се у Србији годишње одржи преко 900 културних манифестација, било је нужно да се користи одговарајући модел структуре публике: активна, потенцијална, принудна и не-публика. Утврђено је да ни на једном културном програму активна не прелази 50% укупне публике. Потенцијална публика је најбројнија на музичким концертима, потом у библиотекама (23%), биоскопима... Ради се о грађанима који би желели да посете одређене садржаје, али то из неког разлога не чине. Принудне је највише приликом посете музејима и галеријама, док не-публика превладава када су у питању концерти класичне и џез музике.

Ако се обрати пажња на део истраживања који се тиче библиотеке и читалачких навика, анализа бележи благи раст од 10% у последњих 10 година када је посета библиотекама у питању, односноостанак на истом нивоу када се ради о читалачким навикама. Библиотеке најређе посећују грађани средњих година, чему су узрок пословне и породичне обавезе. Најчешћи посетиоци библиотека су млађе, високообразоване жене из градских подручја, и тај профил грађана доминира у свим аспектима њихових културних навика обихваћених истраживањем. Значајно је поменути да, у поређењу са истраживањима у ЕУ, грађани Србије чешће посећују библиотеке (45% грађана Србије напрема 31% становника ЕУ) и ту, у Србији, проценат активне публике расте у смеру смањења потенцијалне публике. Највећи проценат активне публике долази из урбаних средина Војводине, док у Београду доминира потенцијална публика. Не-публике је највише на Југу и Истоку Србије када је посета библиотекама у питању. Индикативно је и да постоји тенденција смањења активне публике са порастом година живота, али она такође и расте са порастом степена образовања.

Како ауторке примећују, рад библиотека треба да буде усмерен ка анимацији старијег дела популације.

Када су читалачке навике грађана у питању, бар једну књигу годишње својевољно прочита 62% грађана, док за потребе посла то учини 12%. У поређењу са 2010. годином, њихов број је повећан за 10%. Образовну литературу више читају мушкарци из градског подручја. Типичан нечиталац је, пак, нижеобразовани старији мушкарац из руралног подручја. У Србији се не чита услед мањка времена (жене) и недостатка интересовања (мушкарци). Ипак, у Србији нечитаоци остају изразита мањина.

Посебан део истраживања односио се на поседовање књига, па је установљено да 46% популације поседује до педесет књига, док једна петина у свом поседу има преко четири стотине књига. Број књига ипак зависи и од прихода и од степена образовања, а књиге највише купује млађи део популације. Забележен је и пораст у куповини књига у односу на 2010, а то се објашњава акцијом издавача који све чешће уз новине нуде и књиге на поклон, затим све доступнијом куповином књига путем интернета и све већим бројем доступних књижара.

Што се редовности читања дневне штампе тиче, она се повећала откада су новине доступне и у електронском облику. Жене су редовнији читаоци рубрика из области културе, иако је типичан читалац дневних новина у Србији високообразовани мушкарац средњих година.

Културном продукцијом у Србији бави се 15,5% грађана. Овде су грађани Србије у рангу са грађанима ЕУ, осим у сегменту књижевног стваралаштва, где су наши становници два пута активнији од становника ЕУ.

Уопште узев, Србија је, у свим параметрима који су били предмет испитивања, у рангу просека ЕУ или изнад тог нивоа, шта може бити индикатор да лоши материјални услови нису препрека потреби грађана Србије за културним садржајима, да је на том пољу дух грађана све само не анестезиран, али да га треба, уз смернице дате у истраживањима попут овог, култивисати савесним и правовременим одлукама које би, како саме ауторке наводе, биле донете на свим нивоима, од установа и локалних самоуправа до републичког нивоа. Те одлуке би имплицирале већу укљученост грађана у саме културне садржаје наместо претежно пасивног присуства у њима, а подразумевале би и истраживања посебних типова публике. У пракси то би значило обратити пажњу на принудну и не-публику, посебно младе међу њима, кроз сарадњу образовних установа и установа културе организовањем

већег броја радионица на којима би учесници активно учествовали у презентованим садржајима. Код старијег дела становништва пажњу би требало усмерити на рад удружења пензионера. Одржавање културних програма на отвореним просторима и веће присуство биоскопских и позоришних догађаја у мањим местима такође су сугестије ауторки проистекле из овог истраживања.

Истраживањем културних навика и потреба грађана Србије ауторке су аргументовано и на научној основи потврдиле и неке, нажалост, очигледне истине. Једна од њих је да ниво образовања утиче на квалитет садржаја којим ће грађани испунити своје слободно време. А на квалитет садржаја утичу институције културе, просвете, медијске установе и све друге које се баве културном производњом и дистрибуцијом. Односно, како су то ауторке језгровито навеле, културна производња постала је посебан вид индустрије. У смеру неолиберализма у коме се креће Србија, ако се томе не приступи савесно и одговорно, то лако може бити мач са две оштрице – уколико се дозволи да профит буде стављен изнад човека, нарочито на пољу културе и културних садржаја. Када су библиотеке у питању, то би подразумевало и строжу селекцију наслова који се нуде читаоцима.

Можда је немогуће контролисати еру информација и изборити се са презасићеношћу података коју она носи; међутим, сама изражена потреба грађана Србије за читањем недвосмислено указује на сталну тежњу појединца ка култивисању духа као његовог средишта. А то не би било мудро презрети. Стога аутори ове књиге, истраживачи Завода за проучавање културног развика, дипломирани социолог Бојана Субашић и дипломирани археолог Богдана Опачић, поред прецизно и темељито обрађених резултата свог опсежног истраживања, дају и јасно дефинисане смернице ка остварењу таквих настојања.

CIP - Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије,
Београд

82+7+3

MONS Aureus : часопис за књижевност, уметност и друштвена питања / главни и одговорни уредник Драган Мрдаковић. - Год. 1, бр. 1 (2003)- . - Смедерево (Карађорђева 5) : Народна библиотека Смедерево, 2003- (Смедерево : Newpress). - 23 cm

Четири пута годишње
ISSN 1451-3846 = Mons Aureus
COBISS.SR-ID 111007500